

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

Bc. JAN DANĚK

*Problematika ochrany životního prostředí na Gottwaldovsku
v kontextu československé normalizační politiky*

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: **PhDr. Karel Podolský**

Olomouc 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Problematika ochrany životního prostředí na Gottwaldovsku v kontextu československé normalizační politiky“ vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedl jsem všechny použité prameny, literaturu a jiné informační zdroje.

V Olomouci dne 26. dubna 2020

.....

Bc. Jan Daněk

Děkuji PhDr. Karlu Podolskému za velmi přínosné konzultace, které mi při psaní této práce vždy ochotně poskytoval.

Děkuji Ing. Jiřímu Dražilovi za to, že mi umožnil vést s ním rozhovor o činnosti hnutí Brontosaurus při obnově hradu Lukova.

Děkuji pracovníkům Státního okresního archivu Zlín za pomoc s vyhledáváním archiválií a zpřístupnění i dosud nezpracovaných fondů.

Obsah

Úvod	6
1. Životní prostředí v období normalizace	11
1.1. Legislativní a politický rámec.....	11
1.2. Charakteristika normalizace z pohledu zájmu o životní prostředí.....	14
1.3. Rozbor ekologické situace v Československu z roku 1983	18
1.4. Černobylské kataklyzma.....	22
1.5. Ekologie jako klíčové téma na sklonku režimu	23
2. Ekologie v agendě Charty 77 a Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných	27
2.1. Počátky zájmu o životní prostředí v dokumentech Charty 77	27
2.2. Kauza zveřejnění zprávy o stavu životního prostředí z roku 1983.....	29
2.3. Případ Pavla Křivky	32
2.4. Případ Jaroslava Švestky.....	36
2.5. Reakce Charty 77 na havárii černobylské jaderné elektrárny.....	41
3. Stav životního prostředí na Gottwaldovsku.....	44
3.1. Ovzduší	44
3.2. Voda.....	50
3.3. Zemědělský a půdní fond.....	53

3.4.	Hygiena pracovního prostředí.....	55
4.	Český svaz ochránců přírody	57
4.1.	Založení ČSOP.....	57
4.2.	Český svaz ochránců přírody na Gottwaldovsku.....	60
4.3.	Stav členské základny	61
4.4.	Činnost ČSOP v okrese Gottwaldov.....	64
4.5.	Kosení bělokarpatských luk.....	68
4.6.	Barum rallye.....	69
5.	Hnutí Brontosaurus	74
5.1.	Počátky obnovy hradu Lukova	77
5.2.	Střet s mocí	79
5.3.	Pokračování prací.....	81
5.4.	Zhodnocení činnosti hnutí Brontosaurus na Lukově	83
6.	Problematika životního prostředí na stránkách Naší pravdy	85
6.1.	Nutnost úspor tepla a elektrické energie.....	85
6.2.	Kvalita vod a vodních zdrojů.....	89
6.3.	Zeleň a ovzduší	93
6.4.	Sběr druhotných surovin, brigády, soutěže pro děti a mládež	96
	ZÁVĚR.....	99
	SUMMARY	109

Úvod

Období normalizace je v současnosti velmi diskutovaným tématem. Do polemiky o podobě normalizačního režimu vstoupil roku 2011 poměrně razantně Michal Pullmann svou knihou *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*¹, která vyvolala silné reakce jak na akademické, tak i publicistické půdě², a pronikla i do širšího veřejného povědomí. O pět let později pak bylo přijetí Pullmannovy nové publikace s názvem *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*³, k níž přizval komparativního historika Pavla Koláře, člena Vědecké rady Ústavu pro studium totalitních režimů, o poznání příznivější.

Autoři sami v předmluvě knihy avizovali, že jejich cílem bylo v kostce popsat svůj „boj za historii“, neboť období normalizace považovali za jedno z nejkontroverznějších v našich moderních dějinách. Autoři pojmenovali své dvě výchozí teze: komunistickou diktaturu chápou jako „výsledek vnitřních společenských vztahů spíše než dovoz z vnějška“ a státní socialismus sovětského typu nepovažují za nějakou „dějinnou odchylku, nýbrž za součást vývoje západní moderny“⁴.

Tato polemika se odráží i ve zpracování tématu stavu životního prostředí a jeho ochrany v období normalizace. Dosud převládající teze, již reprezentuje především Miroslav Vaněk⁵, spočívá v rozlišení ekologie „malé“ (praktická ochrana přírody, normalizačním režimem podporovaná) a ekologie „velké“ (systémová ochrana přírody, jejíž nedostatečnost

¹ PULLMANN, Michal: *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*. Michal Pullmann. Praha 2011.

² Viz např. ŠTINDL, Ondřej: *Normalizace, která přežila do dneška?* Lidové noviny, 7. 6. 2011; REJŽEK, Jan: *Ještě o normalizaci*. Lidové noviny, 9. 6. 2011.

³ KOLÁŘ, Pavel – PULLMANN, Michal: *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*. Praha 2016.

⁴ KOLÁŘ, Pavel – PULLMANN, Michal: *Co byla normalizace?* Praha 2016, s. 9.

⁵ VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat: ekologie v českých zemích v letech 1968 až 1989*. Praha 1996; VANĚK, Miroslav: *Zelené mládí*. In: VANĚK, Miroslav. *Ostrůvky svobody: kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*. Praha 2002.

kritizována být nesměla). Tuto dichotomii zpochybňují autoři zabývající se rolí expertního řízení⁶ v pozdním socialismu. Matěj Spurný⁷ zdůraznil propojenost různých skupin zabývajících se v éře normalizace ochranou životního prostředí, od trampů vycházejících z myšlenek skautingu, přes okruh disentu a exilu až po odborníky z Československé akademie věd.

Jedním z expertů z Ekologické sekce Biologické společnosti Československé akademie věd byl Bedřich Moldan. Ve své knize *Životní prostředí České republiky: vývoj a stav do konce r. 1989*⁸ zmapoval legislativní rámec i skutečný stav ochrany životního prostředí v daném období. Rozbor ekologických norem i problematika jejich vymáhání je obsahem odborného článku ekonomky specializující se na řízení péče o životní prostředí Aleny Hadravové⁹.

V sedmdesátých, a ještě intenzivněji v osmdesátých letech se ekologie postupně stávala důležitým tématem i pro disent. Pramenem pro studium vyjádření kritiků režimu k problematice životního prostředí je především samizdatový časopis *Informace o Chartě 77* (Infoch), který rovněž obsahuje sdělení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných.¹⁰ Pro vyhledávání konkrétních kauz (např. odsouzení Pavla Křivky¹¹ nebo Jaroslava

⁶ KOPEČEK, Michal (ed.): *Architekti dlouhé změny: expertní kořeny postsocialismu v Československu*. Praha 2019; SOMMER, Vítězslav: *Řídit socialismus jako firmu: technokratické vládnutí v Československu, 1956-1989*. Praha, 2019.

⁷ SPURNÝ, Matěj: *Mezi vědou a politikou. Ekologie za socialismu a kapitalismu (1975–1995)*. In: KOPEČEK, Michal (ed.): *Architekti dlouhé změny: expertní kořeny postsocialismu v Československu*. Praha 2019; SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti: laboratoř socialistické modernity na severu Čech*. Praha 2016.

⁸ MOLDAN, Bedřich. *Životní prostředí České republiky: vývoj a stav do konce r. 1989*. Praha 1990.

⁹ HADRABOVÁ, Alena: Nejdůležitější nástroje řízení ochrany životního prostředí v Československu v letech 1945-1989. In: *Acta oeconomica Pragensia*, roč. 6 (1998), č. 5, s. 147–176.

¹⁰ *Informace o Chartě 77*. Kompletní elektronická verze samizdatového časopisu. [online] In: <http://www.vons.cz/informace-o-charte-77> [cit. 15. 02. 2020].

¹¹ DRDA, Adam. *Hej, Gusto! Aneb příběh zpívajících inženýrů Pavla Křivky a Pavla Škody*. In: Český rozhlas, 25. 3. 2012. [online] In: https://www.rozhlas.cz/radio_cesko/pribehy/zprava/hej-gusto-aneb-pribeh-zpivajicich-inzenyru-pavla-krivky-a-pavla-skody--1036375# [cit. 14. 2. 2020].

Švestky¹²) byla neocenitelná edice dokumentů Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989 od Jaroslava Pažouta.¹³

Významným samizdatovým periodikem byl Ekologický bulletin.¹⁴ Životní prostředí bylo frekventovaným tématem i v exilovém tisku (Svědectví¹⁵, Listy¹⁶).

Těžištěm této práce je stav ochrany životního prostředí na Gottwaldovsku¹⁷ v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století. Toto téma je dosud nezpracováno, zřejmě především proto, že navzdory znečištění v oblasti průmyslové aglomerace samotného Gottwaldova a přilehlých Otrokovic či Napajedel nebyla otázka životního prostředí v porovnání se skutečně zásadně zasaženými oblastmi (především severozápadních Čech) zdánlivě tak palčivá, respektive byla poněkud vyvažována existencí jakési zelené hradby blízkých Beskyd a Bílých Karpat.

Přímou badatelskou metodou práce s prameny se mi podařilo popsat několik okruhů ekologických problémů, s nimiž se oblast Gottwaldovska v období normalizace potýkala. Ve Státním okresním archivu Zlín jsem vyhledal fond Městského národního výboru Otrokovice, jehož část uložená pod inventárním číslem 293¹⁸ se týkala zápachu z kafilérie a čističky odpadních vod; část pod číslem 294¹⁹ pak poplatků za znečištění ovzduší.

¹² ŠVESTKA, Jaroslav – HAVRÁNEK, Daniel (ed.): *Deník dřevorubce*. Praha 2012.

¹³ PAŽOUT, Jaroslav (ed.): *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978-1989: edice dokumentů*. Praha 2014.

¹⁴ Ekologický bulletin (1987–1989), [online] In: <http://scriptum.cz/cs/periodika/ekologicky-bulletin> [cit. 14. 2. 2020].

¹⁵ Svědectví, [online] In: <http://scriptum.cz/cs/periodika/svedectvi> [cit. 31. 3. 2020].

¹⁶ Listy, [online] In: <http://scriptum.cz/cs/periodika/listy-rim> [cit. 31. 3. 2020].

¹⁷ Gottwaldovsko je pojato jako okres Gottwaldov podle zákona o územním členění státu č. 36/1960 Sb.

¹⁸ Státní okresní archiv Zlín (dále jen SOKA Zlín), Městský národní výbor Otrokovice (dále jen MěstNV Otrokovice), inv. č. 293.

¹⁹ Státní okresní archiv Zlín (dále jen SOKA Zlín), Městský národní výbor Otrokovice (dále jen MěstNV Otrokovice), inv. č. 294.

Neinventarizovaný fond Okresního národního výboru Gottwaldov, odboru vodního a lesního hospodářství a zemědělství, č. 1927,²⁰ byl pramenem pro posouzení ochrany vodních toků. Fond Okresní zemědělské správy, inventární číslo 1431,²¹ obsahoval prameny k vlivu zemědělství na kvalitu vod a inventární číslo 1432²² k ochraně půdy i hygieně pracovního prostředí.

Jedna kapitola této práce je věnována činnosti okresního výboru Českého svazu ochránců přírody. Neinventarizovaný fond ve Státním okresním archivu Zlín obsahoval zprávy o činnosti, kolektivní smlouvy, či kopie příspěvků do regionálního tisku.²³

Významnou aktivitou hnutí Brontosaurus na Gottwaldovsku byla obnova hradu Lukova. Průběh prací byl v minulosti popsán ve dvou publikacích, na nichž se podíleli především Jiří Holík a vdova po zesnulém doktoru Kohoutkovi Jana Langová²⁴. Doplňující informace byly získány s využitím metod orální historie, prostřednictvím rozhovoru s přímým pamětníkem událostí a organizátorem mnoha ročníků Prázdnin s Brontosaurom Ing. Jiřím Dražilem, uskutečněným v listopadu 2019.

Vhodným pramenem k této diplomové práci byl i dobový regionální tisk, neboť dobře pokrýval právě ty oblasti, které autoři a zřejmě i čtenáři považovali za důležité. Noviny Naše pravda byly listem krajského výboru KSČ v Gottwaldově, vycházely dvakrát týdně v rozsahu čtyř až šesti stran. Abych se seznámil se strukturou a zaměřením tohoto tisku,

²⁰ SOKA Zlín, Okresní národní výbor Gottwaldov odbor vodního a lesního hospodářství a zemědělství dále jen ONV Gottwaldov – VLHZ), č. 1927 (neinventarizovaný fond).

²¹ SOKA Zlín, Okresní zemědělská správa (dále jen OZS), inv. č. 1431.

²² SOKA Zlín, Okresní zemědělská správa (dále jen OZS), inv. č. 1432.

²³ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. (číslo přírůstku) 10/1994.

²⁴ HOLÍK, Jiří: *Hrad Lukov*. Lukov 2000.

²⁴ HOLÍK, Jiří – JANIŠ, Dalibor – LANGOVÁ, Jana – VRLA, Radim: *Hrad Lukov: proměny opevněného sídla*. Lukov 2015.

prošel jsem nejdříve celý ročník 1970. Poté jsem postupoval metodou sondy a prostudoval vždy první číslo v daném měsíci až do roku 1989, případně vyhledával konkrétní témata, např. rozhovor s účastníky Prázdnin s Brontosaurem na Lukově. Několik článků vztahujících se ke Gottwaldovsku vyšlo i v tisku celostátním, například v Rudém právu se novinářka Jindra Čekalová věnovala problematice nevhodného vedení trasy Barum rallye.

Cílem této práce je posouzení stavu ochrany životního prostředí na Gottwaldovsku v porovnání s celostátní koncepcí. Představitelé státní moci podporovali „malou ekologii“ ve vztahu ke společenské angažovanosti veřejnosti. V rámci státní koncepce se však v omezené míře zajímali i o „velkou ekologii“, protože si byli vědomi mezinárodních závazků i hrozby sankcí za jejich nedodržování. Progresivněji ladění členové vedení Komunistické strany Československa (Lubomír Štrougal, Bohumil Chňoupek, Rudolf Hegenbart) si dokonce uvědomovali i širší souvislosti ekologické problematiky, ať už to byl vliv životního prostředí na zdraví obyvatelstva či význam biodiverzity.

Na druhou stranu však režim dále perzekvoval kritiky ekologické situace (viz případ Pavla Křivky či Jaroslava Švestky). Záměr práce tedy spočívá ve vykreslení nejednoznačnosti, nepředvídatelnosti normalizačního režimu v otázce environmentální politiky.

1. Životní prostředí v období normalizace

1.1. Legislativní a politický rámec

Takzvaná normalizace, tedy konsolidace poměrů po potlačení pokusů o reformu na sklonku šedesátých let 20. století, byla založena mimo jiné na návratu k centrálnímu řízení ekonomiky a dlouhodobému plánování národního hospodářství. Vládnoucí moc se soustředila na umlčení reformního étosu, zaměřila se proto především na uspokojování materiálních potřeb obyvatelstva. Devastace životního prostředí byla průvodním znakem nejen normalizace, nýbrž i období předchozího. Zároveň však nelze říci, že by životnímu prostředí politická reprezentace normalizačního Československa nevěnovala vůbec žádnou pozornost. Již v červenci 1970 vydal Ústřední výbor Komunistické strany Československa „Zprávu o stavu přírodního prostředí a čistoty ovzduší“, v níž přímo vyjmenoval pět oblastí se závažnou úrovní znečištění (Severočeská hnědouhelná pánev, Jizerské hory, Trutnovsko, Ostravsko, Praha). Dokonce připustil, že se jedná o problém vysoce politický, jehož řešení je nezbytné pro další rozvoj národního hospodářství. Mezi příčinami tohoto stavu byl ve zprávě uveden příliš rychlý rozvoj průmyslových a městských aglomerací, neracionální využívání přírodních zdrojů a zanedbávání zásad ochrany přírody při investiční výstavbě. V podtextu zprávy však zaznívala i kritika „oslabení centrálního vlivu“ a celkového „uvolnění disciplíny v uplynulém období“, a to především „v podnikové sféře“.²⁵ Tato argumentace byla jakousi předzvěstí díkce *Poučení z krizového vývoje* (11. prosince 1970) a naznačovala budoucí směr péče o životní prostředí, která měla spočívat v ústředním řízení a v důslednější kontrole podniků shora.

²⁵ VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 20.

Ochrana životního prostředí nebyla v Československu zastřešena jedním ministerstvem, nýbrž byla přiřčleněna do agendy ministerstva lesního a vodního hospodářství, ministerstva zemědělství, ministerstva vnitra, ministerstva zdravotnictví, ministerstva školství i ministerstva kultury (ochrana přírodního dědictví se prolínala s ochranou památek). To bylo jedno ze zásadních úskalí:

„Ochrana složek životního prostředí byla roztržštěná. Odrážela resortismus iniciátorů jednotlivých právních norem, který se projevoval v obsahové neprovázanosti a nekomplexnosti předpisů. Účinnost právní úpravy dílčích složek a aspektů péče o životní prostředí ve výrobních resortech byla snižována či vyloženě potlačována jednoznačnou, politicky podporovanou nadřazeností ekonomických úkolů a zájmů nad potřebami či úkoly z oblasti ochrany zdraví, přírody, krajiny a obytného prostředí sídel.“²⁶

Ústava Československé socialistické republiky z roku 1960 pojednávala o ochraně životního prostředí jen velmi vágně a v duchu doby především s ohledem na zdraví a pracovní výkonnost obyvatelstva: „Stát pečuje o zvelebování a všestrannou ochranu přírody a o zachování krajinných krás vlasti, aby tím vytvářel stále bohatší zdroje blahobytu lidu a vhodné prostředí, které by prospívalo zdraví pracujících a umožňovalo jejich zotavení.“²⁷ Ústava neformulovala „základní principy ekologické politiky státu, ani slovem se nezmiňovala o uchování přírodních zdrojů pro budoucí generace.“²⁸

²⁶ MOLDAN, Bedřich: *Životní prostředí České republiky*, s. 19.

²⁷ Ústava ČSSR – zákon 100/1960 Sb., hlava 1, čl. 15.

²⁸ VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 27.

Ani konkrétní právní úpravy pro jednotlivé složky ochrany životního prostředí nebyly dostatečně kvalitní. Za zcela nedostatečný a zastaralý označil Bedřich Moldan zákon č. 35/1967 Sb. o opatřeních proti znečištění ovzduší.²⁹ Soubor norem na ochranu vod z první poloviny sedmdesátých let byl sice poměrně dobře zpracovaný, nicméně ve skutečnosti pak bylo vydáváno mnoho souhlasů s vypouštěním odpadních vod nad rámec ustanovení vodního zákona.³⁰

Ochrana zemědělské půdy se zaměřovala zejména na povinnost rozšiřovat ornou půdu, a to „za každou cenu, i na úkor stabilizujících krajinných prvků – luk a pastvin“.³¹ Navzdory poměrně progresivním předpisům na ochranu lesa z let 1977 a 1978 nebyly organizace lesního hospodářství dostatečně zainteresovány na rozvíjení „mimoprodukčních, ekologických funkcí lesa“³² (viz postřehy dřevorubce Jaroslava Švestky v následující kapitole).

Mezi předpisy o ochraně životního prostředí byl řazen i soubor zdravotních předpisů (zákon č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu, vyhláška č. 13/1977 o ochraně před nepříznivými účinky hluku a vibrací a další). Jak bude uvedeno ve třetí kapitole této práce, pověření pracovníci hygienických stanic sice kontroly pracovního prostředí místních podniků prováděli, avšak zjištěné nedostatky se ve zprávách objevovaly stále znovu, nedocházelo tedy k viditelné nápravě. Bedřich Moldan ve své práci konstatoval, že „pro zdrcující většinu podniků“ bylo výhodnější na ochranu životního prostředí rezignovat a raději „platit náhrady, pokuty, úplaty, poplatky“, neboť ty byly často nižší než náklady na provoz příslušné ekologicky

²⁹ MOLDAN, Bedřich: *Životní prostředí České republiky*, s. 23.

³⁰ MOLDAN, Bedřich: *Životní prostředí České republiky*, s. 24.

³¹ Tamtéž.

³² MOLDAN, Bedřich: *Životní prostředí České republiky*, s. 25.

příznivější techniky. Poplatky a pokuty byly většinou zahrnuty do nákladů a cen, a tak se přenášely na odběratele, tedy zákazníka. Často byly „předmětem řady spekulací, arbitráží, mocenských intervencí, limitů, a tak upevňovaly u ekonomických subjektů nezájem na ochraně životního prostředí“.³³

1.2. Charakteristika normalizace z pohledu zájmu o životní prostředí

Stav životního prostředí byl v období normalizace významným politickým a společenským tématem, a to i v mezinárodním kontextu. Například roku 1973 se v Československu pod patronací vídeňského Mezinárodního institutu pro výzkum míru uskutečnilo vědecké sympozium Globální problémy moderní civilizace, na jehož organizaci se podílela Československá akademie věd a Ústav mezinárodních vztahů. Závěry sympozia však československá i sovětská vládnoucí moc využila nikoli k hledání cest k nápravě vlastních hlubokých ekologických problémů, nýbrž k propagandě: ničení životního prostředí přičkla „kapitalistickému vojensko-průmyslovému komplexu a národním monopolům“.³⁴

Navzdory těmto prázdným propagandistickým frázím však nelze tvrdit, že by se v oblasti ochrany životního prostředí v sedmdesátých a osmdesátých letech nečinilo vůbec nic. Část mocenských elit si byla alarmující ekologické situace vědoma a „pokoušela se agendu dříve obsluhovanou kritickými intelektuály (a dočasně z veřejného prostoru vytěsněnou) přetavit v konkrétní politiky a opatření, v oblasti sdružování lidí s intenzívním vztahem k přírodě,

³³ MOLDAN, Bedřich: *Životní prostředí České republiky*, s. 26. K problematice poplatků za znečištění viz také HADRABOVÁ, Alena: *Nejdůležitější nástroje řízení ochrany životního prostředí v Československu v letech 1945-1989*. In: *Acta oeconomica Pragensia*, roč. 6 (1998), č. 5, s. 147–176.

³⁴ VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 29.

ve sféře péče o historická města, i pokud jde o environmentální vzdělávání a popularizaci kulturního dědictví.“³⁵

Je ovšem otázkou, zda odborné instituce (Ekologická sekce Biologické společnosti Československé akademie věd), programy (Akce Brontosaurus) a ekologické organizace (Český svaz ochránců přírody), které stát v sedmdesátých a osmdesátých letech zakládal, zastřešoval a finančně podporoval, byly integrální součástí tehdejší politické linie, anebo zda působily normalizačnímu režimu částečně „navzdory“.

Historik Matěj Spurný se domnívá, že zájem o životní prostředí v sedmdesátých a osmdesátých letech odporuje zažitě představě o normalizaci doby období úpadku občanského života a útlumu společenské angažovanosti. Ekologická témata byla právě v tomto období pojímána velmi vážně a kriticky, což svědčilo o zájmu odborníků i laické veřejnosti. Například oblíbený časopis *Vesmír* publikoval velké množství článků o globálních aspektech ochrany přírody, a to včetně reflexe zásadních prací ze západního akademického prostředí (*Meze růstu* od manželů Meadowsových z roku 1972).³⁶ Dalším významným počinem v oblasti popularizace ekologických témat byl od roku 1974 Mezinárodní festival filmů a televizních pořadů o životním prostředí Ekofilm v Ostravě.

Od konce sedmdesátých let vycházel rovněž ekologický bulletin *Nika*. *Nika* se stala centrálním tiskovým orgánem českého environmentalismu s mnoha tisíci čtenáři. Redakci *Niky* vedl biolog Ivan Makásek, jenž kromě svého odborného zázemí vycházel i z ideálů skautingu, ostatně podobně jako Bedřich Moldan.³⁷ S *Nikou* spolupracoval významný

³⁵ SPURNÝ, Matěj: *Mezi vědou a politikou. Ekologie za socialismu a kapitalismu (1975–1995)*. In: KOPEČEK, Michal (ed.): *Architekti dlouhé změny*, s. 275.

³⁶ SPURNÝ, Matěj: *Most do budoucnosti*, s. 203.

³⁷ MAKÁSEK, Ivan: *Moje léta s Nikou*, s. 20–23.

ekolog Josef Vavroušek,³⁸ ekologická ekonomka Naďa Johanisová,³⁹ publikovali zde mnozí členové Ekologické sekce, pracovníci Ústavu krajinné ekologie a pod pseudonymem dokonce signatář Charty 77 a zakladatel Hnutí za občanskou svobodu Ivan Dejmal.⁴⁰ Právě lidé spjatí s *Nikou* formovali debatu o životním prostředí i o relevanci ekologie coby svébytné přírodovědné disciplíny. Nejednalo se o málo početnou, ani úzce zaměřenou expertní skupinu: „Důraz na vědeckost a exaktnost se tu přitom pozoruhodným způsobem snoubil se skautským podhoubím a výrazně romantickými motivacemi většiny zúčastněných.“⁴¹

Nika i Ekofilm však dobře ukazují meze oficiální podpory ekologickým aktivitám. Nika sice nikdy nebyla zakázána, ale čím kritičtější články publikovala, tím více byl snižován její náklad i prostředky na kvalitu tisku.⁴² Stejně tak s tím, jak stoupala naléhavost snímků na Ekofilmu i otevřenost dotazů, které padaly v průběhu panelových diskusí, klesal zájem funkcionářů se Ekofilmu účastnit a čelit tam „palbě kritiky“.⁴³

V otázce péče o životní prostředí tak režim narazil na své ideologické limity. Svoji legitimitu totiž odvozoval od zajištění sociálních potřeb obyvatelstva, navíc v období populačního nárůstu, což vzhledem k celkové orientaci národního hospodářství na průmyslovou produkci kontrastovalo s ekologickým požadavkem na omezení spotřeby a zpomalení ekonomického růstu. Na konceptu „mezí růstu“ se shodovali experti napříč přírodovědnými obory, což pro státní moc představovalo velké dilema:

³⁸ MAKÁSEK, Ivan: *Moje léta s Nikou*, s. 179–180.

³⁹ Tamtéž, s. 154–156.

⁴⁰ VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 77.

⁴¹ SPURNÝ, MATĚJ: *Mezi vědou a politikou. Ekologie za socialismu a kapitalismu (1975–1995)*. In: KOPEČEK, Michal (ed.): *Architekti dlouhé změny*, s. 286–287.

⁴² VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 76.

⁴³ Tamtéž, s. 78.

„Kombinace oficiální podpory těchto expertů i ekologizace jednotlivých institucí a zároveň obav establishmentu z konstituování ekologie jako samostatného oboru i z její ‚politizace‘, byla z hlediska socialistického vládnutí smrtící strategií zvyšování a zároveň bránění tlaku.“⁴⁴

Neschopnost politických elit účinně řešit stav životního prostředí přitom nevycházela z jejich neinformovanosti – minimálně někteří (předseda vlády Lubomír Štrougal, ministr zahraničí Bohumil Chňoupek či člen Ústředního výboru Komunistické strany Československa Rudolf Hegenbart) o tuto problematiku zájem projevovali. Rovněž zákonodárná iniciativa v oblasti ochrany životního prostředí byla soustavná a dostávala značný prostor v odborném právnickém tisku.⁴⁵ Expertní poznatky ani legislativní nástroje se však nedařilo převést do skutečné ekologické politiky státu. Matěj Spurný nabídl vysvětlení, že státní moc nedisponovala dostatečnou kapacitou k tomu, aby dokázala zareagovat na změnu paradigmatu, tedy „križi organizované modernity“⁴⁶. Ekologické hodnoty totiž nelze převést na ekonomické ukazatele, a produktivistický systém proto „nemohl v sobě nalézt skutečně efektivní nástroje, jež by dokázaly ekologickou kritiku ze všeobecně vnímané etické roviny převést do roviny účinné politické praxe.“⁴⁷ Odborníci, kteří si byli vědomi neměřitelnosti ekologických faktorů, tak navzdory tomu, že setrvali ve strukturách oficiálních institucí, názorově inklinovali k politické opozici, s níž postupně stále více otevřeně spolupracovali.

⁴⁴ SPURNÝ, Matěj: *Mezi vědou a politikou. Ekologie za socialismu a kapitalismu (1975–1995)*.

In: KOPEČEK, Michal (ed.): *Architekti dlouhé změny*, s. 276.

⁴⁵ Tamtéž, s. 277–278.

⁴⁶ SPURNÝ, MATĚJ: *Mezi vědou a politikou. Ekologie za socialismu a kapitalismu (1975–1995)*.

In: KOPEČEK, Michal (ed.): *Architekti dlouhé změny*, s. 278.

⁴⁷ Tamtéž, s. 279.

1.3. Rozbor ekologické situace v Československu z roku 1983

Výmluvným dokladem o provázanosti oficiálních vědeckých institucí a opozičních skupin je kauza okolo prvního rozsáhlého rozboru ekologické situace v Československu z roku 1983.

Vypracování zprávy předcházel seminář v Janských Lázních, který v říjnu 1983 pořádala Ekologická sekce při Biologické společnosti Československé akademie věd a jehož se zúčastnil i poradce předsedy vlády ČSSR a pracovník Výzkumného ústavu strojírenské technologie a ekonomiky Václav Nešvera. Ten vyslovil přání, že by o pokračující devastaci životního prostředí měli být podrobně informováni vládní představitelé, konkrétně Gustáv Husák a Lubomír Štrougal. Předseda vlády Štrougal si pak komplexní rozbor aktuální ekologické situace přímo vyžádal. Tým odborníků z Ekologické sekce ve složení Emil Hadač, Michal Illner, Rudolf Kolářský, Václav Mezřický, Bedřich Moldan, Věrek Samek, Jaroslav Stoklasa, Karel Symon, Radim Šram a Pavel Trpák detailní rozbor vzápětí skutečně vypracoval:

„V hotelu Hubertus to byly hodiny diskusí o každé naměřené hodnotě. Zprávu jsme psali z přesvědčení, že se o stavu životního prostředí musí ‚vrchnost‘ dozvědět všechny, tzn. i znepokojující údaje. Někteří z nás byli motivováni iluzí, že se po této zprávě změní přístup vedoucích špiček k životnímu prostředí, možná byli mezi námi poťouchlíci, kteří se domnívali, že část politického establishmentu bude mít z této

zprávy těžké spaní, zbytek tvořili skeptici, kteří tvrdili, že se přístup ústředních orgánů k ekologické problematice nezmění.“⁴⁸

Samotný text zprávy byl uveden konstatováním většího podílu člověka na transformaci planety, přičemž i ČSSR využívala přírodní zdroje výrazně nadprůměrně, což obnášelo i nadprůměrnou produkci odpadu. Kvůli spalování uhlí s vyšší sirtatostí stoupala i produkce oxidu siřičitého, což se promítalo i do obchodní bilance, neboť ČSSR musela okolním státům platit úhradu škod, jak to vyplývalo z mezinárodních dohod. Mezi další negativní dopady oxidu siřičitého byla zahrnuta i koroze stavebních materiálů, a tedy i ničení fasád (historických) budov.

Pisatelé se však zřejmě z opatrnosti (jak bylo uvedeno výše, text vznikl kolektivně a bylo nutné dosáhnout jistého kompromisu) vyslovili i proti přílišné snaze přírodu zakonzervovat a vrátit se k „malému přírodnímu hospodaření, nulovému růstu, bigotně důsledné konzervaci přírody, jak to navrhuji někteří vědci a politici na Západě.“⁴⁹ Místo toho navrhovali racionalizaci a intenzifikaci, lepší využití zdrojů a odpadu, tedy klasická technokratická opatření.

Rozsáhlá pasáž zprávy byla věnována lesům. Ty byly ohroženy imisemi, kyselými dešti i nepromyšlenou, nahodilou těžbou. Autoři poukazovali na snižování retenční schopnosti lesů, což vedlo k hrozbě sucha na jedné straně a k riziku záplav na straně druhé. Nedostatkem vody trpělo například Ostravsko a ohrožen byl i Severočeský a Středočeský kraj. Vodu nejvíce znečišťovala zemědělská činnost (splach hnojiva a pesticidů, který

⁴⁸ VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 69.

⁴⁹ *Dokument Charty 77 č. 36/83: Rozbor ekologické situace ČSSR*, In: *Informace o Chartě 77*, roč. 6 (1983), č. 12, s. 3. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/infoch_12_1983.pdf [cit. 11. 1. 2020].

souvisel s erozí půdy nebo s únikem těchto látek vinou špatného skladování), průmysl a lidská sídliště – jako příklad komunálního znečištění byla uvedena Vltava pod Prahou, Svratka a Svitava pod Brnem, Odra a Ostravice pod Ostravou. Autoři varovali před možnou kontaminací Vltavy radionuklidy z plánované elektrárny Temelín.

Alarmující byly i zdravotní důsledky znečištěných vod: do potravního řetězce se dostávalo mnoho dusičnanů, toxických látek s karcinogenními a mutagenními účinky. Nezanedbatelná byla snížená možnost využití vodních ploch k rekreačním účelům:

„Ubývá vodních ploch umožňujících plnohodnotnou obnovu tělesných a duševních sil, neboť znečištěná voda má nepříznivý vliv na psychoemocionální stav člověka, a navíc rekreace v znečištěných vodách vede k vysokému výskytu různých kožních alergií i k závažnějším infekčním onemocněním.“⁵⁰

V části věnované zemědělství autoři připouštěli fakt zvyšování výnosů díky mechanizaci, hnojení a šlechtění. Stinnou stránkou však byla koncentrace odpadů, znečištění vod a energetická náročnost. Autoři varovali před poklesem výnosů z důvodu poklesu kvality půdy i jejího úbytku. Kritizovali rovněž nahrazování organických hnojiv hnojivy umělými. Rozbor se dokonce dotkl samotného principu velkoplošného zemědělství: scelené lány zásadně narušily bioregulační procesy v krajině a koncentrace zemědělské produkce neúměrně zatížila nároky na dopravu a spotřebu pohonných hmot.

Rozbor ekologické situace v Československu byl postoupen vládě. Zároveň byl však jeden výtisk předán Pavlu Rychetskému a Rudolfu Slánskému z Charty 77, text byl ještě v prosinci 1983 zveřejněn v samizdatovém periodiku *Informace o Chartě*, v zahraničním

⁵⁰ Dokument Charty 77 č. 36/83: *Rozbor ekologické situace ČSSR*, In: *Informace o Chartě 77*, roč. 6 (1983), č. 12, s. 9. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/infoch_12_1983.pdf [cit. 11. 1. 2020].

tisku i vysílání.⁵¹ To zkomplikovalo Štrougalovu pozici, neboť byl konzervativci kolem Vasila Biľaka nařčen, že tuto mezinárodní ostudu způsobil on. Biľak jako člen Ústředního výboru Komunistické strany Československa představoval vůbec největší překážku prosazení ekologických témat, neboť ekologii vnímal jako „diverzi“ a „nástroj, jímž chce Západ rozložit stranu“⁵². Prezident Gustáv Husák se zase ve svém pragmatismu obával, že zohlednění ekologických kritérií by mělo negativní ekonomický dopad a „další zadlužení ve jménu životního prostředí nepovažoval za přínos“⁵³.

Zpráva nicméně přesto vedla k vytvoření nové *Státní koncepce tvorby a ochrany životního prostředí a racionálního využívání přírodních zdrojů ČSSR do roku 2000*. Vláda připustila závažnost ekologické situace i nutnost radikální změny v péči o životní prostředí.⁵⁴ O prolomení informační bariéry se zasloužila právě Ekologická sekce, která se coby expertní grémium stala zprostředkujícím článkem mezi sférou vrcholné politiky, disidentskými kruhy i zahraničními médii:

„Na příkladu aktérů ekologické kritiky tak lze vcelku přesvědčivě dekonstruovat tezi o oddělených sférách moci, opozice a společnosti v normalizačním Československu.“⁵⁵

⁵¹ O šíření *Rozboru* bude podrobněji pojednáno v následující kapitole.

⁵² VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 110.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Tamtéž, s. 70.

⁵⁵ SPURNÝ, Matěj: *Most do budoucnosti*, s. 205.

1.4. Černobylské kataklyzma

Událost, která do jisté míry otřásla důvěrou obyvatelstva nejen v Československu, ale v celém tehdejší sovětském bloku, byla havárie černobylské jaderné elektrárny 26. dubna 1986. Informace ze Sovětského svazu se začaly objevovat až osmačtyřicet hodin po incidentu, a to až poté, co na radioaktivní mrak nad svým územím upozornili Švédové.⁵⁶

V Československu se vládní havarijní komise sešla až 30. dubna. Začala s vyhodnocováním zdravotních důsledků havárie a dospěla k závěru, že k akutnímu ohrožení nedošlo a pozdní následky způsobené zhoubným bujením či dědičným poškozením byly pro budoucnost odhadnuty na dvě stě případů ročně, což v patnáctimilionové populaci nemělo být ani „pozorovatelné“.⁵⁷ Komise dále přikročila k opatřením v oblasti zemědělství a potravinářství (kontrola kravského mléka, kojenecké výživy, špenátu či srnčí zvěře). Ohradila se vůči embargu, které na československé potraviny uvalily západní státy. Ztráta v důsledku embarga činila za měsíc květen, kdy trvalo, dvacet milionů korun.⁵⁸

Pro charakteristiku režimu ve druhé polovině osmdesátých let je signifikantní to, jakým způsobem v krizové situaci zareagovaly politické elity. Hlavním úkolem bylo „zabránit zneužití tohoto neštěstí k vytváření antisovětské a protisocialistické hysterie“.⁵⁹ Zároveň se ukázalo jako nevhodné poukazovat na jaderné havárie mimo socialistický tábor, neboť to zase vyvolávalo nežádoucí odpor k výstavbě jaderných elektráren obecně.

Přes veškerou snahu situaci uklidňovat propadali lidé panice. Sdělovací prostředky, především stanice Hvězda Českého rozhlasu, byly zahlcovány dotazy posluchačů. I proto

⁵⁶ VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 82.

⁵⁷ Tamtéž, s. 81.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž, s. 82.

8. května 1986 vystoupila v rozhlase hlavní hygienička České socialistické republiky Dana Zusková, která připustila, že v prvních dnech po havárii bylo zaznamenáno zvýšené množství radioaktivních látek. Posluchače nicméně ujistila, že tyto hodnoty byly mnohokrát nižší, než aby mohly ohrozit zdraví lidí. Své zastoupení zakončila doktorka Zusková slovy „občané nám musí věřit“.⁶⁰

1.5. Ekologie jako klíčové téma na sklonku režimu

Navzdory těmto apelům na důvěru lidí to bylo právě selhání představitelů státu v oblasti informovanosti obyvatelstva, které vyvolalo atmosféru nedůvěry ve společnosti a posílilo opoziční nálady.⁶¹ Léta 1987–1989 se pak, mimo jiné zřejmě i v důsledku černobylského kataklyzmatu, nesla v duchu zvýšené ekologické aktivity. Nezávislá občanská iniciativa byla nejsilnější v místech nejvíce ohrožených znečištěním, především severozápadních Čechách, konkrétně na Chomutovsku. První pokus z roku 1985 byl sice Státní bezpečností zadušen⁶², nicméně už o dva roky později se obyvatelé Chomutovska znovu odhodlali diskusi s okresními i státními orgány znovu vyvolat. Příčinou této iniciativy byla zhoršující se kvalita životního prostředí, především ovzduší, ale i ekonomická situace, která již neumožňovala dostatečnou finanční kompenzaci pro lidi v regionech postižených environmentálními dopady. Inverze na počátku února 1987 vedla 162 občanů Chomutova k tomu, aby odeslali na okresní národní výbor petici, v níž požadovali informace

⁶⁰ VANĚK, Miroslav. *Černobyl – krize věrohodnosti. Politické dopady černobylské tragédie*. Text přednášky ze semináře Černobyl 2006, Státní úřad pro jadernou bezpečnost, s. 3. [online] In: https://www.sujb.cz/fileadmin/sujb/docs/cernobyl/Cernobyl_krize_verohodnosti.pdf [cit. 11. 2. 2020].

⁶¹ O reakci disentu a exilu na Černobyl bude pojednáno v následující kapitole.

⁶² Viz VANĚK, Miroslav: *Zelené mládí*. In: VANĚK, Miroslav a kol.: *Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*, s. 257–258.

„o zhoršených rozptylových podmínkách, o zvýšené koncentraci exhalací ve svém městě a okolí, a připomněli, že podle Ústavy ČSSR mají všichni pracující právo na ochranu zdraví.“⁶³ Odpovědi funkcionářů byly sice spíše vyhýbavé, ale poté, kdy občané oslovili přímo předsedu vlády Ladislava Adamce, byly vydány pokyny k přešetření celé záležitosti. Výsledek uvedené aktivity byl sice poměrně slabý (bylo přislíbeno informování obyvatel na vývěškách, ale konání občanské schůze bylo zamítnuto a zájemci o danou problematiku byli odkázáni na veřejné schůze stranické), ale oproti roku 1985 zde byla patrná výrazná společenská změna. Petiční akce byla sice na jedné straně různě zlehčována či zpochybňována, na straně druhé již ale nedošlo k represím jako v předchozím případě.

„Ze zdánlivě dílčích opatření ve prospěch životního prostředí nebo z nebývalé iniciativy L. Adamce je možné usuzovat i na vzrůstající obavy vládnoucích špiček z možného budoucího vývoje v ekologické oblasti a z možného ohrožení režimu.“⁶⁴

Další občanské iniciativy se formovaly proti megalomanskému projektu přečerpávací vodní elektrárny Křivoklát a proti záměru obětovat v zájmu těžby zámek Jezeří. Obě aktivity vycházely původně z expertního prostředí Ekologické sekce Biologické společnosti Československé akademie věd, ale byly podporovány i širší občanskou veřejností, členy hnutí Brontosaurus i Ekologickým fórem – nezávislou ekologickou skupinou Charty 77.⁶⁵ Především mladší generace chartistů (Ivan Dejmal, Petr Uhl) tímto postupně opouštěli poněkud abstraktní koncept lidských práv a nepolitické politiky, vycházeli z izolace a zapojovali se do konkrétních a viditelných kauz.⁶⁶

⁶³ VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 89.

⁶⁴ Vaněk, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 90.

⁶⁵ Tamtéž, s. 90–91.

⁶⁶ VANĚK, Miroslav: *Zelené mládí*. In: VANĚK, Miroslav a kol.: *Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*, s. 259.

Významným aspektem posledních dvou let před pádem režimu byl rovněž zvýšený zájem ekologů i laické veřejnosti o městský prostor. Za zmínku stojí iniciativa Bratislava Nahlas, která sdružovala aktivní občany později tvořící „podhoubí sametové revoluce na Slovensku“.⁶⁷ V Praze to byly protesty proti dopravním projektům, které ohrožovaly Stromovku, či proti záměru rozšířit fakultní nemocnici do prostoru Albertova.⁶⁸ Zcela unikátní pak byla činnost skupiny Pražské matky od ledna 1989. Tato výlučně ženská skupina, která už samotným názvem deklarovala svoji apolitičnost, oslovila v březnu 1989 představitele hlavního města dopisem, v němž jim signatářky kladly konkrétní a jasné otázky ohledně znečištění ovzduší. Na konci května 1989 pak uspořádaly protestní korzo s kočárky v centru Prahy. Tento zdánlivě naivní akt byl překvapivě úspěšný: ženám se podařilo shromáždit mnoho podpisů pod petici s výzvou adresovanou účastníkům mezinárodní konference o životním prostředí, která se právě tou dobou na pozvání Ladislava Adamce konala v Praze. Text petice dalece přesahoval původní komunální úroveň a téma městského znečištění, neboť zmiňoval i zásadní témata celorepubliková, ba mezinárodní, například vodní dílo Gabčíkovo-Nagymaros či problematiku jaderné bezpečnosti.⁶⁹

V Brně se pak centrem ekologických aktivit stal okruh autorů i čtenářů výrazně kritického ochránářského časopisu *Veronica* (název zjevně inspirovaný pražskou *Nikou*), jehož první číslo vyšlo na konci roku 1986. Mezi jeho přispěvateli byla například Hana Librová, Petr Dvořáček, Miroslav Kundera. Toto ekologické periodikum bylo orientováno výrazněji

⁶⁷ SPURNÝ, Matěj: *Mezi vědou a politikou. Ekologie za socialismu a kapitalismu (1975–1995)*. In: KOPEČEK, Michal (ed.): *Architekti dlouhé změny*, s. 287.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ VANĚK, Miroslav: *Zelené mládí*. In: VANĚK, Miroslav a kol.: *Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*, s. 263–264; VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 120–123.

„na filozofickou a sociologickou reflexi vztahu člověka a životního prostředí“ a vycházelo více „z morálních a estetických hodnot než z biologických a empirických indikátorů“, ⁷⁰ což byl další významný proud ve vývoji ekologického myšlení v tehdejší Československu. Známkou prolamování bariér mezi disentem a „šedou zónou“ bylo pořádání Brněnských fór, tedy diskusních večerů, na něž byli zváni představitelé města, architekti, ochranáři, ale i široká veřejnost. S inspirací na uspořádání takové akce přišel v říjnu 1988 mladý architekt Jan Sapák, dále sochař Vladimír Matoušek či ochranář Václav Čermák, ale přidali se právě i brněnští disidenti (Jaroslav Šabata, Jan Šabata, Hana Holcnerová, Jana Soukupová a další).⁷¹ Formálně tuto iniciativu zastřešila 31. základní organizace Českého svazu ochránců přírody. A přestože existovalo podezření, že Brněnských fór se aktivně účastnili i „exponenti nelegálních struktur“⁷², projekt vytrval, a nejen v symbolické rovině připravil půdu pro občanský protest v listopadu 1989.

V listopadu 1989 postihla Teplice obzvlášť výrazná inverze. V sobotu 11. listopadu prošel městem až tisícičlenný průvod, s rouškami a plynovými maskami přes obličej. Toho dne policie pouze kontrolovala občanské průkazy, v neděli však již byla připravena i se psy a vodními děly a v pondělí ji dokonce posílila pohotovostní jednotka z Ústí nad Labem. Došlo ke srážkám a jednatelé z řad veřejnosti byli upozorněni, že Městský národní výbor uvažoval dokonce „o vyhlášení jakési lokální formy výjimečného stavu“.⁷³ I navzdory tomuto zastrašování bylo dohodnuto veřejné shromáždění, na němž měla proběhnout debata se

⁷⁰ SPURNÝ, Matěj: *Mezi vědou a politikou. Ekologie za socialismu a kapitalismu (1975–1995)*. In: KOPEČEK, Michal (ed.): *Architekti dlouhé změny*, s. 289.

⁷¹ SOUKUPOVÁ, Jana: *Když v Brně vznikl unikátní předobraz Občanského fóra*. [online] https://www.idnes.cz/brno/zpravy/kdyz-v-brne-vznikl-unikatni-predobraz-obcanskeho-fora.A100316_1352001_brno-zpravy_dmk [cit. 21. 2. 2020]. Dále viz Jana Soukupová: *Nepoddajní, aneb nešlo to jinak*. Brno, Host 2010.

⁷² VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 94.

⁷³ Tamtéž, s. 131.

stranickými funkcionáři o týden později. Dne 20. listopadu 1989 se tak na teplickém zimním stadionu sešlo na pět tisíc lidí, mezi nimiž se šířily informace o dění v Praze a nicneříkající odpovědi představitelů města, okresu a kraje už je nemohly uspokojit. Shromáždění končilo skandováním „Zůstanete sami“ na jejich adresu.⁷⁴

2. Ekologie v agendě Charty 77 a Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných

2.1. Počátky zájmu o životní prostředí v dokumentech Charty 77

Vůbec prvním ekologickým tématem v dokumentech Charty 77 byla informace o havárii v jaderné elektrárně v Jaslovských Bohunicích, k níž došlo v únoru 1977. Stať vypracovali v průběhu roku 1978 českoslovenští odborníci na jadernou energetiku, Charta 77 ji v listopadu 1978 vydala jako své Sdělení číslo 22. Text obsahoval nejen kritiku státní moci, která se snažila problémy v této oblasti utajit, ale poukazoval i na obecná rizika využití energie z jádra. Ačkoli sdělení zahrnovalo i konkrétní výčet nedostatků provozu elektrárny A1 v Jaslovských Bohunicích, v závěru autoři apelovali především na nutnost otevřenosti a necenzurované informovanosti veřejnosti, a to hlavně obyvatel žijících v blízkosti elektrárny.⁷⁵ Dokument nebyl v disidentských kruzích přijat jednoznačně kladně. Někteří, jako například Jiří Hájek, měli obavy z vyzrazení státního tajemství, jiní mu vytýkali odborné nedostatky. Jaderný fyzik František Janouch, jeden ze zakladatelů Nadace Charty

⁷⁴ VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 131.

⁷⁵ *Dokument Charty 77 č. 22*, In: *Informace o Chartě 77*, roč. 1 (1978), č. 14, s. 1–7. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1978/INFOCH_14_1978.pdf [cit. 14. 2. 2020].

77 ve Stockholmu, vedl na toto téma rozsáhlou polemiku, v níž argumentoval především nutností pokrýt energetické potřeby Československa, mimo jiné i s poukazem na ropnou krizi počátku sedmdesátých let i na mnohem závažnější ekologické dopady elektráren tepelných.⁷⁶ Tato diskuse se pak obnovila v souvislosti s havárií v Černobyli roku 1986.⁷⁷

Větší koncepční dokument o životním prostředí vypracovala Charta 77 až v roce 1981. Problematika životního prostředí byla totiž do té doby nejen v disidentských kruzích, ale i v celé společnosti reflektována spíše nahodile a fragmentárně. Představitelé Charty sledovali široké spektrum společenských a politických problémů, neměli však prostředky na hlubší analýzu. V této oblasti se projevil i jistý generační střet, ekologie zajímala spíše ty mladší. Zároveň to však byla výzva právě k mezigeneračnímu dialogu i dialogu mezi disentem a většinovou společností.

Prolínání disidentských kruhů s těmi oficiálními dokládá i to, že sepsání zprávy z roku 1981 předcházela účast signatáře Charty 77 Jiřího Vančury na semináři Ekologické sekce na Klínovci. Právě na základě poznatků tam získaných byla sestavena zpráva, jejíž vydání podpořili tehdejší mluvčí Charty 77 Václav Malý, Bedřich Placák, Jaroslav Šabata a člen kolektivu mluvčích Ladislav Lis. Ti v úvodním slovu vznik tohoto dokumentu přivítali s tím, že „životní prostředí se týká přímo všech občanů a najdeme-li při řešení této problematiky společný jazyk, je to nezanedbatelná šance jak pro životní prostředí, tak pro

⁷⁶ *Dokument Charty 77 č. 22 - Pokračování diskuse o problematice jaderných elektráren*, příloha: *Dopis dr. Františka Janoucha*. In: *Informace o Chartě 77*, roč. 2 (1979), č. 7, s. 1–4. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1979/INFOCH_07_1979.pdf [cit. 14. 2. 2020].

⁷⁷ Viz JANOUCH, František. *Poznámky k událostem. Černobyl*. In: *Svědectví*, roč. 20 (1986), č. 78, s. 235–240. [online] In: http://scriptum.cz/soubory/scriptum/svedectvi/svedectvi_1986_78.pdf [cit. 19. 1. 2020].

československou společností osmdesátých let.“⁷⁸ Mluvčí Charty 77 rovněž konstatovali, že životní prostředí není jen tématem výsostně odborným, nýbrž se týká samotné podstaty základních lidských práv, a sice práva na život. Jedním z nejdůležitějších požadavků v duchu Charty 77 byl proto požadavek všeobecné informovanosti a výzva k širšímu zapojení veřejnosti a ke vzniku nezávislých občanských ekologických organizací:

„Přijímáme tuto zprávu o stavu životního prostředí jako text, od kterého očekáváme, že povzbudí řadu občanů i úředních míst k širšímu a hlubšímu zpracování problematiky a vyvolá v nich odhodlání podílet se na nápravě zlověstných jevů, které ohrožují nás i budoucí.“ Zpráva samotná pak obsahovala podrobnou analýzu stavu životního prostředí i negativních dopadů na zdraví obyvatelstva i pečlivě formulované návrhy řešení, včetně výzev k mezinárodní spolupráci, především s polskými a německými sousedy.⁷⁹

2.2. Kauza zveřejnění zprávy o stavu životního prostředí z roku 1983

V roce 1983 byla z pověření vlády vypracována studie o stavu životního prostředí v ČSSR. Studie s názvem *Rozbor ekologické situace v Československu*⁸⁰, o níž bylo podrobně pojednáno v předchozí kapitole, byla vyhotovena pouze ve dvaceti exemplářích určených vládě. Podle Jaroslava Stoklasy, jednoho z autorů, který měl zodpovídat za distribuci zprávy, se jeden výtisk ztratil. Právník Václav Mezříčský, jenž byl zakládajícím členem

⁷⁸ *Zpráva o stavu životního prostředí*. In: Listy, roč. XI (1981), č. 6, s. 34. [online] In: http://scriptum.cz/soubory//scriptum/listy-rim/listy_1981_6_zm_ocr.pdf [cit. 14. 2. 2020].

⁷⁹ *Tamtéž*, s. 40.

⁸⁰ *Dokument Charty 77 č. 36/83. Rozbor ekologické situace v Československu.*, In: Informace o Chartě 77, roč. 6 (1983), s. 1–18. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/infoch_12_1983.pdf [cit. 14. 2. 2020].

Ekologické sekce biologické společnosti ČSAV, specialistou na právo životního prostředí a jedním ze spoluautorů zprávy, předal výtisk Chartě 77.⁸¹ Text byl zveřejněn v prosincovém vydání Informací o Chartě 77, společně s dopisem předsedovi vlády Lubomíru Štrougalovi.⁸²

V dopisové části textu autoři Jan Kozlík, Marie Křížková a Anna Marvanová argumentovali tím, že Charta 77 několikrát informovala o zhoršujícím se životním prostředí a nedostatečných opatřeních. Konkrétně varovali před kácením lesů a s ním souvisejícím ohrožením divoké zvěře. Další oblastí kritiky byla hydrologická situace (nedostatky v čištění odpadních vod, které kontaminovaly pitnou vodu či snižování kvality vody kvůli splaškům z velkochovů i nadměrnému používání hnojiv.

Přesně v duchu zájmů Charty 77 o lidská práva se autoři věnovali problematice zdravotních dopadů zhoršeného stavu životního prostředí, konkrétně v severních Čechách. Podle jejich názorů se v ČSSR ochraně životního prostředí věnoval zlomek financí, a to dokonce i v porovnání se Sovětským svazem. Za pozitivní považovali pisatelé zájem o analýzu ekologické situace, a tedy i vznik této zprávy. Nápravu neuspokojivého stavu spatřovali v přechodu na intenzivní způsob hospodaření, a především ve zrušení energeticky a surovinově náročné výroby. V obecné rovině pak byla kritika zaměřena na cenzurování informací o životním prostředí a ekologických dopadech, zformulována byla opakovaná výzva ke zlepšení informovanosti obyvatel a vytváření veřejného tlaku občanů na orgány státní moci. V závěru autoři dopisu vyslovili naději, že „poznání vážnosti ekologické situace

⁸¹ Viz VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 68–69.

⁸² *Dopis Charty 77 předsedovi vlády ČSSR. Dokument Charty 77 č. 36/83. Rozbor ekologické situace v Československu.*, In: *Informace o Chartě 77*, roč. 6 (1983), s. 1–2. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/infoch_12_1983.pdf [cit. 14. 2. 2020].

naší země přiměje nejvyšší orgány k rychlým a účinným opatřením, k nimž se bude moci vyjádřit každý z obyvatel. Právo na to má, jde o zdraví a životy všech.“⁸³

Na zprávu a doprovodný dopis nereagoval ani jeho adresát Lubomír Štrougal, ani nikdo jiný z vládních činitelů. Na začátku ledna 1984 však část zprávy ocitoval francouzský deník *Le Monde*, dále *Hlas Ameriky* a rádio Svobodná Evropa. O měsíc později pak třetinu textu zveřejnil *Die Tageszeitung* v Západním Berlíně, plný text otiskly *Listy* (časopis československé socialistické opozice). V červnu 1984 větší část textu zveřejnil týdeník *Die Zeit* v Hamburku s titulkem *Tajné – ekobankrot ve východním bloku*.⁸⁴

Mezinárodní zájem byl pro Československo velice nepříjemný, protože odhalil zanedbávání péče o životní prostředí, jeho katastrofální stav a rozsáhlou devastaci. Únik zprávy narušil monopol strany na informace o životním prostředí, a i v tomto směru se stát ukázal v dost nelichotivém světle. Státní bezpečnost proto zahájila vyšetřování vazeb mezi autory zprávy a disentem, potrestán byl však pouze Jaroslav Stoklasa, který nezaručil zachování textu jen pro vymezený okruh osob, a to přeřazením z pracoviště v Československé akademii věd v Praze do Českých Budějovic.⁸⁵ Překvapivě ani to nijak zásadně nepoškodilo jeho kariéru: Jaroslav Stoklasa od poloviny osmdesátých let zastupoval Československo v tzv. Vídeňském centru, které zprostředkovávalo informace o stavu životního prostředí mezi evropskými zeměmi. Oficiálním zástupcem Československé socialistické republiky byl sice

⁸³ *Dopis Charty 77 předsedovi vlády ČSSR. Dokument Charty 77 č. 36/83. Rozbor ekologické situace v Československu.*, In: *Informace o Chartě 77*, roč. 6 (1983), s. 2. [online]
In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/infoch_12_1983.pdf [cit. 14. 2. 2020].

⁸⁴ Viz VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 69.

⁸⁵ Tamtéž.

Emil Hadač, ale s ohledem na lepší jazykové dovednosti se jednání ve Vídeňském centru častěji účastnil právě Jaroslav Stoklasa.⁸⁶

Přestože zveřejnění zprávy roku 1983 vyvolalo ohlas i v mezinárodním měřítku, samotné Chartě 77 trvalo poměrně dlouho, než se v rámci jejích struktur podařilo založit specializovaný ekologický výbor. Stalo se tak až v roce 1987, a to „na sedmý pokus“, především díky úsilí Ivana Dejmal. Ten vnímal vzrůstající zájem o ekologická témata ve společnosti jako příležitost, jak disidentské kruhy vymanit ze sociální izolace, neboť problematika životního prostředí byla veřejnosti mnohem bližší než poněkud abstraktní koncept lidských práv.⁸⁷ Prostor pro publikování textů s ekologickou tematikou poskytovalo od téhož roku samizdatové periodikum *Ekologický bulletin*, jehož redaktory byli Josef Danisz, Ivan Dejmál, Lenka Marečková a Martin Palouš, publikovali tam ale například i Petr a Miloš Kužvartovi.⁸⁸

2.3. Případ Pavla Křivky

Přestože ekologická témata nebyla pro disidentské kruhy stěžejní, Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných pozorně sledoval případy lidí, kteří se kvůli kritickému zájmu o stav životního prostředí dostali do hledáčku Státní bezpečnosti. Jedním z nejdéle trvajících byl případ Ing. Pavla Křivky z Pardubic. Pavel Křivka se narodil 12. června 1960,

⁸⁶ Viz SPURNÝ, Matěj: *Mezi vědou a politikou. Ekologie za socialismu a kapitalismu (1975–1995)*. In: KOPEČEK, Michal (ed.): *Architekti dlouhé změny*, s. 285

⁸⁷ Viz VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 73–74.

⁸⁸ *Ekologický bulletin* (1987-1989). [online] In: <http://scriptum.cz/cs/periodika/ekologicky-bulletin> [cit. 14. 2. 2020].

vystudoval Vysokou školu zemědělskou v Halle nad Sálou v tehdejší Německé demokratické republice. Po ukončení studií se vrátil do Československa a začal pracovat jako správce sbírek ve Okresním vlastivědném muzeu v Jičíně, a jako zájemci o krajinářství a botaniku mu byla rovněž svěřena funkce okresního referenta pro životní prostředí. K formálnosti státní ochrany přírody se však postavil značně kriticky. Do dosud nevyužívané vitríny začal umísťovat konkrétní informace o ekologické situaci, například zanedbání povinností v souvislosti s povodní ve východních Čechách. Největší rozruch vyvolala na Silvestra roku 1984 mapka, v níž ironicky přejmenoval zeměpisné názvy (Raketová špičatina, Český očištec, Rakovinoše, Smogoška, Česko-moravská melioratina, Hory krušného osudu...). V únoru následujícího roku Pavel Křivka požádal svého přítele, aby z Jugoslávie odeslal jeho dopis, v němž mimo jiné opět kritizoval následky povodní a další nedostatky v oblasti ekologie, dalšímu příteli do západního Německa. Dopis byl celníky zadržen. V březnu 1985 byl Ing. Křivka poprvé vyslýchán, dosud na svobodě. Situace se dále vyhrotila o měsíc později, kdy spolu se zmíněným německým přítelem a dalším kolegou Pavlem Škodou odjeli sbírat botanický materiál na Slovensko. Na konci tohoto pobytu byl Křivka zadržen, 29. dubna 1985 obviněn z poškozování zájmů republiky v zahraničí a držen ve vazbě v Hradci Králové. Jak uvádí ve svém sdělení Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, při domovní prohlídce „byly zabaveny knihy, kazety, soukromá korespondence, fotografie, psací stroje, cestovní pas svědka Jáňka, krucifix, různá náboženská literatura včetně bible, patřící Ladislavu Jáňkovi, který je katolík. Tato literatura přitom s Pavlem Křivkou nijak nesouvisí. On sám je bez vyznání, zajímal se však o náboženství, jak křesťanská, tak východní, pěstoval jógu a snažil se žít podle jejích zásad. Spolu s Ladislavem Jáňkem se usídlili na staré opuštěné faře, kterou hodlali zakoupit a jejíž

pozemek chtěli hospodářsky využívat ekologickým způsobem. Po uvěznění Pavla Křivky StB tento záměr zmařila, znemožnivši koupi objektu.“⁸⁹

Paradoxně se však nakonec Státní bezpečnost místo Křivkových ekologických aktivit a jeho korespondence se západní cizinou nejvíce zajímala o parodické převertování Rybovy České mše vánoční. Text "Hej Gusto, je husto, přišel telegram, z Moskvy dneska k nám, že sám Leonid, u zdi bude hnít. A v sovětu nejvyšším, velký zmatek zavlád tím: 'Kdo ted' bude dosazen? ' – v Kremlu vrtá v hlavě všem, po celou noc zasedá, starců rudá sběř! Nemůže se rozhodnout, ta nejvyšší zvěř! Prej, že dvakrát měř! Slyšíš za dveřmi ten hluk, intrikánů podlých zvuk? Ejhle, Slyšíš? Gusto, slyšíš? Lubomíra i Vasila, jak se hádaj, sítě spřádaj, honem vstaň, Gusto, než bude dusno,"⁹⁰ složil Pavel Křivka ve spolupráci se spolužákem Pavlem Škodou ještě za studií v NDR roku 1982. Na základě toho bylo jeho obvinění překvalifikováno na ještě závažnější podvracení republiky podle paragrafu 98 trestního zákona.

Zpráva Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných z líčení u Krajského soudu v Hradci Králové ve dnech 19. – 21. listopadu 1985 doplňovala, že obžalovaný byl vyslýchán i pro ironické legendy mapek v Okresním vlastivědném muzeu v Jičíně, rovněž byl autorem posměšných křížovek hanobících režim. Soudní síň zaplnili členové Státní bezpečnosti v civilu, aby zabránili vpuštění přátel obviněných a zástupců velvyslanectví Spojených států amerických a Velké Británie. Pavel Křivka byl odsouzen ke třem letům nepodmíněně za podvracení republiky (paragraf 98) a jeho přítel ze studií Pavel Škoda ke dvaceti měsícům

⁸⁹ *Sdělení VONS č. 475*, In: Informace o Chartě 77, roč. 8 (1985), č. 10. s. 10–11. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/INFOCH_10_1985.pdf [cit. 11. 1. 2020].

⁹⁰ DRDA, Adam: *Hej, Gusto! Aneb příběh zpívajících inženýrů Pavla Křivky a Pavla Škody*. In: Český rozhlas, 25. 3. 2012. [online] In: https://www.rozhlas.cz/radio_cesko/pribehy/zprava/hej-gusto-aneb-pribeh-zpivajicich-inzenyru-pavla-krivky-a-pavla-skody--1036375# [cit. 14. 2. 2020].

nepodmíněně za pobuřování (paragraf 100). Dle pisatelů zprávy se státní moc snažila zabránit pozitivní aktivitě mladých lidí.⁹¹ O odsouzení Pavla Křivky a Pavla Škody informoval i Ivan Medek ve vysílání Hlasu Ameriky.

Ing. Křivka byl vězněn v Plzni na Borech. Odvolání v únoru 1986 odmítl Nejvyšší soud.⁹² Podmínky jeho věznění nadále sledoval Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, v krátké zprávě na jaře 1986 například konstatoval, že Pavel Křivka byl kvůli neplnění norem při výkonu těžké práce fyzicky ztýrán spoluvězni.⁹³ 12. listopadu 1987 byl podmíněně propuštěn, zbytek trestu ve výši pěti měsíců a osmnácti dnů mu byl odložen na zkušební dobu tří let.⁹⁴

Případ Pavla Křivky je pro téma této práce zajímavý z několika hledisek. Ve srovnání s únikem zprávy o stavu životního prostředí z roku 1983, který socialistické Československo uvedl do nepříjemné mezinárodní situace, a přesto v souvislosti s ním nepadly prakticky žádné tresty, bylo provinění Pavla Křivky zanedbatelné, až absurdní. Přesto státní moc zasáhla s velkou tvrdostí. Možné vysvětlení spočívá v tom, že se případ odehrál mimo pražské centrum a trest měl mít odstrašující dopad na mladé nezávislé lidi v neformálních strukturách, nikoli pouze ekologických, ale i náboženských či uměleckých.

⁹¹ *Sdělení VONS č. 489*, Informace o Chartě 77, roč. 8 (1985) č. 12, s. 14–15. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/INFOCH_12_1985.pdf [cit. 11. 1. 2020].

⁹² *Sdělení VONS č. 506*, In: Informace o Chartě 77, roč. 9 (1986), č. 3, s. 6. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1986/INFOCH_03_1986.pdf [cit. 11. 1. 2020].

⁹³ *Krátké zprávy: Pavel Křivka vězněn na Borech*, In: Informace o Chartě 77, roč. 9 (1986), č. 6, s. 17. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1986/INFOCH_06_1986.pdf [cit. 11. 1. 2020].

⁹⁴ *Sdělení VONS č. 708*, In: Informace o Chartě 77 roč. 10 (1987) č. 17, s. 9. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/INFOCH_17_1987.pdf [cit. 11. 1. 2020].

2.4. Případ Jaroslava Švestky

Podobnou pozornost jako případu Pavla Křivky věnoval Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných i Jaroslavu Švestkovi. Ten byl 17. července 1984 zadržen a obviněn z poškozování zájmů republiky v cizině, čehož se měl dopustit sepsáním úvahového textu *Orwellův rok*. Jednalo se o literární výpisky ze slavného dystopického románu britského autora a čtenářovy komentáře k nim. Část textu zaslal Jaroslav Švestka, dřevorubec z jižních Čech, příteli Danielu Havránkovi do Německé spolkové republiky.⁹⁵ 28. dubna 1986 byl Krajským soudem v Českých Budějovicích odsouzen ke dvěma letům nepodmíněně za podvracení republiky. Ve svém sdělení kritizovali představitelé Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných skutečnost, že soud probíhal s vyloučením veřejnosti, přestože k tomu nebyl zákonný důvod. Soud nepovolával ani svědky, pouze využíval svědeckých výpovědí ze spisu Státní bezpečnosti. Odborný posudek docenta Martina Hilského z pražské filozofické fakulty byl „zdrženlivý“, dílo zařadil do literárního kontextu a dospěl k závěru, že cílem autora nebylo „očernit nějaký tehdy existující společenský systém“. Naopak docent Miroslav Kala dílo označil za krajně nebezpečné, ve svém posudku odsoudil jak Švestkův literární vzor, tedy George Orwella, ale i Švestkovy současníky Škvoreckého, Mlynáře a Havla. Autor sdělení VONS ironicky poznamenal, že Jaroslav Švestka byl souzen pro „myšlenkový zločin v původním orwellovském smyslu“.⁹⁶ 28. srpna 1986 byl Jaroslavu Švestkovi v odvolacím řízení trest snížen na jeden rok, snad i díky mezinárodní pozornosti zástupců velvyslanectví Spojených států amerických, Velké Británie a Kanady.⁹⁷

⁹⁵ *Sdělení VONS č. 401*, In: *Informace o Chartě 77* roč. 7 (1984), č. 11, s. 12. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/INFOCH_11_1984.pdf [cit. 11. 1. 2020].

⁹⁶ *Sdělení VONS č. 518*, In: *Informace o Chartě 77*, roč. 9 (1986), č. 7, s. 5–6. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1986/INFOCH_07_1986.pdf [cit. 11. 1. 2020].

⁹⁷ *Sdělení VONS č. 566*, In: *Informace o Chartě 77*, roč. 9 (1986), č. 11, s. 11. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1986/INFOCH_11_1986.pdf [cit. 11. 1. 2020].

K výkonu trestu nastoupil 6. října téhož roku. Jen na okraj je ve sdělení VONS uvedeno, že pan Švestka byl členem Jazzové sekce.⁹⁸

V reakci na Švestkovo zatčení napsal úvahový text pro VONS Milan Šimečka, autor rozsáhlého doslovu k Orwellovu románu. Jako vynikající znalec tohoto díla byl Šimečka případem Jaroslava Švestky hluboce zasažen, v československém normalizačním režimu skutečně spatřoval orwellovské rysy a Švestku připodobnil k Orwellovu hrdinovi Winstonu Smithovi. Šimečka obvinil režim z pokrytectví i zbabělosti, protože si za obět' exemplární šikany vybral nikoli osobnost známou, například právě Šimečku jako bývalého vysokoškolského učitele, ale řadového dělníka: „Musím vám říci, že je mi z toho všeho nanic, že mám nepříjemný pocit, že Švestka sedí zástupně za mne a také za jiné nezávislé spisovatele; a pak také samozřejmě za všechny Čechy, kteří se v domácnostech a hospodách dopouštějí dennodenně tak strašných „thoughtcrimů“, že by si je ani Orwell nevymyslel.“⁹⁹

Po devíti měsících, na konci června 1987, byl Jaroslav Švestka propuštěn. Do ruky se mu dostal text Milana Šimečky, odpověď na něj byla zveřejněna v samizdatovém časopise *Informace o Chartě 77 (Infoch)*. Jaroslav Švestka vysvětlil zoufalství, jemuž po léta práce v lesním průmyslu propadal: „Nikdy nepochopím, čím jsem měl republiku podvracet. Tím, že už osmnáctý rok, při stále tvrdších pracovních normách, kácím stromy, a tak bezprostředně den po dni vidím tu hrůzu, kterou dětem a vnukům chystáme pod hesly cynicky opačnými?“ O situaci v lesích Jihočeského kraje psal opakovaně do novin i na úřady, na svá rozsáhlá pojednání dostával nanejvýš nicneříkající stručné odpovědi. Proto

⁹⁸ *Sdělení VONS č. 580*, In: *Informace o Chartě* roč. 9 (1986), č. 12, s. 8. [online]

In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1986/INFOCH_12_1986.pdf [cit. 11. 1. 2020].

⁹⁹ *Šimečka, Milan – dopis VONS obsahující zamyšlení nad případem J. Švestky*, In: *Informace o Chartě 77*, roč. 9 (1986), č. 11, s. 13–14. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1986/INFOCH_11_1986.pdf [cit. 11. 1. 2020].

po návratu z vězení už otevřeně začal uvažovat o emigraci a jako zásadní důvod uvedl právě blížící se ekologickou katastrofu.¹⁰⁰

Na příkladu Jaroslava Švestky lze dobře pozorovat vztah k životnímu prostředí u člověka přemýšlivého, aktivního, ale nikoli příslušníka „elity“, a to ani ve smyslu příslušnosti k mocenským strukturám normalizačního režimu, ani ve smyslu příslušnosti k jádru disidentských kruhů. Kritizoval především konzum a nadměrné spotřebování energie, i za cenu ničení krušnohorských lesů; zamýšlel se nad možnostmi využití energie z jádra.¹⁰¹

Zajímavé postřehy o životním prostředí se nacházejí v deníku Jaroslava Švestky, který si vedl od roku 1976 až do své smrti v roce 2006. Celkově má deník 4 900 strojopisných stran, z toho 1559 stran zahrnuje období do 13. dubna 1988, kdy emigroval do Kanady. Součástí deníku jsou i výstřižky z novin a korespondence.¹⁰²

Z tohoto důvodu je Švestkův deník výborným pramenem pro studium všedního dne v období normalizace. Švestka byl velkým kritikem socialismu a jeho směřování. I proto se vzdal dobrého povolání (služba u kamery ve filmovém studiu Barrandov) a raději odešel pracovat manuálně jako dřevorubec, kde se cítil svobodnější. Nicméně i při práci v lese si všímal absurdit centrálního plánování, vytváření nesmyslných norem a směšné propagace. Švestka kriticky pojednával o nešvarech v lesním hospodářství, například že se místo odklizení dřeva po polomech pro export kácely zdravé a kvalitní stromy:

¹⁰⁰ Švestka, Jaroslav. *Dopis VONS o změnách v jeho životě po návratu z vězení*, In: Informace o Chartě 77, roč. 10 (1987), č. 13, s. 14–16. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/INFOCH_13_1987.pdf [cit. 11. 1. 2020].

¹⁰¹ ŠVESTKA, Jaroslav: *Dopis Jihočechům*, In: Západ: Časopis pro Čechy a Slováky, roč. 9 (1987), č. 9, s. 14–15. [online] In: https://www.ustrcr.cz/data/pdf/casopis_zapad/1987_3.pdf [cit. 11. 1. 2020].

¹⁰² ŠVESTKA, Jaroslav – HAVRÁNEK, Daniel (ed.): *Deník dřevorubce*. Praha 2012, s. 366–368.

„Byl jsem dnes přestrčen znovu do mýtní těžby, plán na toto čtvrtletí je velice vysoký, zvláště potom úkoly v exportních dodávkách. Lesní správa Žofinka má možná vzhledem ke své poloze exportní dodávky větší než správy ve vnitrozemí. Ale není jedinou správou a Lesní závod Nové Hradky není zdaleka jediným závodem, který dodává dřevo na export. Nedávno jsem viděl exportní sklad dřeva ve Strážném, nejpřesnější popis – dřevěná hora. Žofinka má za toto pololetí dodat 1500 kubíků smrkové kulatiny, export, pouze prvotřídní dřevo. Netěží se tedy porosty přestárlé, s velkým podílem hniloby a většinou dost problematické, pokud jde o přibližování. Těží se porosty okolo cest, pokud možno kvalitní. Zde je vhodné opravdu už jen slovo rabování. Jsme průmyslově vyspělý stát – a vyvážíme suroviny.“¹⁰³

Jaroslav Švestka si uvědomoval nebezpečí krátkozrakých ekonomických cílů lesního hospodářství za normalizace. Dřevo, u kterého by bylo možné těžbu ospravedlnit zdravím lesa, se netěžilo, zato se těžilo nejkvalitnější dřevo, a sice jako surovina, bez zájmu zvýšit jeho přidanou hodnotu alespoň například zpracováním na nábytek. To Jaroslav Švestka přirovnal k hospodářské strategii zemí třetího světa.

Kromě nehospodárného zacházení se dřevem si však autor všiml i širšího kontextu ekologických dopadů lesního hospodářství:

„Jsem zde osm let, což je pro ekologii velice krátká doba. Ale i za tu chvíli lze bezpečně pozorovat, jak se zde neuvěřitelně zhoršují hydrologické poměry v lese. Stará síť stok odvodňující les se neudržuje, nové stoky se nedělají, a to všechno z jednoho prostého důvodu – nejsou na to peníze ani pracovní síly. Dále k tomu

¹⁰³ ŠVESTKA, Jaroslav – HAVRÁNEK, Daniel (ed.): *Deník dřevorubce*, s. 64.

přispívá přibližování traktory, které je na těchto málo únosných půdách vůbec problematické, a po kterých zůstává v lese spoušť. Dnes jsou zde značné plochy lesa už prakticky zneprístupněné, přibližování dřeva z příštích těžeb za těchto okolností zcela vyloučeno. Nejsou dnes prostředky ani na opravy lesních cest, na opravy přibližovacích linek by byly jenom na této správě třeba celé vlaky kamene. Ve vyježděných kolejích stojí voda, už začínají zarůstat sítím, nepůjdou tyto plochy nakonec ani zalesnit. Ale asi se tím zabývám jenom já. Jinak na tom nepadne slovo, pro hospodářské vedení jako by tyto důsledky našeho budování vůbec neexistovaly. Mám pocit, jako by soudruzi čekali, až do pěti let, nebo spíše po pětiletce, přijde potopa nebo alespoň nukleární válka.“¹⁰⁴

Tato značně kritická slova si Jaroslav Švestka zapsal už v sedmdesátých letech, tedy dříve, než přišla Charta 77 s prvními ucelenými zprávami o životním prostředí. Můžeme se domnívat, že mezi lidmi, kteří byli vůči režimu kritičtí, ač přímo nepatřili k disentu, byl zájem o životní prostředí značný, neboť si v praxi všímali ignorance centrálních plánovačů, jejich neochoty investovat peníze, práci a čas do obnovy krajiny. V krajním případě byla tato deprimující společenská, politická i ekologická situace i příčinou rozhodnutí odejít do emigrace, jako tomu bylo právě v případě Jaroslava Švestky.

¹⁰⁴ ŠVESTKA, Jaroslav – HAVRÁNEK, Daniel (ed.): *Deník dřevorubce*, s. 62.

2.5. Reakce Charty 77 na havárii černobylské jaderné elektrárny

Havárie jaderné elektrárny v Černobylu na konci dubna 1986, a především snaha československých státních orgánů její dopady před veřejností zatajit, vyvolala ostrou reakci Charty 77. Tehdejší mluvčí Charty 77 Martin Palouš, Anna Šabatová a Jan Štern adresovali vládě ČSSR a Federálnímu shromáždění ČSSR dopis, v němž kritizovali absenci zdravotnických a hygienických pokynů a opatření v nejkritičtějším období těsně po havárii. Jako vzor správného postupu uvedli ty evropské země, jejichž občané o rizicích informováni byli, kde ohroženým skupinám (dětem, těhotným ženám) byly předepisovány jodové tablety a byla vyhodnocována závadnost potravin, například čerstvého mléka. Mluvčí Charty 77 proto požadovali přesné a nepřikrášlené informace o zvýšené radioaktivitě na území republiky. Vyzvali rovněž vládu, aby od sovětské strany získala informace o okolnostech katastrofy i o praktickém poučení z ní, především ve vztahu k bezpečnému provozu jaderných elektráren.¹⁰⁵

V souvislosti s havárií v Černobylu Charta 77 rovněž připomněla svoji analýzu bezpečnosti československých jaderných elektráren z listopadu 1978, o němž bylo pojednáno v úvodu této kapitoly. V Infochu č. 8 z roku 1986 ocitovala z tohoto rozsáhlého dokumentu zásadní pasáže, které byly po zkušenosti s černobylskou katastrofou o to aktuálnější:

„Za dosavadního stavu považujeme za nutné:

- Informovat veřejnost o všech aspektech bezpečnosti provozu jaderných elektráren včetně statistických údajů o zdravotním stavu jejich zaměstnanců a obyvatelstva v jejich okolí a tuto problematiku zahrnout do školských osnov.

¹⁰⁵ *Dokument Charty 77 77/15/86*, In: *Informace o Chartě 77*, roč. 9 (1986), č. 7, s. 3–4. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1986/INFOCH_07_1986.pdf [cit. 11. 1. 2020].

– Zajistit provoz po stránce organizační a personálně a po stránce pracovních podmínek tak, aby bylo v maximální míře eliminováno selhání obsluhy vlivem neodbornosti, psychické nezpůsobilosti, vyčerpanosti, stavu zmenšené přičetnosti, v důsledku požití alkoholického nápoje nebo omamného prostředku, dále vlivem napjaté sociální či pracovní atmosféry či vlivem neúměrných nebo rozporných požadavků. K tomu počítáme odstranění politické diskriminace ve všech povoláních a zaměstnáních v jaderné energetice a naopak zavedení přísných psychologických kritérií, stanovení funkce pracovního psychologa, případně i sociologa s rozsáhlými pravomocemi v každé elektrárně, dále pak soustavnou péči o dobré sociální podmínky zaměstnanců a konečně také přísné uplatňování zásady, že osoba, která operativně rozhoduje (zejména operátor reaktoru), má při pocitu nejistoty vždy právo rozhodnout ve prospěch bezpečnostního opatření, i kdyby to z objektivního hlediska nebylo nutné.¹⁰⁶

Tématu jaderné energie se věnovala i krátká zpráva o protijaderných demonstracích v polské Vratislavi a slovinské Lublani. Demonstrace byly namířeny proti nedostatku informací o jaderné katastrofě v Černobylu a úrovni zamoření. Ve Vratislavi demonstrovalo v květnu 1986 několik set lidí, mimo jiné i s heslem „Jaderná smrt z Východu odlišná?“ V Lublani se protestního průvodu zúčastnilo tisíc až dva tisíce lidí; cíle demonstrace hodnotil pozitivně i jugoslávský tisk a někteří státní činitelé. Lublaňská mírová skupina a polské hnutí Svoboda a mír si navzájem vyjádřili podporu a solidaritu.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Z dokumentů Charty 77/ 22/ 78, in: Informace o Chartě 77, roč. 9 (1986), č. 8, str. 15–16. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1986/INFOCH_08_1986.pdf [cit. 11. 1. 2020].

¹⁰⁷ Krátké zprávy: protijaderné demonstrace ve Vratislavi a Lublani. In: Informace o Chartě 77, roč. 9 (1986), č. 9, s. 24. [online] In: https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1986/INFOCH_09_1986.pdf [cit. 11. 1. 2020].

O mezinárodním dopadu havárie v Černobylu podrobně informoval i exilový tisk. Tématu se věnovala například signatářka Charty 77 a exulantka v Rakousku Dagmar Vaněčková. Informovala především o všeobecném odporu rakouské veřejnosti vůči jádru i o protestech proti budování atomové elektrárny Temelín v jižních Čechách. Letáky s apelem na československou vládu, aby od tohoto projektu upustila, rozdávali rakouští vysokoškolští studenti na rakousko-československých hranicích, před vídeňskou Operou i v Praze Karlově mostě.¹⁰⁸

¹⁰⁸ VANĚČKOVÁ, Dagmar: *Temelín, za minutu dvanáct*, In: *Listy*, roč. 16 (1986), č. 5., s. 22–24. [online] In: http://scriptum.cz/soubory/scriptum/listy-rim/listy_1986_5_zm_ocr.pdf [cit. 19. 1. 2020].

3. Stav životního prostředí na Gottwaldovsku

Okres Gottwaldov byl ve srovnání se zbytkem republiky řazen k těm s relativně vysokou úrovní životního prostředí, s relativně příznivými ukazateli sociálního prostředí i s příznivými ukazateli úmrtnosti. Nicméně v rámci okresu byla oblast extrémně narušeného prostředí v prostoru sídelní regionální aglomerace v prostoru Gottwaldov – Otrokovice – Napajedla. Největší negativní dopad na kvalitu životního prostředí měl chemicko-gumárenský komplex, teplárny a výtopny. Problém byl rovněž se zabezpečením pitné vody, a to i z hlediska podílu obyvatel zásobovaných vodovody. Poměrně uspokojivý byl naopak stav lesů, nevyskytovala se závažnější velkoplošná poškození.¹⁰⁹

3.1. Ovzduší

Odpovědnost za kontrolu stavu životního prostředí měly především národní výbory. Nástrojem ochrany ovzduší bylo určování výše poplatků za překročení limitů úletu popílku a oxidu siřičitého. Dokumentovat lze na kauze velkého podniku Svit Gottwaldov, závod Otrokovice.

Z dokumentu Oznámení podle paragrafu 8, odstavce 1 zákona č. 35/1967 Sb. o výpočtu poplatku za znečišťování ovzduší na rok 1973 (podle skutečnosti uplynulého roku 1972) vyplývá, že národní podnik Svit Gottwaldov, závod Otrokovice mnohonásobně překračoval normy znečištění, především emise popílku, ale i oxidu siřičitého a hydroxymethylenu. U popílku byl přípustný úlet 37,6 kilogramů za hodinu, podnik uvedl 2 331 kilogramů, ale

¹⁰⁹ Viz MOLDAN, Bedřich: *Životní prostředí České republiky*, s. 247–248.

Městský národní výbor Otrokovice dokonce 2 709. Norma u oxidu siřičitého činila 28,5, reálně naměřeno 449, u hydroxymethylenu norma 0,23, skutečný stav 7,62.¹¹⁰

Přestože jsou tyto údaje naprosto alarmující, závod Svit Otrokovice pouze polemizoval o výši stanoveného poplatku. Podnik si totiž vypočítal poplatek 2 282 221 Kčs, ovšem Městský národní výbor Otrokovice vyčíslil 2 480 610 Kčs. Svit se proti tomuto výměru odvolal s argumentací, že výpočet poplatků pro rok 1973 byl prováděn stejným způsobem jako pro rok 1972. Byla respektována úprava úletu u kotle č. 4 na 75 %, jak bylo uloženo dle argumentace podniku v dopise z Okresního národního výboru ze dne 12. května 1972. Metodika výpočtu poplatku na rok 1972 byla ONV v Gottwaldově uznána. Ani Česká státní inspekce pro ochranu ovzduší, krajský inspektorát v Brně, neměla doposud k tomuto způsobu připomínky.¹¹¹ 11. února 1974 dalo oddělení VLHZ ONV Gottwaldov za pravdu Městskému národnímu výboru v Otrokovících.¹¹²

V následujících letech byl stav podobný. Výše vyměřeného poplatku dosahovala zhruba tři milionů ročně, přičemž samotný poplatek činil necelé dva miliony, z nichž bylo odvozeno dalších šedesát procent oblastní přírážky.¹¹³

Z tohoto příkladu vyplývá, že poplatky nebyly pro výrobní podniky natolik zásadní, aby byly dostatečnou motivací k šetrnému chování ve vztahu k životnímu prostředí. Národní

¹¹⁰ Státní okresní archiv Zlín (dále jen SOkA Zlín), Městský národní výbor Otrokovice (dále jen MěstNV Otrokovice), inv. č. 294, *Oznámení podle paragrafu 8, odstavce 1 zákona č. 35/1967 Sb. o výpočtu poplatku za znečištění ovzduší na rok 1973 (podle skutečnosti uplynulého roku 1972), Svit Gottwaldov, závod Otrokovice, 2.2. 1973, Podepsán Peterek Hynek jako odpovědný zástupce závodu.*

¹¹¹ SOkA Zlín, MěstNV Otrokovice, inv. č. 294, *Odvolání proti rozhodnutí o uložení poplatků za znečištění ovzduší za rok 1973, 4.4. 1973, Podepsán Ing. Stavjanik, vedoucí energetik Svit Gottwaldov.*

¹¹² SOkA Zlín, MěstNV Otrokovice, inv. č. 294, *Odbor vodního hospodářství a pro věci zemědělství a lesnictví ONV v Gottwaldově. Věc: odvolání proti uložení poplatku dle zák. č. 35/1967, 11. 2. 1974, Podepsán vedoucí odboru VLHZ Josef Kolář.*

¹¹³ Viz např. SOkA Zlín, MěstNV Otrokovice, inv. č. 294, *Oznámení podle paragrafu o výpočtu poplatku za znečištění ovzduší na rok 1975, Svit Gottwaldov, závod Otrokovice, 3. 2. 1975.*

výbory měly sice možnost zasahovat do hospodaření podniků působících v jimi spravovaných územích, pokud bylo v rozporu s předpisy na ochranu životního prostředí, ovšem tato povinnost „byla uplatňována velice kompromisně a polovičatě“.¹¹⁴

Stav ovzduší byl řešen jak na úrovni celostátní, tak i krajské, potažmo okresní. V lednu 1968 byl zřízen Fond ochrany ovzduší Ministerstva lesního a vodního hospodářství ČSR. Sloužil k poskytování dotací na investiční výstavbu v oblasti ochrany ovzduší. V dubnu 1971 byla ustanovena komise rady Jihomoravského KNV v Brně pro ochranu čistoty ovzduší. Na své první schůzi usnesla zaslat podnikům a organizacím znečišťujícím ovzduší prostřednictvím okresních národních výborů Jihomoravského kraje dopis ve věci čerpání dotací na investice do výstavby zařízení sloužících k omezování znečištění ovzduší. Dopis byl vyhotoven 2. září 1971, podepsán pod ním byl Leopold Musil jako předseda komise. Upozorňoval okresní národní výbory, že možnost uplatnění požadavků na rok 1972 končila již 15. září 1971.

Z Fondu ochrany ovzduší bylo možné žádat dotace až do výše 50 % celkových rozpočtových nákladů. Bylo doporučeno je použít například na dodatečnou výstavbu odlučovacích a čisticích zařízení, určených k omezení úniku škodlivin do ovzduší, na rekonstrukci a modernizaci již provozovaných, ovšem zpřísněným požadavkům nevyhovujících zařízení, či na úpravu nebo změnu technologie výroby vedoucí k omezení exhalací. Konkrétní projekty měly zahrnovat například rekonstrukci kotlů existujících kotelen v souvislosti s přechodem na spalování paliv zajišťujících podstatné snížení úletu

¹¹⁴ MOLDAN, Bedřich: *Životní prostředí České republiky*, s. 20.

tuhých a plyných škodlivin do ovzduší, řešení ochrany ovzduší zlepšením rozptylu škodlivých látek, to především výstavbou vyšších komínů.¹¹⁵

Velkými znečišťovateli nebyly jen podniky průmyslové, ale i stavební. Odbor vodního hospodářství, energetiky a pro věci zemědělství a lesnictví ONV Gottwaldov vydal 26. května 1972 návrh opatření k zamezení nadměrného znečišťování ovzduší při stavebních pracích. Josef Kolář, vedoucí odboru VLHZ upozornil, že nadměrné znečišťování ovzduší bylo v rozporu s ustanovením zákona č. 35/67 Sb. o opatřeních proti znečišťování ovzduší, dále zákona č. 20/66 Sb. o péči o zdraví lidu i zákona č. 60/61 Sb. o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku. Mezi podniky, které se podílely na nadměrném znečišťování ovzduší při stavebních pracích, jmenoval Městský stavební podnik Gottwaldov, Okresní stavební podnik Gottwaldov, Pozemní stavby n. p. Gottwaldov, Průmyslové stavby Gottwaldov n. p., Okresní správu silnic Gottwaldov, ale rovněž jednotná zemědělská družstva a státní statky.

Dále popsal rozšířené prohřešky při stavebních pracích, především užívání nevhodných paliv, např. spalování pneumatik, olejů, dehtů apod., nebo užívání nevhodného zařízení pro spalování paliv při stavebních pracích. Ke zvlášť těžkým závadám tohoto druhu docházelo při rozmrazování zeminy, spalování pneumatik na volném prostranství, při používání nevhodných mobilních zdrojů s nízkými komíny při betonážích a roztápění asfaltu. K vážným a zcela oprávněným stížnostem občanů na takové znehodnocování jejich životního prostředí docházelo zejména v případech, kdy vzniklým dýmem byla zasažena

¹¹⁵ SOKA Zlín, MěstNV Otrokovice, inv. č. 294, *Komise rady Jihomoravského Krajského národního výboru v Brně pro ochranu čistoty ovzduší. Věc: čerpání dotací z Fondu ochrany ovzduší Ministerstva lesního a vodního hospodářství ČSR v roce 1972...*, 2. 9. 1971.

zastavěná území obcí a měst. Vedoucí odboru VLHZ proto apeloval, aby všude tam, kde bylo nutno při stavebních pracích spalovat paliva na volném prostranství, byla užívána jen taková paliva, při jejichž hoření nevznikalo nadměrné množství kouře a dýmu, např. dřevo, koks atd.¹¹⁶

Dalším tématem souvisejícím s kvalitou ovzduší byla i problematika obtěžujícího zápachu, který zhoršoval kvalitu života v některých lokalitách, konkrétně to byl opakující se problém v Otrokovicích. Problematikou se zabýval Městský národní výbor v Otrokovicích, který si byl vědom toho, že zlepšení životního prostředí bylo jedním z klíčových bodů programu ve volbách do zastupitelských orgánů Československa v roce 1971. Jedním z nejdiskutovanějších problémů v předvolebním období byl negativní vliv provozu kafilerie na životní prostředí Otrokovic. Ve volebním programu přijatém na jednotlivých besedách s voliči bylo uvedeno, že řešením by bylo úplné zrušení, anebo alespoň přemístění kafilerie mimo katastr města. Občany bydlící blízko kafilerie znepokojoval dovoz nových kotlů, protože se obávali rozšiřování provozní kapacity kafilerie. Zdravotní komise, vědoma si toho, že „nic nemůže poškodit autoritu národního výboru než plané řeči a útěk od odpovědnosti, lhostejnost ke starostem občanů a přezíravý postoj k jejich oprávněným požadavkům“,¹¹⁷ přistoupila ke kontrolnímu šetření.

Ve zprávě pak komise uvedla, že kotle neměly sloužit k rozšíření, ale k nahrazení původních kotlů, které již byly v havarijním stavu (poslední generální oprava proběhla v roce 1968, při jednosměnném provozu byla uvažovaná životnost osm let, vzhledem

¹¹⁶ SOKA Zlín, MěstNV Otrokovice, inv. č. 294, *Odbor vodního hospodářství, energetiky a pro věci zemědělství a lesnictví ONV Gottwaldov, Věc: Opatření k zamezení nadměrného znečišťování ovzduší při stavebních pracích*, 26. 5. 1972.

¹¹⁷ SOKA Zlín, MěstNV Otrokovice, inv. č. 293, *Zpráva o šetření v místní Kafilerii dne 18. 5. 1972*, s. 1.

k provozu třisměnnému, včetně sobot a nedělí, již byla překročena). Bylo přislíbeno, že nové kotle surovinu zpracují rychleji, tudíž nebude docházet k její akumulaci, což omezí množství hnilobných pachů. Ovšem k výraznějšímu omezení zápachu by byla potřeba celková rekonstrukce objektu kafilerie, především technologie hermetického způsobu plnění a vyprazdňování. Plánovaná generální oprava měla zahrnovat i zařízení pro záchyt plyných zplodin. Zdravotní komise se zavázala k opakovaným kontrolám a zlepšení informovanosti občanů na veřejných schůzích.

Zdrojem zápachu v Otrokovicích byla rovněž kalová pole čistírny odpadních vod národního podniku Svit. Ve zprávě o zneškodnění zápachu z kalových polí čistírny odpadních vod n. p. Svit Otrokovice ze dne 12. června 1972 adresovaná Městskému NV Otrokovice byl popsán problém zvýšeného zápachu v letních měsících, způsobený kyselostí kalu. Uvažovalo se o alkalizaci povrchu kalů na kalových polích přerodem alkalických vod z tzv. segregace vápenných vod z klišárny závodu, která by zvýšením pH na hodnotu cca 11–12 zabránila akutnímu zdroji pachu vyvolanému kyselým kvašením vyhnívajících kalů. Řešení se tedy jevilo jako dostupné i relativně jednoduché, ale celá záležitost ztroskotala na ekonomické stránce. Oddělení vodního hospodářství n. p. Svit nemělo na tuto akci vyčleněné peníze v dlouhodobém plánu a požadovalo proto, aby tyto prostředky byly uvolněny z nákladů závodu. Městskému národnímu výboru v Otrokovicích byla adresována žádost, aby apeloval na n. p. Svit, aby finanční prostředky poskytl.¹¹⁸

¹¹⁸ SOKA Zlín, MěstNV Otrokovice, inv. č. 293, *Zpráva o zneškodnění zápachu z kalových polí čistírny odpadních vod n.p. Svit Otrokovice ze dne 12. 6. 1972 adresovaná Městskému NV Otrokovice, podepsán Ing. Karel Jánský.*

3.2. Voda

Kvalitou vody, čistotou vodních zdrojů, stavem vodních toků a vyhlásováním ochranných pásem v daném regionu se zabýval Odbor vodního a lesního hospodářství a zemědělství při Okresním národním výboru v Gottwaldově. Příkladem jeho práce může být Plán provádění vodohospodářského dozoru ve smyslu paragrafu 10 zákona 130/1974 na rok 1983 v okrese Gottwaldov, který zpracoval Ing. Valach. Ten na základě hodnocení činnosti úseku vodního hospodářství ONV Gottwaldov za rok 1982 připustil, že byly provedeny pouze čtyři kontroly, proto bylo nutné se zaměřit především na technickobezpečnostní dohled u vodohospodářských děl, aby se například zabránilo protržení hrází, nádrží a rybníků. Také byl potřebný dohled u vodohospodářských děl a zařízení, kde hrozilo znehodnocování podzemních a povrchových vod (čistírny odpadních vod, kanalizace a všechna místa, kde se manipulovalo s ropnými látkami a chemikáliemi). Kontroly však nebylo možné provádět pravidelně, cestou bylo spíše využívání příležitostných jednání u podniků, závodů a orgánů národních výborů.

Další důležitou oblastí bylo hospodaření s pitnou vodou tak, aby prvořadě bylo zásobováno obyvatelstvo. V případě nedostatku vody mělo dle dokumentu přednost obyvatelstvo před průmyslem, zemědělstvím a dalšími úseky národního hospodářství. Výjimkou byla jen zdravotnická zařízení a školy. Tato opatření bylo nutno koordinovat s národními výbory.¹¹⁹

Stav vodních zdrojů na Gottwaldovsku dále dokládá například zpráva za rok 1983.¹²⁰

¹¹⁹ SOkA Zlín, Okresní národní výbor Gottwaldov odbor vodního a lesního hospodářství a zemědělství (dále jen ONV Gottwaldov – VLHZ), č. 1927 (neinventarizovaný fond), *Plán provádění vodohospodářského dozoru ve smyslu paragrafu 10 zákona 130/1974 na rok 1983 v okrese Gottwaldov*, Vypracoval Ing. Valach. 17. 1. 1983.

¹²⁰ SOkA Zlín, ONV Gottwaldov – VLHZ, č. 1927, *Zpráva o stavu v čistotě vodních toků a ochraně vodních zdrojů včetně stavu o vyhlásování ochranných pásem*, 25. 11. 1983.

V roce 1983 bylo mimořádné sucho a nedostatek srážek, proto byly nízké průtoky, což se projevilo ve větším organickém znečištění vody a ke zvýšené biochemické spotřebě kyslíku. Následkem proteplení vody při nízkých průtocích došlo i k lokálním otravám ryb.

Značnou škodu způsobil únik kyanidové lázně ze Závodů přesného strojírenství Gottwaldov a mazutu v cihelně v Malenovicích. I vypuštění minimálních množství nepřípustných látek do toku Dřevnice a jejích přítoků mělo při nízkých průtocích dalekosáhlý dopad, což řešil nejen Odbor vodního a lesního hospodářství a zemědělství ONV, ale i Veřejná bezpečnost ve spolupráci s okresním hygienikem, Jihomoravské vodovody a kanalizace Gottwaldov i členové vodní stráže.

Pozitivní bylo, že se u většiny malých vodních zdrojů podařilo už v prvním pololetí roku 1983 vyhlásit pásma hygienické ochrany, další pásma pak byla vyhlášena do konce roku. Ovšem vyhlášení každého pásma bylo nutné řešit individuálně, neboť naráželo především na problematiku zemědělského obhospodařování těchto pásem.

Představitelé Odboru vodního a lesního hospodářství a zemědělství při Okresním národním výboru v Gottwaldově si byli vědomi příčin znečištění. Ing. Stanislav Fiala, vedoucí odboru VLHZ ONV Gottwaldov, například v textu z března roku 1984 konstatoval, že značné znečištění toků na území okresu způsoboval rozvoj průmyslu a zemědělství a soustředěná bytová výstavba. Aplikace leteckých postřiků zemědělských pozemků sice zvyšovala hektarové výnosy, na druhé straně však způsobovala nežádoucí zamoření lesních porostů a vody nepřípustnými látkami. Ing. Fiala nicméně zdůraznil, že v okrese Gottwaldov byla věnována péče o zdroje vody a vodní toky. Plánování výstavby čistíren odpadních vod bylo

směřováno do oblasti nad nádržemi, z nichž byla odebírána voda pro zásobování obyvatelstva pitnou vodou.¹²¹

Kvalitou vody se zabývala i Okresní hygienická stanice v Gottwaldově. O své činnosti zpracovávala rozsáhlé zprávy, které dobře dokumentují tehdejší situaci. Hygienická služba například pravidelně kontrolovala studny a vodovody. Většina studní bohužel neodpovídala normě umístěním nebo stavebním provedením. Z 241 studní v okrese jen jedna studna (v Gottwaldově-Lípě) měla dobrou kvalitu vody a správné technické provedení. Řada studní byla blízko znečištěných vodních toků. Ke znečištění studní přispívaly i špatné materiály použité ke stavbě kanalizací a úniky močůvky z jednotných zemědělských družstev. Alarmující bylo, že ve čtyřiceti obcích okresu byla voda nevhodná pro kojení. Vodovody spadající pod Jihomoravské vodovody a kanalizace Gottwaldov byly podle okresního hygienika biologicky čisté, ovšem za předpokladu, že se do budoucna bude více dbát na chlorování, hlavně v místech vzdálených od zdroje vody. Dobré závodové vodovody měl Moravan Otrokovice a MEZ Brumov, naopak špatně na tom byly například Vlárenské strojírny Slavičín.

Autoři zprávy dále poukázali na zhoršení kvality povrchových vod, kvůli nárůstu počtu obyvatel a tím i splašků, k čemuž kapacita čističek odpadních vod nestačila. To vše vedlo k vysokému znečištění Moravy, Dřevnice a Kloboučku. Lépe na tom po bakteriologické stránce byly vodní nádrže (Šanov). Příliš mnoho dusičnanů bylo naměřeno ve Fryštácké přehradě.

¹²¹ SOKA Zlín, ONV Gottwaldov – VLHZ, č. 1927, *Věc: Ochrana našich vodních toků a péče o životní prostředí, předložení zprávy*, Ing. Stanislav Fiala, vedoucí odboru VLHZ ONV Gottwaldov, 20. 3. 1984.

Značný podíl na znečištění vod měla zemědělská výroba, především neopatrné nakládání s močůvkou a silážními šťávami. Do krajiny tyto látky pronikaly z netěsnících jímek; některé zemědělské podniky močůvku rozstříkovaly po poli. Hnojiva se do vod dostávala rovněž kvůli orbě proti vrstevnici. Jednotná zemědělská družstva také nesázela správný podíl jetelotráv a víceletých píceň, což vedlo ke splachování půdy při dešti a následně způsobovalo erozi. Splav půdy pak nutil k většímu používání pesticidů. Řešením by podle autorů zprávy bylo přejít na sedmi a vícehonné osevní postupy.¹²²

3.3. Zemědělský a půdní fond

V okrese Gottwaldov byla důležitým tématem také ochrana a využívání zemědělského a půdního fondu. Ze zprávy o realizaci zúrodňovacích prací v osmé pětiletce vyplývá, čím se pověřeni odborníci i okresní straničtí představitelé v této oblasti zabývali. Byl zejména vytyčen cíl, aby až 50 % orné půdy bylo hnojeno organicky. (V 7. pětiletce to bylo v průměru 25 % procent a v roce 1986 28,5 %.) Bylo urychleno zúrodňování těžkých půd podryváním a snižování kyselosti půdy melioračním vápněním.

V roce 1985 bylo zjištěno, že 65 % půdy v okrese bylo ohroženo erozí. V roce 1986 byla protierozní opatření uplatněna na 17,2 % erozně ohrožených pozemků. Protierozní ochraně tedy nebyla zemědělskými podniky věnována patřičná pozornost, zvláště v Jednotném zemědělském družstvu Slušovice, a to především v oblasti Spytihněvi, Halenkovic a Vizovic. V listopadu 1985 byla ustanovena Komise pro ochranu a tvorbu životního

¹²² SOkA Zlín, Okresní zemědělská správa (dále jen OZS) inv. č. 1431, *Zpráva o ŽP v okrese Gottwaldov. Zpracovalo odd. HK OHS (okresní hygienická stanice), zpracoval MUDr. Ivan Kareš vedoucí 1. odboru a oddělení HK OHS Gottwaldov*, 15. 6. 1984.

prostředí při Okresní zemědělské správě. Nejaktivnější byla pracovní skupina zabývající se protierozními opatřeními. Její členové se podíleli na konstrukci a dalším vývoji protierozní plečky Ploština, jejíž exponát byl v roce 1986 oceněn na celonárodní výstavě Země živitelka v Českých Budějovicích. Dobré výsledky zaznamenalo JZD Olšava při výsevu kukuřice do vymrzlého porostu svazenky. JZD Slušovice používalo protierozní nástřiky. Okres Gottwaldov rovněž realizoval dálkový průzkum pro odhalování příčin znehodnocování zemědělské půdy, především sesuvů půdy. Projekty rekultivačních a krajínovorných opatření zpracovával Agropodnik Gottwaldov.

Kritizován byl rovněž zábor zemědělské půdy. Z celkového úbytku zemědělské půdy 99 hektarů pro účely investiční výstavby činil úbytek pro účelovou zemědělskou výstavbu celkem 47 hektarů, z toho 22 hektarů JZD Slušovice. Autoři zprávy požadují, aby se stavělo více výškových objektů, a to i ve složitějších zakládacích podmínkách (na svažitých a zamokřených půdách) a více se rekonstruovaly stávající budovy. Ani podstatné zvýšení odvodů za zábor zemědělské půdy nebyl limitujícím prostředkem pro snížení záborů orné půdy. Částka odvodů se totiž zahrnovala do odvodů stavby a investor nebyl motivován tento náklad snižovat.

Dokument dále uvádí pokles oblíbenosti záhumenků, což byl problém především v podhorských oblastech, kde družstva nebyla schopna tam půdu obhospodařovat. Uvažovalo se o zkrácení naturálií nebo zvýšení výměru záhumenek, jinak by nebylo možno zajistit využití svažitých a nepřístupných ploch.¹²³

¹²³ SOKA Zlín, OZS, inv. č. 1432, *Plnění úkolů a dalších opatření v ochraně a využití ZPF (zemědělský a půdní fond), realizace zúrodňovacích prací v 8. pětiletce.*

3.4. Hygiena pracovního prostředí

Součástí ochrany životního prostředí bylo i sledování hygienických podmínek na pracovištích, zvláště ve velkých průmyslových podnicích, ale i zemědělských družstvech. Například zpráva z roku 1984 uváděla, že ve Svitě Gottwaldov se zvyšoval objem výroby, ovšem bez přístavby nových budov, což se negativně podepisovalo na pracovních podmínkách zaměstnanců, kteří byli vystavováni především vysoké koncentraci rozpouštědel. Nedostatek elektrické energie, která měla napájet i vzduchotechniku, vedl ke zhoršení odvětrávání, což bylo z hlediska ochrany zdraví zaměstnanců nepřijatelné. Potíže se vzduchotechnikou byly zaznamenány i v podniku Rudý říjen Otrokovice. Nedostatečnou kapacitu měla také tamní regenerační stanice, v níž se zpracovávaly ojeté a vadné pneumatiky.

Fatra Napajedla rovněž zvyšovala výrobu, nedostatek prostoru řešila jen provizorně, a to přístavky, což bylo z hlediska hygieny nevhodné, především kvůli nedostatku přirozeného světla a vzduchu. V ČKD Napajedla zaznamenala kontrola překročení norem prašnosti, jednalo se o prach s fibrogenním účinkem. V Moravanu Otrokovice byli zaměstnanci vystaveni nadměrnému hluku, vibracím, plísním a špatnému osvětlení.

Kritická byla situace v podniku Pal Magneton Valašské Klobouky, kde byly nejen přeplněné výrobní a skladovací plochy, ale docházelo i k průniku oleje do půdy a k hromadění divokých skládek. V Průmyslových stavbách Gottwaldov byly špatně likvidovány zaolejované odpady, a dokonce docházelo k úniku ropných produktů. Vystala akutní potřeba zřízení centrální skládky na zaolejované odpady a vybudování čistících stanic v Kvítkovicích, Loukách a Zádveřicích.

Méně závažné prohřešky byly zaznamenány i v Okresním podniku služeb. Jednalo se především o špatné osvětlení, nedostatečné vytápění a problémy se vzduchotechnikou. Některé provozovny měly nedostačující prostory a nevyhovující sociální zařízení. V „dlouhodobém provizoriu“ byla rychločistírna v Bartošově ulici v Gottwaldově, kde byli pracovníci vystavováni zvýšené koncentraci chemických škodlivin.

Jednotná zemědělská družstva rovněž čelila potížím se stísněnými podmínkami v nedostatečných prostorách. Podobně jako v průmyslových podnicích byly i zemědělské provozy (například míchárna krmiv v JZD Slušovice) kvůli nefunkční vzduchotechnice extrémně prašné.¹²⁴

Z dokumentu je patrné, že hygienické podmínky byly na pracovištích pravidelně monitorovány. Současně byla prováděna i opatření ke zlepšení. Například za 150 000 Kč bylo realizováno odhlučnění zámečnické dílny OSP Gottwaldov či byla vybudována klimatizace na Společenském domě v Otrokovicích. Gottwaldovský závod Jihomoravských pekáren provedl rekonstrukci dílen za 12 milionů Kč. Na úseku pracovního prostředí byly v roce 1986 uděleny pokuty ve výši 100 000 Kč.¹²⁵ Ovšem vzhledem k vyjmenovaným problémům v podnicích byly sankce i investice nedostatečné, realizace navrhovaných opatření se odkládala, nebo byla dokonce zcela zamítána. V podniku Barum–Rudý říjen bylo například pro vysokou finanční náročnost zamítnuto technologické řešení výparu benzínu.

¹²⁴ SOKA Zlín, OZS, inv. č. 1431, *Zpráva o hygienické situaci v závodech okresu Gottwaldov (1984)*.

¹²⁵ SOKA Zlín, OZS, inv. č. 1432, *Útvar hlavního architekta okresu Gottwaldov, Zpráva pro zasedání rady ONV dne 19. 3. 1987, zpracoval RNDr. L. Zavadil a předložil Ing. Arch. Jiří Gebrian, hlavní architekt OG*.

4. Český svaz ochránců přírody

Český svaz ochránců přírody byl oficiální masovou ekologickou organizací v normalizačním Československu. Jakkoli může být kritizován za příliš krotké respektování stranické linie v oblasti ochrany životního prostředí, nelze mu upřít zásluhy v oblasti ekologického vzdělávání a probouzení zájmu veřejnosti o environmentální problematiku.

4.1. Založení ČSOP

Český svaz ochránců přírody vznikl rozhodnutím shora, neboť vláda usnesením č. 243 z 23. srpna 1978 jeho ustanovení přímo uložila Ministerstvu kultury ČSR. To ve spolupráci s Ministerstvem lesního a vodního hospodářství ČSR, Ministerstvem školství ČSR, bývalým Ministerstvem výstavby a techniky ČSR, Ministerstvem zemědělství a výživy ČSR a Československou akademií věd připravilo ideový návrh na zřízení této organizace. Zprávu o přípravě a zřízení ČSOP předsednictvo vlády ČSR projednalo 13. června 1979 a 21. srpna 1979 předložilo Informaci o přípravě založení organizace sekretariátu ÚV KSČ. Ustanovující konference ČSOP se konala 11. září 1979.¹²⁶

ČSOP byl tedy organizací úředně nadekretovanou, jejímž cílem bylo nahradit a z paměti vymazat zásluhy předchozích nevládních ekologických iniciativ. První dobrovolná ochránářská organizace byla ustanovena z podnětu zoologa Otakara Leiského roku 1958 pod názvem Sbor ochrany přírody a působila při Společnosti Národního muzea. Roku 1969 se spolek osamostatnil a přejmenoval na TIS – Svaz pro ochranu přírody a krajiny. TIS se

¹²⁶ VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 40–41.

stal v normalizačním období nepohodlným proto, že ve stanovách nezmiňoval vedoucí úlohu Komunistické strany Československa, a navíc byl podezírán z pěstování ideálů skautského hnutí. TIS byl fakticky zlikvidován (eufemisticky se hovořilo o „pozastavení činnosti“) na základě zjištěných nedostatků v hospodaření.¹²⁷

Státní propaganda využila nedostatečné informovanosti veřejnosti a podařilo se jí tak zabezpečit členskou základnu TIS, že ČSOP bude řádným pokračovatelem oficiálně zaniklé organizace. Do značné míry k tomu přispělo i to, že předsedou ČSOP se stal profesor Ing. František Hron z Vysoké školy zemědělské v Praze – Suchdole, vnímaný jako „velmi slušný pán“.¹²⁸ Ten zdůrazňoval potřebu kontinuity ochránářské práce a poměrně úspěšně vyzýval k rekrutování členů nově vzniklého svazu, přestože obavy, že ČSOP bude „orgánem poplatným režimu“ mezi ochránáři přetrvávaly.¹²⁹

Návrh programového prohlášení Českého svazu ochránců přírody z ustanovující konference (11. září 1979) obsahoval popis plánované činnosti. Základní směřování svazu bylo dáno „závěry XV. sjezdu Komunistické strany Československa“, vše bylo důsledně zasazeno do kontextu „šťastného života v naší rozvinuté socialistické společnosti“.¹³⁰ Přesně v tomto duchu měl proto svaz rozvíjet úzkou spolupráci s národními výbory a pracovat v součinnosti se státními orgány ochrany přírody, pomáhat jim „v praktické péči o chráněné části přírody a jejich kulturně politickému využívání“¹³¹. Mezi konkrétními stanovenými úkoly byla

¹²⁷ VANĚK, Miroslav: *Zelené mládí*. In: VANĚK, Miroslav a kol.: *Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*, s. 239–240.

¹²⁸ MAKÁSEK, Ivan: *Moje léta s Nikou*, s. 58.

¹²⁹ VANĚK, Miroslav: *Zelené mládí*. In: VANĚK, Miroslav a kol.: *Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*, s. 239–240.

¹³⁰ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. (číslo přírůstku) 10/1994, č. 1 (plány činnosti 1980–1991), *Programové prohlášení Českého svazu ochránců přírody na ustavující konferenci 1979*, s. 1.

¹³¹ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 1 (plány činnosti 1980–1991), *Programové prohlášení Českého svazu ochránců přírody na ustavující konferenci 1979*, s. 1.

tvorba naučných stezek, sběr léčivých rostlin, pěstování ohrožených druhů rostlin a chov ohrožených druhů živočichů.¹³²

Klíčovou oblastí byl ovšem „rozvoj kulturně výchovné činnosti“¹³³, především ve spolupráci se Socialistickým svazem mládeže, a to například pořádáním přednášek či vydáváním plakátů a propagačních textů. Mezi dalšími spolupracujícími organizacemi byl jmenován Český myslivecký svaz, Český svaz rybářský, Český svaz zahrádkářů a ovocnářů či Český svaz družstevních rolníků¹³⁴. Přestože ČSOP součástí Národní fronty až do června roku 1989 nebyl, jeho pozice v mocenských strukturách byla zjevná, stejně jako to, že sloužil jako zástěrka „k obhajování některých vládních rozhodnutí, prohlubujících devastaci přírody v ČSSR“.¹³⁵

Na druhou stranu však mnohé základní organizace realizovaly i skutečně smysluplnou ochrannou činnost s konkrétními výsledky. Sehrávaly rovněž významnou roli v aktivizaci veřejnosti a přispívaly tak „ke kultivaci mnohdy upadlého morálního ducha v menších sídlech ČSSR“.¹³⁶

¹³² Tamtéž, s. 3.

¹³³ Tamtéž, s. 2.

¹³⁴ Tamtéž, s. 3.

¹³⁵ VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 41.

¹³⁶ Tamtéž.

4.2. Český svaz ochránců přírody na Gottwaldovsku

Okresní ustavující konference ČSOP v Gottwaldově se konala 19. prosince 1979. V úvodním referátu přednášející (její jméno nebylo v příslušném dokumentu uvedeno) objasnila význam a poslání Českého svazu ochránců přírody. Zdůraznila, že právě socialistické státy vynikají v úsilí za regulaci nežádoucího dopadu výrobní činnosti na přírodní prostředí. Zopakovala hlavní teze z ústředního programového prohlášení svazu, mimo jiné uvedla, že jedním z cílů všestranné ochrany přírody a krajinných krás mělo být zdraví a zotavení pracujících.¹³⁷

Jedno z hlavních poslání ČSOP viděla v působení výchovném a vzdělávacím, ve spolupráci se Socialistickým svazem mládeže a jeho pionýrskou organizací. Veškerá činnost se měla odehrávat „v duchu závěrů XV. sjezdu KSČ, usnesení a směrnic ÚV KSČ, směrnic státních orgánů a složek Národní fronty ČSR“.¹³⁸

Na ustavující schůzi byl dále představen plán činnosti na rok 1980. V prvním roce působení bylo třeba zvolit okresní výbor a rozdělit úkoly a funkce. Klíčové bylo založení základních organizací ve třech městech gottwaldovského okresu: v Gottwaldově, Valašských Kloboukách a Luhačovicích, vytvoření podmínek pro jejich aktivizaci, vydávání členských průkazů. Dalším cílem bylo získat kolektivní členy z řad JZD a průmyslových podniků a navázání spolupráce s národními výbory, výzkumnými ústavy, pracovníky Chráněné krajinné oblasti Bílé Karpaty a Socialistickým svazem mládeže.¹³⁹

¹³⁷ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 1, *Význam a poslání Českého svazu ochránců přírody*, s. 2.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 1, *Plán činnosti Okresního výboru Českého svazu ochránců přírody na rok 1980*.

Jak vyplývá ze Zprávy o činnosti ČSOP v okrese Gottwaldov v roce 1980, která byla odsouhlasena 4. února 1981, tyto závazky se podařilo částečně splnit. Podle plánu vznikly základní organizace v Gottwaldově a ve Valašských Kloboukách, byly připraveny podmínky ke vzniku organizace v Luhačovicích. Navíc vznikla organizace v Napajedlech. Celkem bylo v gottwaldovském okrese sedmdesát členů. Okresní výbor jim přislíbil metodickou a organizační pomoc v oblasti propagace, přípravy základní organizace a získávání členů. Velké úsilí bylo v roce 1980 věnováno propagaci činnosti svazu, a to jak v tisku, tak pomocí přednášek, besed a výstav. Kolektivní členy se svazu získat nepodařilo, což se projevilo v nedostatku financí, který byl částečně vyřešen příspěvkem z ústředí ČSOP. Problémem byla nadále absence místnosti k uchovávání spisů.¹⁴⁰

4.3. Stav členské základny

Počet členů ČSOP v gottwaldovském okrese se ze sedmdesáti v roce 1980 rozrostl na 254 členů v roce 1989. Přesto se ve zprávách pravidelně objevovaly stížnosti na nedostatek členů, případně jejich pasivitu.

Zajímavé bylo rozvrstvení členů v jednotlivých základních organizacích okresu. Například dokument Stav členské základny ČSOP okresu Gottwaldov k 1. listopadu 1986¹⁴¹ zachytil tyto počty:

¹⁴⁰ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 2 (Zpráva o činnosti 1980–1990), *Zpráva o činnosti ČSOP na okrese Gottwaldov v roce 1980*, s. 2.

¹⁴¹ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 6 (Výběr z korespondence 1980–1991), *Stav členské základny ČSOP okresu Gottwaldov k 1. listopadu 1986*.

Gottwaldov	107 členů
Valašské Klobouky	42 členů
Napajedla	30 členů
Gottwaldov–Jižní Svahy	22 členů
Slavičín	20 členů
Vizovice	12 členů
CELKEM	233 členů

V následujících třech letech se počet individuálních členů příliš nelišil, vznikaly nové základní organizace, kam pravděpodobně přecházeli například členové původně příslušející ke Gottwaldovu. Problémem bylo ukončování členství pro nečinnost, případně neplacení příspěvků. Například zpráva za rok 1987 uvádí, že takto o členství přišlo dvanáct členů.

Zprávy opakovaně konstatovaly, že se nedařilo založit základní organizaci v Brumově-Bylnici ani v Otrokovicích.

Stav členské základny v roce 1989¹⁴²:

Gottwaldov	78 členů
Valašské Klobouky	46 členů
Napajedla	24 členů
Slavičín	16 členů

¹⁴² SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 2, *Zpráva o činnosti ČSOP v okrese Zlín za rok 1989*.

Gottwaldov–Jižní Svahy	15 členů
Vizovice	10 členů
Luhačovice	12 členů
Doubravy	13 členů
Hostišová	10 členů
Tlumačov	15 členů
Jasenná	15 členů
CELKEM	254 členů

Velká pozornost byla věnována pokusům získat kolektivní členy ČSOP. To se poprvé podařilo v roce 1981 (JZD Březůvky) a v následujícím roce JZD Gottwaldov a JZD Tečovice. Právě smlouva s JZD Tečovice nám umožňuje nahlédnout do práv a povinností vyplývajících z kolektivního členství. JZD Tečovice se zavázalo platit příspěvek 3000 korun ročně, pomáhat rozvíjet činnost ČSOP, pomáhat při terénních pracích. Také se zavázali zdarma nebo za výhodnou cenu poskytovat své prostory pro přednášky a jiné kulturní akce, případně darovat nebo výhodně prodat ČSOP vyřazený nábytek. Naproti tomu se ČSOP zavázal posílat JZD Tečovice propagační a výchovné materiály a poskytovat konzultační služby.¹⁴³

¹⁴³ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 4 (Dohody o spolupráci), *Dohoda o kolektivním členství mezi JZD Gottwaldov se sídlem v Tečovicích a OV ČSOP Gottwaldov z 10. 3. 1982.*

4.4. Činnost ČSOP v okrese Gottwaldov

Ze zpráv o činnosti ČSOP v gottwaldovském okrese vyplývá, že značná část agendy spočívala v organizaci schůzí. Ročně pořádal okresní výbor ČSOP deset schůzí předsednictva a dvě až tři plenární zasedání, z nichž sestavoval zápisy. Okresní výbor rovněž rozesílal základním organizacím propagační materiály a metodické příručky. Společně se zápisy ze schůzí jednotlivých základních organizací to představovalo poměrně objemnou dokumentaci, proto se ve zprávách z let 1980–1982 opakovaně vyskytovaly požadavky na založení sekretariátu se spisovnou,¹⁴⁴ což se podařilo ve třetím čtvrtletí roku 1983, kdy Městský národní výbor přidělil okresní organizaci ČSOP místnost na Revoluční ulici v Gottwaldově.¹⁴⁵

Dalším tématem, které se ve zprávách pravidelně objevovalo, bylo navazování spolupráce s jinými organizacemi. Nejčastěji byla zmiňována Chráněná krajinná oblast Bílé Karpaty, Okresní knihovna v Gottwaldově, Oblastní muzeum jihovýchodní Moravy v Gottwaldově, komise pro životní prostředí při Okresním národním výboru v Gottwaldově a Krajské středisko státní památkové péče v Brně. Většinou však došlo jen k úvodním jednáním bez konkrétního obsahu.¹⁴⁶ Hlavním partnerem ČSOP bylo Oblastní muzeum jihovýchodní Moravy, které sídlilo v budově zámku na Soudní ulici v Gottwaldově, kde měl své oficiální sídlo i Okresní výbor ČSOP, proto společně pořádali výstavy (např. Mládež a ochrana

¹⁴⁴ Viz např. SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 2, *Plán činnosti OV ČSOP na rok 1980*, s. 2; SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 2, *Zpráva o stavu a činnosti ČSOP v okrese Gottwaldov v roce 1982*, s. 3.

¹⁴⁵ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 2, *Zpráva o stavu a činnosti ČSOP v okrese Gottwaldov v roce 1983*, s. 3.

¹⁴⁶ Viz např. SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 2, *Zpráva o činnosti OV a základních organizací ČSOP okresu Gottwaldov za rok 1985*, s. 2–3.

přírody v roce 1986). Okresní knihovna v Gottwaldově svazu poskytovala knihy a tiskoviny do propagační výlohy na ulici Revoluční (například roku 1985 u příležitosti 100. výročí založení knihovny) či prostory pro výstavu Český a slovenský ekoplakát a výstavku knih s přírodovědnou problematikou v roce následujícím.¹⁴⁷

Důležitou náplní činnosti ČSOP byla práce s mládeží, především při školách a pionýrských organizacích. Členové ČSOP vedli pionýrské oddíly a organizovali letní pionýrské tábory.¹⁴⁸ V roce 1985 existoval na šestnácti školách v okrese kroužek mladých ochránců přírody s celkovým počtem 269 dětí. Členové ČSOP motivovali děti ke sběru kaštanů, žaludů a léčivých bylin, organizovali exkurze, vycházky, brigády, motivovali pro účast v soutěži „O cenu Brontosaura“¹⁴⁹.

Důraz byl kladen na osvětovou činnost mezi veřejností a propagaci činnosti ČSOP v okrese Gottwaldov. Posuzována byla kvalita údržby vitrín a vývěsek jednotlivých základních organizací, například v roce 1985 byla jako nejlepší vyhodnocena 6. ZO Gottwaldov–Jižní Svahy.¹⁵⁰ Základní organizace rovněž povinně odebíraly svazový časopis Naší přírodou, doporučena byla i Nika.

Konkrétní ochránářská činnost svazu na Gottwaldovsku pak pokrývala několik oblastí péče o přírodu a krajinu. Jednalo se především o zapojení do celorepublikových programů. Jednou z takových dlouholetých kampaní byla od roku 1982 akce Formica, jejímž cílem

¹⁴⁷ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 2, *Zpráva o činnosti OV a základních organizací ČSOP okresu Gottwaldov za rok 1985*, s. 3; SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 1, *Plán činnosti okresní organizace ČSOP v Gottwaldově na rok 1986*, s. 4.

¹⁴⁸ Viz např. SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 2, *Zpráva o činnosti OV a základních organizací ČSOP okresu Gottwaldov za rok 1984*, s. 4.

¹⁴⁹ Viz např. SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 2, *Zpráva o činnosti ČSOP okresu Gottwaldov za rok 1987*, s. 2–3.

¹⁵⁰ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 2, *Zpráva o činnosti OV a základních organizací ČSOP okresu Gottwaldov za rok 1985*, s. 2.

bylo mapování hnízd lesních mravenců, ochrana ohrožené populace a podpora jejich přirozeného šíření. Inventarizace mravenišť se ujala sekce Formica při 3. základní organizaci ČSOP Gottwaldov pod odborným vedením RNDr. Páska, ve spolupráci s pracovníky lesních závodů a s finanční podporou České státní spořitelny. Během roku 1985 bylo v okrese evidováno 140 mravenišť, nejvíce ve Hvozdné a Provodově, menší počty v Lukově, Trnavě, Vizovicích a Podkopné Lhotě. V článku v Naší pravdě ochranáři zdůraznili význam mravenců pro harmonii lesního společenství (hubení škodlivého hmyzu, půdotvorná činnost) a vyzvali veřejnost, aby hlásili výskyt dosud neevidovaných mravenišť. Samozřejmostí byla osvěta, aby návštěvníci lesa při procházkách, pochodech či sběru lesních plodin mraveniště neničili, neboť jinak by stavy lesních mravenců mohly klesnout natolik, „že nebudou schopny přirozené regenerace a hustota jejich výskytu neumožní jejich hospodářské využití“. To byla typická rétorika ČSOP – odborně si byli vědomi především funkce mravenců a dalších živočišných i rostlinných druhů pro ekosystém, ale s ohledem na politickou atmosféru té doby nesměli opomenout význam hospodářský. V závěru článku pozvali členové ČSOP čtenáře na besedu a promítání filmů do přednáškového sálu Oblastního muzea jihovýchodní Moravy.¹⁵¹

Kromě lesních mravenců byla v oblasti ochránářského mapování věnována pozornost sledování výskytu kání, lysky černé, evidence vodních ploch s výskytem obojživelníků.¹⁵² Tato pozorování pak byla využita k osvětové činnosti, především k publikaci článků v regionálním tisku. Tyto texty velmi dobře ukazují mantinely, v nichž se ochranáři za normalizace pohybovali. Když například chtěli obhájit, proč členové ornitologické sekce

¹⁵¹ ADAMCOVÁ, K: *Akce Formica v našem okrese*. Naše pravda, č. 21, 14. 3. 1986, s. 2.

¹⁵² Viz např. SOkA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 2, *Zpráva o činnosti OV a základních organizací ČSOP okresu Gottwaldov za rok 1984*, s. 4.

ZO ČSOP v Gottwaldově iniciovali stavění budek pro poštolky, jimž v krajině chyběla přirozená hnízdiště, jejich zdroje potravy ničila chemizace zemědělství a myslivci i zemědělci je stříleli jako škodnou, nemohli argumentovat jen nebezpečím vymírání druhů a ohrožením biodiverzity. Primárním argumentem muselo být, že poštolka je výborný hubitel hrabošů, a proto je tedy zřejmý „ekonomický efekt biologické ochrany“¹⁵³. Otázkou zůstává, zda této interpretaci autoři skutečně věřili, nebo zda to byl projev autocenzury či úlitby těm, kteří o zveřejnění článků a podpoře činnosti ČSOP rozhodovali.

Dalším programovým bodem činnosti byla péče o chráněná území. ZO Valašské Klobouky měla patronát nad Chráněnými přírodními výtvy Javorůvky a Pod horou, ZO Napajedla měla v péči Chráněný přírodní výtvar Budačina v katastrálním území Halenkovic, Státní přírodní památku Na letišti u řeky Moravy v Otrokovicích a Státní přírodní památku Želechovické paseky.¹⁵⁴ Převzetí patronátu nad těmito územími obnášelo především provádění sanačních zásahů (prořezávání přerostlých dřevin), kontrola značení a obsazování hlídek strážní služby.¹⁵⁵

Členové základních organizací ČSOP rovněž budovali naučné stezky, například v roce 1989 v okolí Lukova.¹⁵⁶ Ve zprávách o činnosti byly často zmiňovány exkurze (Malá Fatra a Súlovske skály¹⁵⁷, Moravský kras, Bílé Karpaty¹⁵⁸), přírodovědné vycházky, čištění

¹⁵³ ZVÁŘAL, Karel: *I škodná může být užitečná*. Naše pravda, č. 57, 28. 7. 1989, s. 4.

¹⁵⁴ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 2, *Zpráva o činnosti OV a základních organizací ČSOP okresu Gottwaldov za rok 1985*, s. 3.

¹⁵⁵ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 1, *Plán činnosti okresního výboru ČSOP na rok 1982*, s. 3.

¹⁵⁶ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 2, *Zpráva pro výroční členskou schůzi 3. ZO ČSOP ve Zlíně*, s. 2.

¹⁵⁷ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 2, *Zpráva o stavu a činnosti ČSOP v okrese Gottwaldov v roce 1982*, s. 3.

¹⁵⁸ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 2, *Zpráva o činnosti OV ČSOP v Gottwaldově za rok 1983*, s. 3.

studánek, odhalování černých skládek, úklid lesa, sázení stromů a udržování městské zeleně, výroba ptačích budek, kroužkování ptáků, péče o vzácné rostliny a živočichy.¹⁵⁹

4.5. Kosení bělokarpatských luk

Specifickou činností Českého svazu ochránců přírody v gottwaldovském okrese bylo šetrné kosení květnatých luk v Bílých Karpatech, především v lokalitách Bílé Potoky, Javorůvky a Dobšena. Člen ZO ČSOP Valašské Klobouky Miroslav Janík později vzpomínal:

„Na úplném počátku stál doktor Vladimír Růžička z tehdy nově založené správy CHKO Bílé Karpaty, který si uvědomil, že ochranu přírody je nutné dělat s lidmi v místě. Tak si nás tady našel, my jsme ho zavedli na louky, kde jsme trampovali, on nám ukázal orchideje a vysvětlil, že jestli se s těmi loukami nebude něco dělat, tak ta romantika na nich brzo skončí. První kosení se uskutečnilo v roce 1981, to bylo ale ještě jenom pár kamarádů.“¹⁶⁰

K popularitě této původně skromné dobrovolnické akce přispěl o několik let později redaktor Mladého světa Josef Velek, jenž v rubrice Táborový oheň uveřejnil výzvu „Trampové, přijďte chránit Bílé Karpaty“. Na pátý ročník kosení se tak sjelo zhruba sto dvacet dobrovolníků z celé republiky.¹⁶¹ Kosení se stávalo tradicí, trvání akce se postupně prodlužovalo na tři týdny, rozšiřovala se i plocha, na níž se uplatňovaly šetrné biotechnické postupy (12 hektarů v roce 1989). Mnozí účastníci přijížděli opakovaně, někteří na celých

¹⁵⁹ Viz např. SOkA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 2 *Zpráva o činnosti ČSOP v okrese Zlín za rok 1989*, s. 5.

¹⁶⁰ MORAVEC, Jan. *Rozhovor s Miroslavem Janíkem o trampských kořenech a cestě od luk k lesu*. Ochrana přírody 5/2014, ročník 69, Praha, AOPK ČR., s. 35.

¹⁶¹ Tamtéž.

čtrnáct dní. V roce 1989 odpracovali 3 920 brigádnických hodin. Jako forma poděkování za jejich práci se pořádaly kulturní akce, například v listopadu tradiční Country bál, což byla příležitost setkávat se i mimo práci v letní sezóně.¹⁶²

Nicméně i tato záslužná akce se potýkala s problémy. Miroslav Janík v příloze zprávy o činnosti ZO ČSOP Valašské Klobouky kritizoval složitou spolupráci se Státním statkem Valašské Klobouky, který jim oproti původní dohodě nezapůjčil slíbenou techniku. Kvůli tomu se pak plýtvalo „nejcennější ochranářskou devízou – ruční prací“, protože celé Javorůvky (4,5 hektaru) posekli brigádníci ručním kosením, ačkoli po letech šetrné péče už byly biotechnické poměry takové, že přiměřené použití vhodné techniky by bylo ku prospěchu.¹⁶³ Zdá se tedy, že docházelo i k případům zneužívání dobrovolnické práce, Miroslav Janík se dokonce vyjádřil, že ochrana přírody někdy byla „spíše citovým vydíráním těch, kteří se nemohou smířit se špatným stavem přírody a životního prostředí jako celku.“¹⁶⁴

4.6. Barum rallye

Výraznější ekologickou „kauzou“ poloviny 80. let byl spor o vedení motoristického závodu Barum rallye přes chráněné krajinné území. Způsob vyjádření nesouhlasu dobře ilustruje omezené možnosti ochrany přírody v normalizačním Československu.

¹⁶² SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 2, *Zpráva o činnosti I. ZO ČSOP Valašské Klobouky za rok 1989*, s. 2.

¹⁶³ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 2, *Zpráva o činnosti I. ZO ČSOP Valašské Klobouky za rok 1989* (příloha, podepsán Janík).

¹⁶⁴ Tamtéž.

První ročník „Barumky“ (tehdy pod názvem Servisní dny a Rallye Barum) proběhl 2. – 4. dubna 1971 u příležitosti otevření nově vybudované pneumatikárny n. p. Rudý říjen Otrokovice. Závod postupně získával diváckou popularitu i mezinárodní prestiž. Roku 1984 byla Barum rallye zařazena do seriálu Mistrovství Evropy v rallye, což představovalo na jednu stranu velký úspěch pro pořadatele (ZO Svazarmu Automotoklubu Barum Gottwaldov), ale zároveň kladlo zvýšené nároky na délku tratě, množství rychlostních zkoušek i zajištění zázemí pro soutěžící a diváky.

V reakci na stížnosti na hluk a bezpečnostní rizika od místních obyvatel se organizátoři XV. ročníku, který proběhl 21. – 23. června 1985, rozhodli trasu posunout do větší vzdálenosti od obcí, ovšem hlouběji do území Chráněné krajinné oblasti Bílé Karpaty, a to po lesní cestě ze Závřší přes Požár do Poteče. Týden před konáním závodu vyšel v Rudém právu rozhořčený článek Jindry Čekalové, v němž shrnovala důvody, proč byla tato změna trasy nezákonná. Došlo totiž nejen k porušení zákona č. 40/1956 Sb. o státní ochraně přírody, neboť pořadatel neměl k tomuto kroku souhlas žádného z orgánů státní ochrany přírody, ale i k porušení výnosu ministerstva kultury o zřízení CHKO Bílé Karpaty z roku 1980. Autorka v závěru článku položila otázku, kdo „ponese zodpovědnost za devastaci společensky cenného přírodního celku, k níž bezpochyby dojde“¹⁶⁵.

Ani po skončení závodu spor neutichl. K problematice se nadále vyjadřoval především vedoucí Správy CHKO Bílé Karpaty RNDr. Pavel Kuča. Okresní výbor ČSOP v Gottwaldově mu sice v dopise z 24. srpna 1985 „jménem předsedy ideově výchovné a propagační komise“ za toto „rozhodné stanovisko“ poděkoval, nicméně zároveň připojil upozornění, že mezinárodní motoristická soutěž „je a zůstane i nadále jednou z prvořadých

¹⁶⁵ ČEKALOVÁ, Jindra. *Závod se sice bude konat...* Rudé právo, 15. 6. 1985, s. 2.

a nejvýznamnějších akcí na území našeho okresu“ a jelikož má „nejširší podporu veřejnosti, okresních stranických orgánů a organizací“, i ČSOP „tuto významnou událost plně podporuje“. Následovala pasáž o tom, že ve sféře ochrany životního prostředí vytyčili představitelé nejvyšších ústředních orgánů i příslušných ministerstev správný směr, který je „uplatňován v plné své šíři, i když ještě ne všude dost pružně a důsledně“. Tento dopis je výbornou ukázkou opatrnosti ČSOP: i v tak výrazné kauze, o níž se odvážilo informovat i Rudé právo, okresní výbor ČSOP v Gottwaldově lavíroval: v jedné větě sice CHKO podpořil, ale ve zbytku textu už jen rozepisoval fráze o „všestranné vyspělosti socialistického státu“.¹⁶⁶

I přes tento poněkud alibistický postoj okresního výboru ČSOP v Gottwaldově kauza ekologického dopadu Barum rallye pokračovala. Dne 12. září 1985 vyšel další, ještě podrobnější článek v Rudém právu podepsaný značkou „ček“, tedy opět Jindra (Inka) Čekalová, která se postupně profilovala jako ekologická novinářka¹⁶⁷. Článek poukazoval na nedostatky v práci organizátorů – například o tom, že kromě CHKO Bílé Karpaty povedou rychlostní zkoušky i přes CHKO Beskydy se ministerstvo kultury ČSR dovědělo až z mapek otištěných ve Světě motorů. V otázce přímých dopadů soutěže na krajiny byl citován Miroslav Janík ze ZO ČSOP Valašské Klobouky, který podmínky vyhlášené pořadateli označil za „proklamativní“, neboť ty nejdůležitější nebyly vůbec plněny. Nicméně přesné vyčíslení škod vzhledem k přílišným nákladům uskutečněno nebylo.

Závěr článku byl ovšem přesto poměrně optimistický, neboť pořadatel a příslušné okresní i krajské orgány sdělily, že v příštích ročnících se trať Barum rallye Bílým Karpatům vyhne.

¹⁶⁶ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 6, *dopis Jiřího Částky (předsedy IVPK) adresovaný vedoucímu správy CHKO Pavlu Kučovi ze dne 24. 8. 1985.*

¹⁶⁷ Viz MAKÁSEK, Ivan: *Moje léta s Nikou*, s. 219–221.

Stanovisko redakce znělo: „My se domníváme, že podobné soutěže by se neměly konat v žádné oblasti chráněné zákonem ani výjimečně a odůvodněně. Vždyť zachovat poslední lokality neporušené přírody je obtížné i bez jejich dalšího zbytečného narušování“.¹⁶⁸

Článek v Rudém právu vyvolal zájem Ústředního výboru KSČ. Hned v den jeho vydání byl kontaktován člen Ústředního výboru ČSOP Antoš a ten okamžitě telefonoval tajemnici okresního výboru ČSOP v Gottwaldově Marii Elsnerové se žádostí o bližší informace. Z její následné korespondence s ostatními členy okresního výboru vyplývá, že jediné závěry, které byli schopni na ústředí předat, byla tatáž zpráva ZO Valašské Klobouky, kterou citovalo i Rudé právo. Okresní výbor ČSOP tedy jen obecně poukázal na „škody z hlediska výchovy k ochraně přírody“ a na „škody způsobené výfukovými plyny, prachem, hlukem a podobně“¹⁶⁹, ale k detailnějšímu popisu situace či k širší analýze dopadů se nikdo z okresních funkcionářů neodhodlal.

Pokud tedy ČSOP v nějaké komplikovanější záležitosti uspěl, bylo to spíše zásluhou nadšených jednotlivců z aktivních základních organizací než nějakým systematickým prosazováním ochránářské agendy z ústředí. A i u těch odvážných jednotlivců byla evidentní snaha vyhýbat se „politice“, spíše využívat možností daných režimem a v jejich rámci taktizovat. Miroslav Janík ze ZO ČSOP Valašské Klobouky na tehdejší strategii o třicet let později vzpomínal:

„A tak jsme začali bojovat tehdejšími prostředky, dovolávali jsme se „strany a vlády“. Naše strategie byla tehdy jasná: když budeme dělat poctivě akce na ochranu přírody, nemůže nám

¹⁶⁸ *Povoleno na poslední chvíli*. Rudé právo, 12. 9. 1985, s. 3.

¹⁶⁹ SOKA Zlín, Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín, č. př. 10/1994, č. 6, *dopis Vážený pane inženýre od Marie Elsnerové ze dne 17. 9. 1985*.

nikdo nic vyčítat. Chodili jsme sázet stromky, opravovat studánky, v lesích jsme pomáhali stavět oplocenky, JZD sbírat kameny. Do politiky jsme se příliš nepletli. A to nám dávalo takovou nějakou sílu, když nastal skutečně velký problém, jako byly Ploščiny nebo třeba Barum Rally přes Bílé Karpaty. My využili určité dvojkolejnosti té doby a šli jsme po linii státní správy i tlaku na linii stranickou. Odbornou diskusi jsme vedli s okresem, s tehdejší Střediskem státní památkové péče a ochrany přírody, s městem, a když nás neuspokojovala jejich stanoviska, tak jsme si stěžovali až na ústředním výboru komunistické strany. I v Rudém právu byl tehdy otištěný článek, komise jezdily...“¹⁷⁰

Kauza Barum rallye z roku 1985 potvrzuje názor Miroslava Vaňka na poměry v ČSOP: „Zatímco funkcionáři v ústředním výboru ČSOP i v krajských a okresních výborech svazu byli využíváni k propagaci vládní politiky na úseku životního prostředí, chtěli členové (23 000 individuálních členů v 350 organizacích, kteří mnohdy přešli ze zlikvidovaného Tisu, aniž cokoli věděli o ideologické náplni ČSOP) především pokračovat v ochranářských aktivitách.“¹⁷¹ To lze dokumentovat právě na postoji k Barum rallye v roce 1985: ZO ČSOP Valašské Klobouky v těsné spolupráci s CHKO Bílé Karpaty dbala důsledně na ochranu přírody a krajiny, zatímco členové okresního výboru, konkrétně ti pověřeni prací v ideově výchovné a propagační komisi, produkovali jen bezobsažné fráze.

¹⁷⁰ MORAVEC, Jan. *Rozhovor s Miroslavem Janíkem o trampských kořenech a cestě od luk k lesu*, Ochrana přírody, roč. 2014, č. 5, s. 36.

¹⁷¹ VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 41.

5. Hnutí Brontosaurus

Hnutí Brontosaurus bylo pravděpodobně nejspontánnější ekologickou aktivitou v normalizačním Československu. Jeho založení bylo zpočátku především reakcí na zvýšený celosvětový zájem o problematiku životního prostředí. V červnu 1972 se ve Stockholmu konala konference Organizace spojených národů o životním prostředí. Té se sice země východního bloku neúčastnily (důvodem bojkotu bylo to, že Německá demokratická republika v té době stále nebyla uznána řádným členem OSN), nicméně Stockholmská deklarace jednoznačně podnítila mezinárodní zájem o environmentální politiku, rok 1974 byl Organizací spojených národů vyhlášen světovým Rokem ochrany životního prostředí.

V zájmu toho, aby se Československo vyhnulo mezinárodní kritice, přišel Ústřední výbor Socialistického svazu mládeže s iniciativou vyhlásit rok 1974 i u nás Rokem ochrany a tvorby životního prostředí. Této výzvy se chopili zaměstnanci Ústavu krajinné ekologie Československé akademie věd. Ústav tehdy potřeboval politické krytí, neboť pouze tři jeho tehdejší pracovníci byli členy KSČ. Možné řešení spatřoval ředitel Emil Hadač ve spolupráci se Socialistickým svazem mládeže. Právě z iniciativy základní organizace SSM Ústavu krajinné ekologie ČSAV vzešel nápad na vypracování Akce Brontosaurus. Jejimi „ideovými tvůrci“ byli vědečtí pracovníci Eliška Nováková, Miroslav Martiš a Jan Šolc.¹⁷²

¹⁷² VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 36.

Ke zpopularizování Akce Brontosaurus významně přispěla redakce Mladého světa, především novinář Josef Velek a oblíbený kreslíř Vladimír Jiránek, autor nápaditého loga. V prvním článku v Mladém světě, jímž byla Akce Brontosaurus odstartována, zarámoval Josef Velek problematiku ochrany životního prostředí do motta „*Brontosaurus to nepřežil, protože přerostl své možnosti*“. Jakkoli se dnes toto heslo může jevit jako příliš zjednodušující, autor jej rozvedl do rozsáhlejší úvahy o exponenciálním růstu:

„Nebezpečný pojem, který se zdánlivě klidným „náběhem“ začne zákeřně rychle produkovat obrovská čísla. Tým vědců z několika zemí světa vložil do speciálního dynamického modelu, vystihujícího vzájemné vazby faktorů rozvoje civilizace naší planety, obrovské množství údajů z tohoto století. Stalo se tak na počítači v massachusettském technologickém institutu. A člověk se zeptal: jaké zákonitosti růstu základních faktorů životního prostředí toto obrovské množství zadaných údajů vykazuje? Zachová-li člověk současný trend ovlivňování těchto faktorů, čeho se dočká? Výsledky byly zarážející. Projednávaly je mezinárodní konference v Moskvě a Rio de Janeiru. Přední sovětský akademik Keldyš pojednal o závažnosti výsledků v moskevské Pravdě, v našem Týdeníku aktualit o nich podal zprávu akademik Kapica, psaly o nich sovětské odborné časopisy. Počítač odpověděl, že všech pět složek, které ovlivňují globální životní prostředí – čerpání přírodních zdrojů, znečištění životního prostředí, počet obyvatel, produkce potravin a průmyslový rozvoj – roste exponenciálně. Jestliže by se zachovaly současné trendy a člověk by neprovedl zásadní kroky v ovlivňování růstu zmíněných faktorů, měl by již několik málo roků po roce 2 000 veliké starosti, mírně řečeno.“¹⁷³

¹⁷³ VELEK, Josef. *Akce Brontosaurus*, Mladý svět, roč. 16 (1974), č. 3, s. 8–9.

Ačkoli se Josef Velek zaštitil autoritou sovětských odborníků, poučený čtenář v textu mohl rozpoznat inspiraci zprávou Římského klubu z roku 1972, která byla zveřejněna pod názvem *The limits to growth: a report for the club of Rome's project on the predicament of mankind*. Do češtiny ji překládali Bedřich Moldan a Josef Vavroušek, a šířila se především mezi odborníky z Ekologické sekce Biologické společnosti Československé akademie věd.¹⁷⁴

Tento širší myšlenkový rámec byl východiskem pro stanovení konkrétních cílů projektu. Každý měsíc roku 1974 měl být zaměřen na určitou oblast, například ovzduší, vodu, dopravu, zeleň, rekreaci, odpadové hospodářství, faktory ovlivňující zdraví. Právě díky tomuto propojení alarmujících vědeckých poznatků s výzvou k aktivnímu zapojení do praktické ochrany životního prostředí se podařilo Akci Brontosaurus ve společnosti výrazně prosadit. Kromě Mladého světa se k její propagaci připojily i další časopisy vydávané nakladatelstvím Mladá fronta, především ABC mladých techniků a přírodovědců, Věda a technika mládeži, Sedmička pionýrů i samotný deník Mladá fronta. Zapojena byla i Československá televize a Československý rozhlas.¹⁷⁵ Původně zamýšlená několikaměsíční kampaň tak přerostla v masové hnutí, dalekosáhle přesahující prvotní skromné plány.

Socialistický svaz mládeže využil tohoto enormního veřejného zájmu a následujícího roku posvětil Ústřední výbor SSM vznik časově neomezeného hnutí Brontosaurus se čtyřmi stěžejními ochrannými okruhy: voda, zeleň, odpady, ovzduší.¹⁷⁶ Cílem však, podobně jako v případě ČSOP, bylo spíše řešení problémů „malé ekologie“, drobná „buditelská

¹⁷⁴ Viz MOLDAN, Bedřich. Meze růstu po 40 letech. [online] In: <http://www.moldan.cz/index.php/starsi-clanky/97-starsi-clanky/140-40-let-od-vydani-mezi-rustu>. [cit. 6. 3. 2020].

¹⁷⁵ VELEK, Josef. *Akce Brontosaurus*, Mladý svět, roč. 16 (1974), č. 3, s. 8–9.

¹⁷⁶ VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 37.

práce“ a osvětová a výchovná činnost.¹⁷⁷ Na rozdíl od ČSOP však nebylo hnutí Brontosaurus centrálně řízeno, šířilo se mnohem neformálněji po celé republice a vytvářelo podmínky pro otevřenou i kritickou diskusi o otázkách životního prostředí.

5.1. Počátky obnovy hradu Lukova

Nejvýznamnější akcí Hnutí Brontosaurus na Gottwaldovsku byl podíl na obnově hradu Lukova. To, že se nejednalo o aktivitu výsostně ekologickou, ale spíše památkářskou, je jen zdánlivý paradox. Jak je uvedeno v předchozích kapitolách, byla péče o kulturní památky s ochranou životního prostředí úzce spojena. Gotická zřícenina navíc malebně zapadala do krajinného rázu Hostýnských vrchů (Lukovská vrchovina), takže spojení obou ochranných aspektů tam bylo více než žádoucí i logické.

Jiří Dražil, významný aktér dění na Lukově, v rozhovoru vedeném 3. listopadu 2019 popsal svoje zapojení do ochranných aktivit takto: „Já jsem hnutí sledoval od samotného vzniku, kdy jsem byl na střední škole na gymnáziu. Po prvním ročníku vysoké školy, tedy roku 1977, jsem byl na akci Prázdninové školy Lipnice Šance 77. A po skončení této na začátku semestru za mnou přišli jak účastníci této akce, tak další kamarádi, abychom v Brně založili štáb hnutí Brontosaurus. Samozřejmě že jsem na to přistoupil, protože mě to již delší dobu zajímalo.“

Od léta roku 1977 se pak Jiří Dražil podílel na akcích brněnské pobočky Hnutí Brontosaurus při Vysokém učení technickém. Byl rovněž účastníkem prvních Prázdnin s Brontosauzem

¹⁷⁷ VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat*, s. 38.

v Labských pískovcích. Tam se rozhodl sám uspořádat další turnus Prázdnin s Brontosaurem, a to – coby nadšený amatérský speleolog – v Moravském krasu. V době základní vojenské služby založil podle předchozích zkušeností významného brněnského ekologa Mojžíry Vlašína turisticko-ochranářský kroužek.

Po návratu z vojny se Jiří Dražil zapojil do činnosti komise ochrany a tvorby životního prostředí městského výboru SSM v Brně. Při organizování přednášek o životním prostředí v brněnských klubech se seznámil s dalším aktivním členem hnutí Brontosaurus Ivo Vlkem, který měl babičku ve Štípě, tedy blízko Lukova, znal dobře tamní kraj a rovněž se zajímal o archeologii.

Od počátku osmdesátých let probíhal na Lukově archeologický výzkum vedený doktorem Jiřím Kohoutkem z Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově. Ten se na jiné akci na hradě Brumově setkal právě s Ivo Vlkem, tehdy studentem brněnské Střední průmyslové školy elektrotechnické. Ivo Vlk nabídl archeologům pomoc dobrovolníků. Tak se zrodil nápad uspořádat na Lukově první ročník Prázdnin s Brontosaurem: „Předběžná dohoda s dr. Kohoutkem sice nevypadala reálně, ale když JZD Podhoran v Lukově přislíbilo akci dotovat třiceti tisíci, rozběhla se příprava naplno.“¹⁷⁸ Podle Jiřího Dražila byla tato poměrně velkorysá podpora ze strany zemědělského družstva „rarita“, neboť archeologické práce na místní středověké zřícenině nijak nesouvisela s činností družstva. Ovšem především díky této podpoře v létě roku 1983 skutečně proběhly tři týdenní turnusy Prázdnin s Brontosaurem. Zemědělské družstvo poskytovalo brigádníkům obědy ze své kuchyně, snídaně a večere si připravovali sami na ohništi na hradním nádvoří, v okolí hradu

¹⁷⁸ HOLÍK, Jiří – JANIŠ, Dalibor – LANGOVÁ, Jana – VRLA, Radim: *Hrad Lukov: proměny opevněného sídla*, s. 112.

rovněž přespávali v improvizovaném táboře. Pod odborným dohledem Jiřího Kohoutka vyčistili hradní jádro od křovin, kopřiv a plevele. Tím se stal areál přehlednějším a byly vykopány první zjišťovací sondy, a to i na nedaleké Tanečnici a Králkách.¹⁷⁹

Doktor Kohoutek v rozhovoru pro *Naši pravdu* vysvětlil, že práce probíhaly v součinnosti s Krajským střediskem památkové péče a ochrany přírody v Brně. Výhledově měl být pak celý areál převeden pod správu krajského výboru Socialistického svazu mládeže a měl tak sloužit „výhradně mládeži“. Vlastní hrad měl být po provedení konzervace opět zpřístupněn veřejnosti. V článku padla i kritická slova, že přestože se na Lukov sjížděli členové Socialistického svazu mládeže z celé republiky, větší iniciativu by organizátoři očekávali od Okresního výboru SSM v Gottwaldově a jeho místních členů.¹⁸⁰

V následujícím roce archeologický výzkum pokračoval, a to ve značném rozsahu se zásadním významem pro postupné odhalování historie stavebního vývoje hradu. Byly nalezeny základy hospodářských i palácových budov. Zjištěná fakta zařadila hrad Lukov mezi nejvýznamnější památky středověké fortifikační architektury u nás.¹⁸¹

5.2. Střet s mocí

I tato jednoznačně prospěšná aktivita však vzbudila zájem represivních orgánů. Závěrečný den posledního ze čtyř turnusů Prázdnin s Brontosaurom roku 1984 se totiž časově kryl s nepovoleným folkovým festivalem, který v blízkosti Lukova již počtvrté pořádal písničkář

¹⁷⁹ HOLÍK, Jiří – JANIŠ, Dalibor – LANGOVÁ, Jana – VRLA, Radim: *Hrad Lukov: proměny opevněného sídla*, s. 112.

¹⁸⁰ KOHOUTKOVÁ, Jana: *Brontosaurus na Lukovském hradě*. *Naše pravda*, č. 56, 15. 7. 1983, s. 6.

¹⁸¹ Tamtéž.

Pepa Nos. S ním se brigádníci přátelili již od předchozího roku, kdy podle vzpomínek Jiřího Dražila na festival dorazila asi tisícovka lidí. V roce 1984 pak Veřejná bezpečnost, Státní bezpečnost i Pomocná stráž Veřejné bezpečnosti zasáhly proti účastníkům, včetně těch spojených s dobrovolnickými pracemi na Lukově, poměrně razantně. Velitel místního okrsku Veřejné bezpečnosti dokonce obvinil hnutí Brontosaurus z podpory Ku-klux-klanu a sexuálních orgií. Jiří Dražil to v rozhovoru popsal: „V Lukově byl velmi aktivní příslušník Veřejné bezpečnosti, velitel okrsku. Ten si na základě fotek na mládežnické nástěnce v Lukově, kde jsme byli zachyceni při hře (průvodu, který šel vesnicí dolů k oslavě narozenin jednoho účastníka) v oblecích z pytloviny a na hlavě kus pytle apod. To on ve své obrazotvornosti považoval za propagaci Ku-klux-klanu. A samozřejmě, jak to na mládežnických táborech bývá, tak tam na jedné fotce byli kluci a holky, tak to zřejmě zavedlo příčinu k uvažování i o nějakých sexuálních orgiích. Samozřejmě nic takového se nekonalo.“¹⁸²

Podle vzpomínek Jiřího Dražila byl vedoucím posledního turnusu z roku 1984 Zdeněk Durďák, student Vysokého učení technického v Brně. Byl pozván na pohovor k proděkanovi, který ovšem „chápal, že se dějí věci, které studenti neovlivní“ a žádný dopad na jeho studium to nemělo. Podařilo se dokonce zařídit, aby se fotografie a seznamy účastníků tohoto turnusu „ztratily“, údajně díky „úplatkům“ v podobě několika lahví dobrého vína vysoce postaveným krajským funkcionářům. Jiří Dražil k tomu podotkl: „Někteří lidé se myslí, že ta StB byla perfektně organizovaná a precizní, ale z tohoto je jasné, že nebyla. Že Češi jsou Češi i v těchto organizacích.“

¹⁸² Rozhovor s Jiřím Dražilem, 3. 11. 2019.

Ovšem jakkoli humorně to s odstupem času mohlo vyznít, tato absurdní obvinění měla pro archeologický výzkum na Lukově ničující důsledky. Až do odvolání byly zastaveny veškeré práce a dr. Kohoutek dostal úřední zákaz vstupu do areálu hradu. V roce 1985 se nesměl připravovat ani jeden turnus Prázdnin s Brontosaurom, povoleny byly jen pracovní víkendové akce, zaměřené spíše na údržbu a úklid než na odborný výzkum. Ovšem právě při prvomájové „víkendovce“ Jiří Dražil našel na kameni, který měl být vsazen do schodů při úpravě vstupu na hlavní nádvoří, pískovcovou šternberskou hvězdu. Přesto však v létě 1985 Prázdniny s Brontosaurom na Lukově povoleny nebyly, místo toho jezdil Jiří Dražil a jeho přátelé do Bukova u obce Dolní Rožínka v okrese Žďár nad Sázavou.

5.3. Pokračování prací

Rok 1986 byl pro budoucnost hradu zásadní. Zákaz pro Jiřího Kohoutka stále trval, ale díky úsilí místních osobností (řídícího učitele na penzi Rudolfa Matouše a Rudolfa Petrly a Zdeňka Holíka, kteří se chopili zednických prací) se podařilo vyjednat zahájení stavebně záchranných prací. Hrad přešel do správy Místního národního výboru Lukov, který zajistil nákup náradí a dovezení plechové boudy.¹⁸³ Proběhly sice pouze dva turnusy Prázdnin s Brontosaurom, navíc oproti jiným letům s velmi malým počtem účastníků (v turnusu Jiřího Dražila jich bylo pouhých šest), nicméně se podařilo „na poslední chvíli“ zajistit torzo raně gotické brány.¹⁸⁴

¹⁸³ HOLÍK, Jiří: *Hrad Lukov*, s. 36.

¹⁸⁴ HOLÍK, Jiří – JANIŠ, Dalibor – LANGOVÁ, Jana – VRLA, Radim: *Hrad Lukov: proměny opevněného sídla*, s. 113.

V následujícím roce byl tým rozšířen o Ing. Jiřího Holíka, který se stal členem Komise životního prostředí při Místním národním výboru Lukov; předsedou komise byl Jan Teplý. Komise organizačně zajišťovala stavebně záchranné práce, členové se několikrát do roka scházeli na brigádách. Opět probíhaly jarní „víkendovky“ a v létě pak tři turnusy Prázdnin s Brontosaurem. Byla zahájena rekonstrukce vstupní věže a přilehlé jižní hradby. Na podzim byla vstupní věž zastřešena. Přestože bylo toto zastřešení považováno za „provizorní“, vydrželo deset let.¹⁸⁵

Roku 1988 byl proveden rozsáhlý archeologický výzkum v jižním parkánu a jižní části západního paláce; pokračovaly zednické práce na vstupní věži, přilehlé jižní hradbě a v prostoru před branou. Proběhlo sedm turnusů Prázdnin s Brontosaurem.

V posledním roce před pádem režimu Jiří Dražil na Lukově poprvé uspořádal turnus Prázdnin s Brontosaurem pro rodiče s dětmi, většinou předškolního věku (dceři pana Dražila bylo dva a půl roku). Celkově v roce 1989 proběhly čtyři turnusy vykopávek a tři turnusy stavebních oprav. Byla nalezena sbírka kachlů z kachlových kamen, pokračila rekonstrukce vstupní věže a přilehlých zdí. Stavebně byla zajištěna východní strana kruhové věžice.¹⁸⁶

¹⁸⁵ HOLÍK, Jiří – JANIŠ, Dalibor – LANGOVÁ, Jana – VRLA, Radim: *Hrad Lukov: proměny opevněného sídla*, s. 113.

¹⁸⁶Tamtéž, s. 114.

5.4. Zhodnocení činnosti hnutí Brontosaurus na Lukově

Podle Jiřího Dražila byla klíčovým faktorem pro úspěch hnutí Brontosaurus na Lukově komunikace a spolupráce, a to nejen s předsedou národního výboru nebo s představiteli JZD, ale se všemi zainteresovanými místními obyvateli:

„Všeobecně, kde něco Brontosaurus dělal, tak nikdy nešel proti zájmu místních. Vždycky se Brontosauři domluvili s tím, koho potřebovali, aby ta akce mohla proběhnout. Pokud to bylo pro státní ochranu přírody a památkovou péči, tak to bylo v pohodě, protože to byli naši kamarádi. Ty jsme zvali na naše akce a oni zvali nás. Kde to bylo potřeba s jinými organizacemi, třeba se státními lesy, tak tam to vždycky záleželo na domluvě s konkrétními lidmi. Hodně pomáhala celostátní propagace, především v Mladém světě, redaktor Josef Velek byl v tomto neocenitelný.“

Jako příklad místního člověka, který podporoval nejen obnovu hradu Lukova, ale celkově myšlenku aktivity mladých zájemců o přírodu i památky, uvedl Jiří Dražil Rudolfa Matouše. Ten byl v letech 1945–1971 řídícím učitelem v lukovské základní škole, vedl školní i obecní kroniku i kroniku místního JZD. Od roku 1983 už jako penzista významně pomáhal dr. Kohoutkovi a podporoval mládežníky z hnutí Brontosaurus. Těsně před jeho smrtí v roce 1988 jej (už jako osmdesátiletého pána) brigádníci na traktoru vyvezli na hrad, aby viděl postup prací, o jejichž udržení se svým vlivem zasloužil.

Kromě samotné práce na obnově hradu se však účastníci Prázdnin s Brontosauřem také účastnili přednášek, debatovali o životním prostředí, bavili se u vody i při večerním posezení u ohně. Přestože vše probíhalo pod hlavičkou Socialistického svazu mládeže, podle Jiřího Dražila činnost Brontosaura ideově poznamenána nebyla, spíše se poukazovalo

na to, že některé organizace SSM pracovaly vysloveně formálně, jiné pořádaly pouze „tancovačky“, respektive „chlastačky“, zatímco skutečně smysluplná činnost byla právě především tam, kde se členové zapojili do ochránářských projektů. Takto nabyté organizační schopnosti pak aktivní Brontosauři využili i v listopadu 1989, kdy se zapojili do Občanského fóra, a to nejen svojí přízní, ale i praktickou pomocí – pan Dražil konkrétně vzpomínal na zapůjčení poměrně kvalitních rozmnožovacích strojů, které původně využívali brněnští Brontosauři, Občanskému fóru pro tisk letáků.

Činnost hnutí Brontosaurus na Lukově tak lze hodnotit ve světle celostátní politiky jako cílevědomou a smysluplnou, o čemž svědčí mimo jiné i to, že v transformované podobě Brontosauři na Lukově působí dosud. Ačkoli v zájmu politické moci bylo elán mladých lidí „pacifikovat“, případně až cynicky využívat jejich pracovní sílu při bezplatných brigádách,¹⁸⁷ postupem času se – byť pod zprofanovanou hlavičkou Socialistického svazu mládeže – zrodila aktivita skutečně spontánní, která mladým lidem pomáhala rozvinout zájem nejen o ochránářská témata, ale i o dění celospolečenské, což byl základ pro rodící se občanskou společnost na sklonku normalizačního období.

¹⁸⁷ Viz VANĚK, Miroslav: *Zelené mládí*. In: VANĚK, Miroslav a kol.: *Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*, s. 252.

6. Problematika životního prostředí na stránkách Naší pravdy

V regionálním listu Naše pravda se téma životního prostředí objevovalo poměrně pravidelně. Pojetí této problematiky přesně odpovídalo záměrům stranického vedení, ale do značné míry reflektovalo i zájem veřejnosti.

6.1. Nutnost úspor tepla a elektrické energie

Zejména v chladných měsících se pravidelně objevovaly informace o nutnosti úsporných opatření a výzvy k šetření energií, vždy orámovány údaji o rozvoji bytové zástavby i rozšiřování průmyslové výroby. Napjatou situaci ilustroval například článek z 6. ledna 1970. V sekci *Vteřinové rozhovory* přímo na titulní straně připustil Bedřich Matoušek, ředitel Jihomoravských rozvodných závodů, velmi vážnou situaci, která potrvá celé první čtvrtletí nastávajícího roku. V distribuci energie se muselo vycházet ze zkráceného rozpočtu spotřeby z předchozího roku, přestože výrobní úkoly byly stanoveny náročnější. Ředitel Matoušek se ovšem neodvažoval tento stav komentovat v širších souvislostech, jeho doporučení gottwaldovským obyvatelům bylo banální: „Šetřit elektřinou v továrnách, úřadech, v domácnostech, při dekorativním osvětlování, všude, kde je to možné.“¹⁸⁸

V podobném duchu se nesl o týden později článek s naléhavým titulkem *Příkaz těchto dnů: ŠETŘIT TEPLEM!*¹⁸⁹ V článku se sice objevil náznak, že bezprostřední příčinou krizového stavu byla skutečnost, že teplárny národního podniku Svit v Gottwaldově i

¹⁸⁸ *Vteřinové rozhovory*. Naše pravda, č. 1, 6. 1. 1970, s. 1.

¹⁸⁹ *Příkaz těchto dnů: ŠETŘIT TEPLEM!*. Naše pravda, č. 3, 13. 1. 1970, s. 1.

v Otrokovicích nedostaly tolik uhlí, kolik si požadovaly a potřebovaly, nicméně i tato velmi opatrná kritika byla zmírněna závěrečnou výzvou: „O širších i o těch méně bezprostředních příčinách dnes nepomůže meditovat. ŠETŘIT TEPLEM VŠAK MŮŽEME A MUSÍME UŽ DNES!“¹⁹⁰

O tři roky později byla situace v podstatě stejná. Vedoucí energetik n. p. Svit Ing. Tomáš Stavjaník potvrdil fakt, že potřeby města na dodávku tepla již dostihly výrobní kapacity teplárny n. p. Svit, která je podle teplofikační studie hlavním zdrojem pro celou gottwaldovskou aglomeraci. Naději na řešení spatřoval v investičním plánu na instalaci nových a výkonnějších kotlů v nadcházejícím roce, což by mělo pokrýt potřebu tepla až pro 5000 bytových jednotek. Vzhledem k výstavbě sídliště Jižní Svahy však dodal, že až 30 % tepla by bylo záhodno uspořit větší „hospodárností“ v domácnostech i podnicích.¹⁹¹

Důraz na úsporná opatření se objevovala pravidelně. Úspěchy na tomto poli byly oceňovány odznaky Brigád socialistické práce. Příkladem může být Jednota (samoobsluha se smíšeným zbožím) v Březůvkách, jejíž vedoucí Otto Hradil a jeho kolektiv byl příznivě hodnocen mimo jiné i za vzornou úsporu energie, jíž dosáhli „včasným vypínáním mrazicích a chladicích zařízení a osvětlení, čímž ušetřili 730 kW elektrického proudu a 870 kW elektrického motorového proudu.“¹⁹²

Energetické úspory byly ještě naléhavější ve vysoce náročných průmyslových provozech, například v Moravanu Otrokovice.¹⁹³ Vedení podniku (Josef Chytil, předseda KSČ n. p. Moravan Otrokovice) v článku *Úspěšně řešíme úspory energií* představilo racionalizační

¹⁹⁰ *Příkaz těchto dnů: ŠETŘIT TEPLEM!*. Naše pravda, č. 3, 13. 1. 1970, s. 1.

¹⁹¹ STAVJANÍK, Tomáš: *Energetická situace v Gottwaldově*. Naše pravda, č. 10, 2. 2. 1973, s. 3.

¹⁹² *O stříbrné odznaky BSP*. Naše pravda, č. 1, 3. 1. 1975, s. 3.

¹⁹³ CHYTIL, Josef: *Úspěšně řešíme úspory energií*. Naše pravda, č. 9, 1. 2. 1983, s. 1.

opatření, která by měla pomoci uspořit 239 tun měrného paliva. Opatření zahrnovala vyšší zhodnocení materiálu, snížení měrné spotřeby na výrobek, a to změnou technologie a konstrukce. Zvýšení potřeby energie v minulém období bylo zapříčiněno rozšířením výroby o novou obráběcí halu. Proto vedení dospělo k názoru, že je třeba šetřit i za cenu, že na chodbách bude svítit „jen každá třetí zářivka“. V říjnu téhož roku vyšel článek hodnotící kroky Moravanu jako úspěšné.¹⁹⁴ Nicméně o čtyři roky později bylo znovu konstatováno, že „stoupající spotřeba paliv a energie patří stále k největším problémům dalšího rozvoje naší ekonomiky“. Ing. Zdeňka Zelíková z okresního oddělení Českého statistického úřadu v článku *Udržet kázeň ve spotřebě elektrické energie. Rezervy odhalovat a využívat*¹⁹⁵ opět apelovala na úspory: „Napjatá bilance mezi zdroji a potřebami vyžaduje od všech podniků, organizací i občanů vysokou kázeň v jejich racionálním využívání... Angažovaný přístup všech pracovníků celé výrobní sféry v odhalování a využívání rezerv ve spotřebě energie je i nadále určujícím činitelem rozvoje jednotlivých výrobních odvětví.“

Většina článků k problematice energetiky byla postavena na velmi podobných frázích, případně byla zahlcena údaji o výkonu tepláren, energetické náročnosti výroby, o plánech na úsporná opatření. Pokud se autoři textů pokusili o obecnější pohled, jako například pisatel s novinářskou zkratkou IŠA v článku *Energetická bilance a perspektivy* ze srpna roku 1979, pak nároky na energetickou spotřebu vnímali jako součást „sociálního pokroku lidstva“¹⁹⁶, nepadlo tam ani slovo o ekologické udržitelnosti. Nicméně jisté obavy z toho, že se zásoby klasických zdrojů, především hnědého uhlí, v dohledné době (padesáti let) vyčerpají, se již objevovaly. Energetická struktura se proto měla proměňovat, a to

¹⁹⁴ SNÁŠEL, Jaroslav: *Cesty k úspoře energie*. Naše pravda, č. 77, 4. 10. 1983, s. 1.

¹⁹⁵ ZELÍKOVÁ, Zdeňka: *Udržet kázeň ve spotřebě elektrické energie. Rezervy odhalovat a využívat*. Naše pravda, č. 92, 1. 12. 1987, s. 1.

¹⁹⁶ *Energetická bilance a perspektivy*. Naše pravda, č. 62, 3. 8. 1979, s. 2.

především využitím „ušlechtilých paliv“, tedy ropy a zemního plynu ze Sovětského svazu, které byly vnímány jako „jediný spolehlivý zdroj i v budoucnosti“¹⁹⁷. Jistou naději viděli i ve vodní energii a výhledově i ve větším využití energie jaderné. Autor v závěru pochopitelně neopomenul očekávanou pasáž o nutnosti úspor energie („aby se každý občan stal aktivním hospodářem na svém pracovišti a v domácnosti“). Zajímavé ovšem bylo jeho konstatování, že důležitou rolí ve snižování tempa růstu spotřeby energie bude hrát i omezení „extenzivního budování průmyslu“¹⁹⁸. To naznačovalo jistou možnost postupného přehodnocování struktury průmyslové výroby.

Článek výborně ilustroval pohled na energetiku na konci sedmdesátých let: důraz na potřeby hospodářství i životní úrovně, důvěra v import ropy a zemního plynu ze Sovětského svazu i víra ve výstavbu jaderných elektráren, opět pod taktovkou SSSR („zakoupit v Sovětském svazu dvě jaderné elektrárny voroněžského typu“¹⁹⁹). Tímto optimismem, či spíše až servilitou k SSSR neotřásla ani havárie v Černobylu. K té v Naší pravdě vyšel článek *Nedejte na fámy a zaručené zprávy!* (18. 5. 1986). Autorem textu byl Mjr. Ing. Jiří Baťa, náčelník Ústřední zkušebny a opravy civilní obrany v Gottwaldově. V souladu se celostátní rétorikou zhodnotil znepokojení nad důsledky havárie jako „kampan, která má poškodit socialistické státy.“ Zároveň však připustil, že v okrese se přistoupilo k omezení příjmu zelené píce u jatečního dobytka a zahájení měření radioaktivity v Gottwaldově, Vizovicích, Luhačovicích a Slavičíně, které prokázalo, že radioaktivita v okrese nepřekročila normu: „Jen na dokreslení – toto záření bylo řádově nižší, než vyzařují hodinky s fosforovými ručičkami a několikanásobně nižší v dávce, než obdrží občan při

¹⁹⁷ *Energetická bilance a perspektivy*. Naše pravda, č. 62, 3. 8. 1979, s. 2.

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ Tamtéž.

rentgenu.“²⁰⁰ Dle vyjádření okresních hygieniků nedošlo k zamoření ovzduší, terénu, mléka ani masa.

6.2. Kvalita vod a vodních zdrojů

Poměrně často se vyskytujícím tématem byl nedostatek vody, a to i v místech, která dříve bývala na vodu bohatá: „Městu Brumov-Bylnice a jeho okolí ještě donedávna byla záviděna bezstarostnost o budoucí zdroje vody, protože, jak říkali odborníci, při potůčku Hložeckém či Hodňovském, Kloboučce i potoku Návojském a Bylničce, kde zakopneš, máš dobrou vodu a hlavně dostatek. Dnes se však vyskytují stále častější případy, kdy se ze studny dostane jeden džber vody a mnohdy tam ani ten není, nebo na litr vody se čeká i do noci, zvláště v obydlích výše položených.“²⁰¹ Podobně jako v případě energetiky ale i zde místo systémové kritiky zaznívaly spíše apely na individuální zodpovědnost: „Opravujeme všechny špatné ventily, kohoutky a čerpadla ihned?“ Snaha města řešit tuto situaci spočívala například v rekonstrukci vodovodu Kopec, vodovodu na Vyhlídce, spádového vodovodu u Návojně, či vodárny pod nádražím, což představovalo více než milionový náklad. Byl dokončen i skupinový vodovod Vlára v hodnotě přes třicet milionů korun a v roce 1974 byl před dokončením městský vodovodní řad. Nutnou péči o zadržování vody v krajině připsal autor textu lesníkům, jejichž úkolem by mělo být znovu zalesňovat pramenná a svažná území „kdysi nerozvážně odlesněná pasekáři.“ Zde byla opět patrná snaha vyhnout se kritice

²⁰⁰ BAŤA, Jiří: *Nedejte na fámy a zaručené zprávy!*. Naše pravda, č. 38, 18. 5. 1986, s. 2.

²⁰¹ SÁBA, František: *Nad prameny dobré vody*. Naše pravda, č. 36, 3. 5. 1974, s. 2.

socialistického hospodaření v krajině a zjevné problémy přičíst selhání jednotlivců či chybám minulosti.

Ani v dalším desetiletí se situace příliš nezměnila. V článku *O vodě a nejen o ní*²⁰² bylo znovu konstatováno, že nadále „dochází k znečišťování vodních toků a zdroje pitné vody nebyly zvláště v některých měsících roku schopny krýt požadovanou spotřebu obyvatel.“ Kladně hodnoceno bylo dokončení rekonstrukce úpravní vody v Šanově, a především počátek budování vodovodu ze Stanovic v okrese Vsetín, který by měl zásobovat vodou Valašské Klobouky a Slavičín. Zdroj ze Štítné měl pak sloužit výhradně Štítné nad Vlárrou a Brumově-Bylnici. Pro osmou pětiletku se počítalo s rozšířením čistírny odpadních vod ve Slavičíně, výstavbou kombinované čističky v Kloboukách a vodojemů v Brumově-Bylnici.

Ani v tomto článku nechyběla kritika některých nezodpovědných občanů. Pracovníci úpraven vod a kanalizačních čistíren poukazovali na možné příčiny nedostatku vody pro ostatní odběratele: „Jde hlavně o zimní měsíce, kdy v době větších mrazů nechávají někteří spotřebitelé neustále tekoucí vodu, aby nedošlo k zamrznutí jejich špatně izolované vodovodní přípojky ve zdi rodinného domku.“²⁰³

Kritika plýtvání vodou někdy hraničila až s parodií. V říjnu 1989 vyšel například článek *Úsměv sice nechyběl*, v němž autor Petr Cekota káral mladíka obsluhujícího kropicí vůz za to, že včas nevyměnil prasklou hadici. Ušetřená voda by přitom mohla být využita pro zalévání zahrádek, které bylo v období sucha omezováno.²⁰⁴

²⁰² KUBÁLEK, Petr: *O vodě a nejen o ní*. Naše pravda, č. 40, 23. 5. 1986, s. 4.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ CEKOTA, Petr: *Úsměv sice nechyběl*. Naše pravda, č. 83, 27. 10. 1989, s. 2.

Sucho, ale i záplavy zhoršující kvalitu pitné vody byly však reálným problémem. V roce 1971 varoval okresní hygienik MUDr. Jan Koláček²⁰⁵: „V letním bouřkovém období dochází v řadě obcí našeho okresu k záplavám a k znečištění studní. Je proto naprosto nutné tyto zaplavené, znečištěné studny vyčistit a vyčerpávat za pomoci Sboru požární ochrany. Po vyčištění studny je nutno provést desinfekci vody, nejlépe chloraminem B. Do doby vyšetření vzorků vod ze studní pracovníky okresní hygienické stanice nutno vodu ze studní, kde byly záplavy, nebo které byly v okolí záplav, před použitím převažovat. V případě potřeby mohou národní výbory požádat Okresní vodohospodářskou správu v Gottwaldově o nouzové zásobování obce pitnou vodou z cisteren.“²⁰⁶

Velká povodeň zasáhla Gottwaldovsko 26. června 1987. Povodeň byla způsobena prudkým, byť jen tříhodinovým deštěm. Zasáhla Vizovice, Trnavu, Slušovice, ale třeba i Bartošovu čtvrť a část nemocnice v Gottwaldově.²⁰⁷

Dalším okruhem problémů byly černé skládky v okolí řek, především Moravy. V rozhovoru s jezným a členem vodní stráže Okresního národního výboru v Gottwaldově Lubomírem Klajnem ze Spytihněvi zaznělo: „Nejvíce mě rozčiluje, že lidé sypou dál odpadky na svahy řeky, hlavně u slepého ramena Moravy, pod zahrádkami a v blízké vzdálenosti obce. Několikrát jsme je upozorňovali, dělali kontroly, ale nic na ně neplatí.“²⁰⁸ V tomtéž rozhovoru však připustil, že prostor pro legální skládku je nezbytný: „Vstříc nám vyšlo po

²⁰⁵ KOLÁČEK, Jan: *Upozornění hygienika: Dbát čistoty pitné vody. Záplavy znečišťují naše studny*. Naše pravda, č. 52, 2. 7. 1971, s. 5.

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ *Velký příval vody ničil*. Naše pravda, č. 51, 3. 7. 1987, s. 1.

²⁰⁸ ČERVENÁ, Slávka: *Krotí hladinu vody, povzbuzuje iniciativu lidí*. Naše pravda, č. 40, 23. 5. 1986, s. 5.

dlouhém jednání Povodí řeky Moravy. Skládku jsme zřídili na jejich pozemku, který je mimo druhé ochranné pásmo pitné vody.“²⁰⁹

Na sklonku osmdesátých let byly rozpracovány plány na rozšíření vodní dopravy. V říjnu 1989 se v kongresovém sále JZD AK Slušovice v Zádveřicích konalo třídní sympozium *Vodní cesta pro životní prostředí a hospodářský rozvoj*, kde byl představen projekt Dunaj–Ostrava, který se měl stát dopravní páteří Moravy. Článek *Význam vodních cest v zahraničí roste. Nezahodme i my další šanci. Zbytečné obavy ekologů* nadšeně informoval o hospodářském významu plánovaného díla: „Jde o naprostou a komplexní podporu rozvoje vodní dopravy, jakožto ekonomicky a ekologicky nejperspektivnějšího dopravního oboru, ve kterém dnes za světem a Evropou výrazně zaostáváme. Zaostávání vodních cest u nás bylo způsobeno administrativně-kompetenčními nejasnostmi a úzkými resortními zájmy.“²¹⁰ „Zbytečné obavy ekologů“ byly sice zmíněny v titulku, ale v textu byly naznačeny jen velmi vágně: ekologové se obávali poškození čistoty vod při rozsáhlé stavbě, dále hovořili o „gigantomani“ a vysokých nákladech. Zastánci projektu argumentovali možností integrování čističek odpadních vod do stěn vodní cesty i příležitostí postavit podél vodního díla malé vodní elektrárny. Podle autora klady jednoznačně převažovaly nad zápory, rozhodující byla ekonomická úspornost i deklarovaná ekologičnost tohoto způsobu dopravy.

²⁰⁹ ČERVENÁ, Slávka: *Krotí hladinu vody, povzbuzuje iniciativu lidí*. Naše pravda, č. 40, 23. 5. 1986, s. 5.

²¹⁰ PŘÍKAZNÝ, Vratislav: *Význam vodních cest v zahraničí roste. Nezahodme i my další šanci. Zbytečné obavy ekologů*. Naše pravda, č. 84, 31. 10. 1989, s. 1.

6.3. Zeleň a ovzduší

Městská zeleň byla velmi častým „ekologickým“ tématem, ovšem přesně v duchu normalizačního pojetí: pokud už se občané měli zajímat o životní prostředí, tak v rámci „komunálu“, nejlépe tam, kde to nijak nebránilo hospodářskému rozvoji či výstavbě. Redakce Naší pravdy k této problematice publikovala i dopisy čtenářů, kritizující kupříkladu necitlivé kácení zeleně v Gottwaldově: „Význam, jaký mají pro nás stromy i jako ochranné pásmo, třeba v našem případě proti prachu a hluku z uhelných skladů, si neuvědomili někteří odpovědní pracovníci. Lidé si chtějí právem v prostředí svých bytlišť odpočinout a načerpat sil do další práce.“²¹¹

Výsadba stromků byla oblíbenou součástí socialistických závazků a činnosti škol a pionýrských organizací. Naše pravda například v květnu 1976 informovala čtenáře o tom, že žáci 12. ZDŠ Podhoří si pod vedením třídní učitelky Navrátilové dali za úkol vysadit 1 000 boroviček a modřínů.²¹²

Často byl zmiňován význam zeleně pro kvalitu života ve městě, například blahodárny vliv zeleně na snižování teploty v rozpálených zastavěných oblastech²¹³. Dalším důvodem pro výsadbu zeleně bylo řešení problémů s hlukem: „Běžně se počítá, že zeleň v šířce 40 až 50 cm pohltí asi 20–25 dB, a to hlavně ostré tóny, které jsou pro člověka nejnepříjemnější“²¹⁴. Velmi významný byl rovněž podíl dřevin na kvalitě ovzduší: „Zeleň má také značný vliv na snižování mikroorganismů v ovzduší. Dřeviny jednak zachycují prachové částice,

²¹¹ KARÁSEK, Jaroslav: *Vážme si víc zeleně*. Naše pravda, č. 1, 4. 1. 1977, s. 2.

²¹² *Vztah k přírodě*. Naše pravda, č. 35, 4. 5. 1976, s. 2.

²¹³ *Vliv zeleně na teplotu prostředí*. Naše pravda, č. 36, 8. 5. 1986, s. 6.

²¹⁴ *Vliv zeleně na hluk a mikroorganismy*, Naše pravda, č. 38, 18. 5. 1986, s. 6.

na kterých ulpívají mikroby. Jednak vylučují látky, které omezují nebo zastavují množení a růst mikroorganismů.²¹⁵

Téma znečištění se objevovalo i ve zprávách z politických jednání stranických orgánů. Například na schůzi plenárního zasedání OV NF v jaře roku 1982 zazněl referát architekta Adama Zikmunda. Podle něj byl gottwaldovský okres podle stupně znečištění ve čtvrté kategorii spolu s Chebskem, Karlovarskem, Libereckem a Jihlavskem. Uvedl, že v roce 1981 byly uloženy pokuty za znečištění ovzduší ve výši téměř 800 000 korun. Největšími znečišťovateli byla slévárna Malenovice, obalovny Zádveřice a Tlumačov, výtopny a teplárny Svit v Gottwaldově a Fatra Napajedla. Mimořádnou pokutu 100 000 byla uložena teplárně v Otrokovicích. Velkou vinu na znečištění měla nevyhovující odlučovací zařízení. Východiskem měla být nová teplárna v Gottwaldově-Loukách, s dostatečným odlučovacím zařízením.²¹⁶

O šest let později byla situace prakticky totožná. Naše pravda informovala čtenáře o jednání komise rady ONV k plnění koncepce ochrany životního prostředí v okrese.²¹⁷ Dílčími body programu byly čistota ovzduší, vodní hospodářství, ochrana zemědělské půdy a lesů, odpady a hluk. Bylo konstatováno, že se pravidelně zjišťovalo množství prachu, oxidů síry a dusíku. Vysoce mimo normy byl prach, zbytek limity splňoval. V roce 1987 zaplatilo poplatky za znečištění vzduchu celkem čtrnáct organizací, a to v celkové výši 1,1 milionu Kč. 40 % z částky šlo ve prospěch ministerstva lesního a vodního hospodářství a 60 % národním výborům. Za největšího znečišťovatele byla opět označena teplárna Svit

²¹⁵ *Vliv zeleně na hluk a mikroorganismy*, Naše pravda, č. 38, 18. 5. 1986, s. 6.

²¹⁶ *Pro ochranu životního prostředí*. Naše pravda, č. 26, 2. 4. 1982, s. 1.

²¹⁷ ZAVADIL, Ladislav: *Čistota ovzduší a vod v centru pozornosti stranických a státních orgánů*. Naše pravda, č. 26, 1. 4. 1988, s. 4.

v Gottwaldově. Součástí její rekonstrukce plánované na roky 1992–1995 měla být i instalace výkonných odlučovačů, pro snížení ekologické zátěže.

Kvalita ovzduší byla pro obyvatele Gottwaldově zřejmě poměrně naléhavá. Svědčí o tom dopisy čtenářů uveřejněné v září 1988²¹⁸, v nichž dvě pisatelky (Zdeňka Šobánková a Ing. Ludmila Otevřelová) nezávisle na sobě, ale shodně popisovaly problém doutnajícího uhlí ve skladech Gottwaldov-Příluky. Poukazovaly na nebezpečí dýmu především pro zdraví dospělých i dětí a celkem otevřeně vyzývaly k většímu zájmu a zapojení veřejnosti: „Jestliže celý problém nebude pod veřejnou kontrolou, mohli by se příslušní činitelé vzájemně obviňovat ještě za pět let a řešení by se odkládalo.“ Ing. Otevřelová připomněla i výzvu vlády ČSR a ÚV NF ke zkvalitňování životního prostředí, která se stala i součástí celookresního závazku. Paní Šobánková zase odmítla opakující se apely na to, jak každý má „začít sám u sebe“, neboť lidé v jejím okolí o své prostředí dbali, jejich snaha však byla mařena zdroji znečištění, které nemohli nijak ovlivnit. Na tuto ostrou kritiku redakce zareagovala velice vágně, až odmítavě: sklad uhlí úplně zrušen nebude, maximálně by bylo možné pokusit se dovážet jiný typ uhlí, který není tak náchylný k samovznícení, případně zajistit náhradní lokalitu pro havarijní skládku mimo dosah obytné zástavby. Tato výměna názorů dobře ilustruje situaci ve druhé polovině osmdesátých let: obyvatelé se nebáli otevřeněji formulovat své názory, dovolávali se oficiálních prohlášení politických špiček, redakce jim dopisy dokonce uveřejnila a odpovídala na ně, ovšem reálně se žádné konkrétní řešení nenacházelo.

²¹⁸ *Z vašich dopisů*. Naše pravda, č. 67, 2. 9. 1988, s. 2.

6.4. Sběr druhotných surovin, brigády, soutěže pro děti a mládež

Podobně jako u energetiky byly i výzvy ke sběru kovu a papíru motivovány spíše snahou ulevit národnímu hospodářství, aspekt ekologický byl v pozadí. Články oslavující splnění závazků pracujících, pionýrů a svazáků vyznívaly mnohdy až komicky. Pro ilustraci uvedme článek z Naší pravdy *DÉŠT-NEDÉŠT*²¹⁹. Ten v heroicko-budovatelském duchu líčil, jak členové SSSM Svit Slavičín i za průtrže mračen sbírali kovový šrot a výtěžek z něj použili do festivalového fondu. Totožným stylem byl napsán text *Jistě ne naposledy* o tom, jak svazáci z Průmyslových staveb Gottwaldov již počtvrté získali putovní standartu generálního ředitele za to, že v roce 1977 odpracovali přes 12 700 brigádnických hodin a odevzdali přes 260 tun šrotu²²⁰.

Kromě pochvaly od vedení podniků však byla zmiňována i motivace finanční úsporou, např. podnik MEZ Brumov splnil závazek sběru ocelového šrotu na 107 procent, měděného odpadu na 97 procent, hliníkového na 218 procent a papíru na 169 procent, čímž ročně ušetřil 13 milionů²²¹. Důraz na úsporu materiálu kladl text *Dobře využitý odpad*²²², v němž autor pochvalně referoval o tom, že ve Svitě Otrokovice začali na výrobu bot používat syntetický barex, a proto už nebudou výsekový odpad pálit, nýbrž ho zpracovávat v gumárenství.

Všeobecně lze říci, že v oblasti životního prostředí se hojně využívaly bezplatné socialistické závazky, často tematicky spojené s některým z ideologicky žádoucích výročí.

Národní výbory i Ústřední výbor KSC tím retušovaly nedostatky v plnění vládních záměrů,

²¹⁹ REMEŠ, Antonín: *DÉŠT-NEDÉŠT*. Naše pravda, č. 35, 1. 5. 1973, s. 2.

²²⁰ *Jistě ne naposledy*. Naše pravda, č. 26, 1. 4. 1978, s. 1.

²²¹ *Odpadové suroviny*. Naše pravda, č. 87, 2. 11. 1976, s. 2.

²²² *Dobře využitý odpad*. Naše pravda, č. 60, 1. 8. 1980, s. 1.

a zároveň měly pod kontrolou aktivitu a volný čas obyvatel. Příkladem může být článek *Většina pomohla* z 3. ledna 1979. K 30. výročí přejmenování města na Gottwaldov bylo upraveno 212 000 metrů čtverečních zelených ploch a sesbíráno 65 tun odpadových surovin. Odpracováno bylo přes 76 000 hodin. Na práci se podíleli hlavně studenti a učitelé.²²³

Kromě sběru surovin byla nejčastěji zmiňovanou činností v rámci závazků a akcí Z bezplatná pomoc při budování kanalizace a vodovodů. To dokládá např. článek *Zvelebují své město*, v němž se dostalo pochvaly Brumově-Bylnici za výsledky v soutěži NV k 55. výročí VŘSR A 50. výročí vzniku SSSR. Při akci Z v Brumově-Bylnici byly vybudovány více než dva kilometry kanalizace.²²⁴

Proklamovaným cílem v oblasti ochrany životního prostředí bylo rovněž zapojení mladé generace. Časté byly besedy s myslivci a soutěže organizované pro pionýry (O zlatou srnčí trofej).²²⁵ Roku 1971 byla vyhlášena mezinárodní výtvarná soutěž, jejímž hlavním pořadatelem byl Zoopark a zámek Lešná. Zadáním soutěže bylo navrhnout tematický plakát k ochraně přírody. Soutěž měla velký úspěch, přišlo téměř 3 500 návrhů. Autor článku přesně v duchu normalizační politiky uvedl, že ČSSR má „dokonalé právní předpisy“, ty ovšem jednotlivci často porušují, a proto je třeba výchovně působit na děti a mládež. V článku se objevila i kritika nedostatečné aktivity učitelů v tomto směru.²²⁶

Přes značnou formalitu všech těchto výzev byl zájem mladých lidí o problematiku životního prostředí skutečný. Například na sklonku roku 1983 proběhly v Otrokovicích hovory

²²³ *Většina pomohla*. Naše pravda, č. 1, 3. 1. 1979, s. 2.

²²⁴ *Zvelebují své město*. Naše pravda, č. 44, 1. 6. 1973, s. 2.

²²⁵ Viz MEZÍRKA, Jan: *Myslivci pro pionýry*. Naše pravda, č. 52, 1. 7. 1977, s. 4; PANZAR, Zdeněk: *Pro ochranu naší přírody*. Naše pravda, č. 51, 1. 7. 1980, s. 3.

²²⁶ PEŠEK, Karel: *Náš dnešní společný úkol*. Naše pravda, č. 78, 1. 10. 1971, s. 4.

s mládeží, kde padaly konkrétní a otevřené dotazy, které se týkaly například staveb na úrodné půdě, nedostatek čističek nebo stížností na úpravu parků v Otrokovicích. Na otázky odpovídal ředitel okresní hygienicko-epidemiologické stanice v Gottwaldově Jan Švec, který označil stav životního prostředí za katastrofální a varoval, že to plně pocítí právě nastupující generace.²²⁷

²²⁷ HUBENÁ, Věra: *Životní prostředí a zájem mladých*. Naše pravda, č. 1, 3. 1. 1984, s. 3.

ZÁVĚR

V předložené práci se dle mého soudu podařilo podpořit tezi, že normalizační režim byl v otázce ekologické politiky do značné míry nepředvídatelný. Existovaly sice jisté snahy o řešení, značnému zájmu odborné obce se těšila například ekologická legislativa, bylo vytvářeno množství norem a směrnic a prováděly se poměrně rozsáhlé kontroly, ale výsledky byly často jen formální – konstatování problému bez reálného dopadu, neboť požadavky na ochranu životního prostředí v principu narážely na limity státního socialismu, a to jak v oblasti ekonomické, tak v oblasti expertního řízení.

Symptomatická rovněž byla značná nekonzistentnost v oblasti represe vůči kritikům ekologické situace: Jaroslav Stoklasa, „viník“ úniku zprávy o stavu životního prostředí z roku 1983, byl potrestán pouze přeložením na jiné pracoviště, a dokonce dále mohl vyjíždět na odborná jednání do Vídně, zatímco Pavel Křivka či Jaroslav Švestka za kritiku a činnost spíše lokálního dosahu byli odsouzeni k nepodmíněným trestům odnětí svobody. O poznání méně drastický, ale přesto absurdní byl i profesní postih archeologa Jiřího Kohoutka při obnově hradu Lukova.

Úroveň ochrany životního prostředí na Gottwaldovsku plně odrážela obecné poměry v normalizačním Československu. Orgány státní moci sice produkovaly množství vyhlášek, vymáhaly poplatky za znečištění, sledovaly dodržování hygienických norem, varovaly před plýtváním vodou i energií, ale reálná péče o životní prostředí byla stále v pozadí, neboť prvotní byly zájmy hospodářské. Příroda byla vnímána často spíše jako zelená kulisa k rekreaci pracujících, ale opomíjela se její skutečná hodnota.

Toto základní nastavení se projevovalo i v postojích ochranářských organizací. V činnosti Českého svazu ochránců přírody v gottwaldovském okrese se odrážela rozporuplnost této organizace. Na jedné straně vyvíjela úsilí ve významných ochranářských projektech (například Formica, kosení bělokarpatských luk, kritika Barum rallye); hodna ocenění byla i drobná práce osvětová či práce s dětmi a mládeží. Na druhé straně však zprávy o činnosti okresního výboru ČSOP Gottwaldov byly plné ideologického a propagandistického balastu, přehnané opatrnosti a loajality k ústředí svazu i politice KSČ. Zjevný byl rovněž paternalistický a byrokratický duch této organizace – zcela absurdně například působilo hodnocení kvality vývěsek jednotlivých základních organizací. Výmluvná byla i samotná existence ideově výchovné a propagační komise při okresním výboru ČSOP.

Mnohem spontánněji než činnost Českého svazu ochránců přírody působily aktivity hnutí Brontosaurus, v gottwaldovském okrese pak především obnova hradu Lukova. Zapojení dobrovolníků z celé republiky a velmi dobrá spolupráce s místními obyvateli potvrzuje tezi, že zájem o životní prostředí propojoval lidi z různých prostředí a vytvářel tak podhoubí pro rodící se občanský aktivismus. Přesto nelze opominout, že i tak jednoznačně pozitivní projekt, jakým byla obnova historické a kulturní památky, neunikl pozornosti represivních orgánů.

V regionálním tisku (v Naší pravdě) se téma životního prostředí objevovalo poměrně pravidelně, ovšem bylo pojednáváno zcela v duchu zaměření listu coby tiskového orgánu komunistické strany. Prostor tam dostávali představitelé podniků či státních úřadů, straničtí funkcionáři, členové různých odborů při Okresním národním výboru. Texty proto byly psány jazykem plným frází. Jednalo se spíše o oficiální prohlášení než publicistiku, zcela

chyběly názorové rubriky či komentáře, o investigativních reportážích nemluvě. Většina článků byla podepsána buď jménem člověka, který se k věci vyjadřoval z titulu své funkce či povolání, anebo jen novinářskou značkou; jméno novináře se objevovalo sporadicky. Objektivitu zřejmě mělo představovat zahlcování textů množstvím číselných údajů, v nichž se ovšem ztrácel konkrétní obsah sdělení.

Problémy životního prostředí byly často přisuzovány chybám jednotlivců (plýtvání vodou či energií, bezohledné zacházení s odpadem). Nabízená řešení spočívala v socialistických závazcích (sběr druhotných surovin, brigády, osobní zodpovědnost), případně v optimistických plánech technologického pokroku (výstavba čističek a odlučovacích zařízení). Referáty stranických představitelů se soustřeďovaly na výčet problémů, případně udělených pokut.

V žádném případě nebyl zpochybňován princip plánovaného hospodářství ani dostatečnost zákonných norem ochrany přírody. Ve druhé polovině osmdesátých let sice zaznívaly i otevřenější kritické hlasy čtenářů, zřejmě v souladu s proklamovanou glasností, ale reakce na ně byla pouze formální.

Seznam pramenů a literatury

I. Prameny

1) Archivní prameny:

Státní okresní archiv Zlín;

- fond Český svaz ochránců přírody – okresní výbor Zlín
- fond Městský národní výbor Otrokovice, inv. č. 293, 294
- fond Okresní národní výbor Gottwaldov odbor vodního a lesního hospodářství a zemědělství, č. 1927
- fond Okresní zemědělská správa, inv. č. 1431, 1432

2) Tištěné prameny:

a) Články v dobovém tisku:

ADAMCOVÁ, K: *Akce Formica v našem okrese*. Naše pravda, č. 21, 14. 3. 1986, s. 2.

BAŤA, Jiří: *Nedejte na fámy a zaručené zprávy!*. Naše pravda, č. 38, 18. 5. 1986, s. 2.

CEKOTA, Petr: *Úsměv sice nechyběl*. Naše pravda, č. 83, 27. 10. 1989 s. 2.

ČEKALOVÁ, Jindra: *Závod se sice bude konat...* Rudé právo, 15. 6. 1985, s. 2.

Dobře využitý odpad. Naše pravda, č. 60, 1. 8. 1980, s. 1.

Energetická bilance a perspektivy. Naše pravda, č. 62, 3. 8. 1979, s. 2.

ČERVENÁ, Slávka: *Krotí hladinu vody, povzbuzuje iniciativu lidí*. Naše pravda, č. 40, 23. 5. 1986, s. 5.

HUBENÁ, Věra: *Životní prostředí a zájem mladých*. Naše pravda, č. 1, 3. 1. 1984, s. 3.

CHYTIL, Josef: *Úspěšně řešíme úspory energií*. Naše pravda, č. 9, 1. 2. 1983, s. 1.

Jistě ne naposledy. Naše pravda, č. 26, 1. 4. 1978, s. 1.

KARÁSEK, Jaroslav: *Važme si víc zeleně*. Naše pravda, č. 1, 4. 1. 1977, s. 2.

KOHOUTKOVÁ, Jana: *Brontosaurus na Lukovském hradě*. Naše pravda, č. 56, 15. 7. 1983, s. 6.

KOLÁČEK, Jan: *Upozornění hygienika: Dbát čistoty pitné vody. Záplavy znečišťují naše studny*. Naše pravda, č. 52, 2. 7. 1971, s. 5.

KUBÁLEK, Petr: *O vodě a nejen o ní*. Naše pravda, č. 40, 23. 5. 1986 s. 4.

MEZÍRKA, Jan: *Myslivci pro pionýry*. Naše pravda, č. 52, 1. 7. 1977, s. 4

MORAVEC, Jan: *Rozhovor s Miroslavem Janíkem o trampských kořenech a cestě od luk k lesu*. Ochrana přírody, 25. 1 2015, s. 34–36.

Odpadové suroviny. Naše pravda, č. 87, 2. 11. 1976, s. 2.

O stříbrné odznaky BSP. Naše pravda, č. 1, 3. 1. 1975, s. 3.

PANZAR, Zdeněk: *Pro ochranu naší přírody*. Naše pravda, č. 51, 1. 7. 1980, s. 3.

PEŠEK, Karel: *Náš dnešní společný úkol*. Naše pravda, č. 78, 1. 10. 1971, s. 4.

Pro ochranu životního prostředí. Naše pravda, č. 26, 2. 4. 1982 s. 1–2.

- PŘÍKAZNÝ, Vratislav: *Význam vodních cest v zahraničí roste. Nezahodme i my další šanci. Zbytečné obavy ekologů.* Naše pravda, č. 84, 31. 10. 1989, s. 1–2.
- Příkaz těchto dnů: ŠETŘIT TEPLEM!* Naše pravda, č. 3, 13. 1. 1970, s. 1.
- REMEŠ, Antonín: *DÉŠT-NEDÉŠT.* Naše pravda, č. 35, 1. 5. 1973, s. 2.
- SÁBA, František: *Nad prameny dobré vody.* Naše pravda, č. 36, 3. 5. 1974, s. 2.
- SNÁŠEL, Jaroslav: *Cesty k úspoře energie.* Naše pravda, č. 77, 4. 10. 1983, s. 1.
- STAVJANÍK, Tomáš: *Energetická situace v Gottwaldově.* Naše pravda, č. 10, 2. 2. 1973, s. 3.
- VELEK, Josef: *Akce Brontosaurus,* Mladý svět, 1974, roč. 16, č. 3, s. 8–9.
- Velký příval vody ničil.* Naše pravda, č. 51, 3. 7. 1987, s. 1–2.
- Většina pomohla.* Naše pravda, č. 1, 3. 1. 1979, s. 2.
- Vliv zeleně na hluk a mikroorganismy,* Naše pravda, č. 38, 18. 5. 1986, s. 6.
- Vliv zeleně na teplotu prostředí.* Naše pravda, č. 36, 8. 5. 1986, s. 6.
- Vteřinové rozhovory.* Naše pravda, č. 1, 6. 1. 1970, s. 1.
- Vztah k přírodě.* Naše pravda, č. 35, 4. 5. 1976, s. 2.
- ZAVADIL, Ladislav: *Čistota ovzduší a vod v centru pozornosti stranických a státních orgánů.* Naše pravda, č. 26, 1. 4. 1988, s. 4.
- ZELÍKOVÁ, Zdeňka: *Udržet kázeň ve spotřebě elektrické energie. Rezervy odhalovat a využívat.* Naše pravda, č. 92, 1. 12. 1987, s. 1.
- Z vašich dopisů.* Naše pravda, č. 67, 2. 9. 1988, s. 2.
- ZVÁŘAL, Karel: *I škodná může být užitečná.* Naše pravda, č. 57, 28. 7. 1989, s. 4.
- Zvelebují své město.* Naše pravda, č. 44, 1. 6. 1973, s. 2.

3) Tištěné prameny v elektronické podobě:

Ekologický bulletin (1987-1989). [online] In: <http://scriptum.cz/cs/periodika/ekologicky-bulletin> [cit. 14. 2. 2020].

Informace o Chartě 77. Kompletní elektronická verze samizdatového časopisu. [online] In: <https://www.vons.cz/informace-o-charte-77> [cit. 9. 3. 2020].

JANOUC, František. *Poznámky k událostem. Černobyl*. In: Svědectví, roč. 20 (1986), č. 78. s. 235–240. [online] In: http://scriptum.cz/soubory/scriptum/svedectvi/svedectvi_1986_78.pdf [cit. 19. 1. 2020].

ŠVESTKA, Jaroslav. *Dopis Jihočechům*. In: Západ: Časopis pro Čechy a Slováky, roč. 9 (1987), č. 9, s. 14–15. [online] In: https://www.ustrcr.cz/data/pdf/casopis_zapad/1987_3.pdf [cit. 11. 1. 2020].

Ústava ČSSR – zákon 100/1960 Sb. [online] In: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=100&r=1960> [cit. 9. 3. 2020].

VANĚČKOVÁ, Dagmar. *Temelín, za minutu dvanáct*. In: Listy, roč. 16 (1986), č. 5. s. 22–24. [online] In: http://scriptum.cz/soubory//scriptum/listy-rim/listy_1986_5_zm_ocr.pdf [cit. 19. 1. 2020].

Zpráva o stavu životního prostředí. In: Listy, roč. XI (1981), č. 6, s. 34–40. [online] In: http://scriptum.cz/soubory//scriptum/listy-rim/listy_1981_6_zm_ocr.pdf [cit. 14. 2. 2020].

II. Literatura

HADRABOVÁ, Alena: *Nejdůležitější nástroje řízení ochrany životního prostředí v Československu v letech 1945-1989*. In: *Acta oeconomica Pragensia*, roč. 6 (1998), č. 5, s. 147–176.

HOLÍK, Jiří – JANIŠ, Dalibor – LANGOVÁ, Jana – VRLA, Radim: *Hrad Lukov: proměny opevněného sídla*. Lukov: Spolek přátel hradu Lukova, 2015. ISBN 9788090579422.

HOLÍK, Jiří: *Hrad Lukov*. Lukov: Spolek přátel hradu Lukova, 2000.

KOLÁŘ, Pavel – Michal PULLMANN: *Co byla normalizace?: Studie o pozdním socialismu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016. ISBN 978-80-87912-62-1.

KOPEČEK, Michal (ed.): *Architekti dlouhé změny: expertní kořeny postsocialismu v Československu*. Praha: Argo, 2019. Historické myšlení. ISBN 9788025728086.

MAKÁSEK, Ivan: *Moje léta s Nikou: Cesta ekologického novináře*. Brno: Librix Brno, 2018.

MOLDAN, Bedřich: *Životní prostředí České republiky: vývoj a stav do konce r. 1989*. Praha: Academia, 1990. ISBN 8020002928.

PULLMANN, Michal: *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scriptorium, 2011. ISBN:978-80-87271-31-5.

SOMMER, Vítězslav: *Řídit socialismus jako firmu: technokratické vládnutí v Československu, 1956-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019. Po válce. ISBN 978-80-7422-674-8.

SPURNÝ, Matěj: *Mezi vědou a politikou. Ekologie za socialismu a kapitalismu (1975–1995)*. In: KOPEČEK, Michal, ed. *Architekti dlouhé změny: expertní kořeny postsocialismu v Československu*. Praha: Argo, 2019. Historické myšlení. ISBN 9788025728086.

SPURNÝ, Matěj: *Most do budoucnosti: laboratoř socialistické modernity na severu Čech*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 9788024633329.

ŠVESTKA, Jaroslav – HAVRÁNEK, Daniel (ed.): *Deník dřevorubce*. Praha: Libri prohibiti, 2012. ISBN 9788090477896.

VANĚK, Miroslav: *Nedalo se tady dýchat: ekologie v českých zemích v letech 1968 až 1989*. Praha: Maxdorf, 1996. Historia nova. ISBN 8085800586.

VANĚK, Miroslav: *Zelené mládí*, In: VANĚK, Miroslav. *Ostrůvky svobody: kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*. Praha: Votobia, 2002. ISBN 8072850164.

III. Internetové zdroje

DRDA, Adam. *Hej, Gusto! Aneb příběh zpívajících inženýrů Pavla Křivky a Pavla Škody*.

In: Český rozhlas, 25. 3. 2012. [online]

In: https://www.rozhlas.cz/radio_cesko/pribehy/_zprava/hej-gusto-aneb-pribeh-zpivajicich-inzenyru-pavla-krivky-a-pavla-skody--1036375# [cit. 14. 2. 2020].

MOLDAN, Bedřich. *Meze růstu po 40 letech*. [online]

In: <http://www.moldan.cz/index.php/starsi-clanky/97-starsi-clanky/140-40-let-od-vydani-mezi-rustu>. [cit. 6. 3. 2020].

SOUKUPOVÁ, Jana. *Když v Brně vznikl unikátní předobraz Občanského fóra*. [online]

https://www.idnes.cz/brno/zpravy/kdyz-v-brne-vznikl-unikatni-predobraz-obcanskeho-fora.A100316_1352001_brno-zpravy_dmk [cit. 21. 2. 2020].

VANĚK, Miroslav. *Černobyl – krize věrohodnosti. Politické dopady černobylské tragédie*,

Text přednášky ze semináře Černobyl 2006, Státní úřad pro jadernou bezpečnost. [online]

In: https://www.sujb.cz/fileadmin/sujb/docs/cernobyl/Cernobyl_krize_verohodnosti.pdf

[cit. 11. 2. 2020].

SUMMARY

The devastation of the environment in Czechoslovakia became one of the critical issues in the 1970s and 1980s. The United Nations Conference on the Human Environment convened in Stockholm (1972) required member states to take a more active approach to nature conservation. Thus, the regime authorities established The Czech Association for the Protection of Nature and Brontosaurus Movement. Still, citizens were deprived of reliable information, which culminated in the wake of the Chernobyl incident. Besides, it was not desirable to investigate the deeper causes of the worsening environmental conditions. The regime approved of “small ecology” but severely penalized a systematic and informed criticism, as the prison sentence inflicted upon Pavel Křivka or Jaroslav Švestka proved. However, in late normalization era, a variety of approaches began to interconnect, linking both independent volunteers and experts from the Czechoslovak Academy of Sciences with dissidents from Charta 77.

The centre of gravity of the thesis is the state of the environment protection in Gottwaldov region. The local environmental policy and its relationship to the central policy, alongside with the amateur ecological projects are analysed. One of the most outstanding activities of the Brontosaurus Movement in Gottwaldov region was the restoration of the medieval Lukov Castle. The interview with Jiří Dražil, one of the organisers, was vital for the thesis. Also, the local press informed its readers on the state of air, water, and soil pollution, which proves that the public awareness of the environmental issues was raised in the 1970s and even more in the 1980s.